

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

IDA LAH

MENTORICA: DR. ALEKSANDRA KANJUO MRČELA

**TRG DELOVNE SILE IN ZAPOSLOSTEV ŽENSK V
DEŽELAH V RAZVOJU – PRIMER NEPALA**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2002

KAZALO

1.UVOD	4
2.EKONOMSKI SISTEM IN TDS V NEPALU	7
2.1.Nepalski TDS – zgodovinska makro-perspektiva	7
2.2.Organizacijske oblike trga delovne sile – mikro-perspektiva	9
2.3.Makro-mikro povezava	12
2.4.Strukturne spremembe v nepalski ekonomiji in gospodinjstvih med leti 1984 in 1995	14
2.5.Vladne in nevladne pobude na področju mobilizacije nepalskih žensk	17
2.6.Delovna zakonodaja in razmerja na delovnem mestu	19
3.DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STATUS ŽENSK IN NJIHOVO ZAPOSILITEV	21
3.1.Kultura, religija in kastni sistem ter etnične skupine	21
3.2.Izobraževanje	27
3.3.Dostop do lastništva, kapitala in denarnih posojil	31
3.4.Migracije zaradi zaposlitve	35
3.5.Vpliv množičnih medijev	37
3.6.Vpliv tehnologije	39
4. ŽENSKO IN DELO V NEPALU	41
4.1.Poklicna struktura	41
4.2.Področja, na katerih se zaposlujejo nepalske ženske	42
4.2.1.Zaposlitev nepalskih žensk v kmetijski dejavnosti	42
4.2.2.Zaposlitev za mezdo/plačilo v industrijski proizvodnji	45
4.2.3.Nepalske ženske v turizmu in dejavnostih, ki so povezane s turizmom	53
4.2.4.Nepalske ženske v menedžmentu in podjetništvu	56
4.2.5.Nepalske ženske v politiki	58
5.TRENDI, KI SO OPAŽENI V NEPALU	60
5.1.Trend upadanja družinske proizvodnje in živinoreje	60
5.2.Feminizacija kmetijstva	61
5.3.Trend počasne komercializacije kmetijstva	62
5.4.Trend upadanja števila samostojnih dejavnosti	62
6.SKLEP	65
7.LITERATURA	69
8.PRILOGA A: Petletni načrt za razvoj žensk v Nepal	72
9.PRILOGA B: Življenske zgodbe nepalskih žensk	73

ZAHVALA

Za nastanek diplomske naloge se moram v največji meri zahvaliti staršema, Zoranu in Ružici, ki sta mi stala ob strani v času študija in mi omogočila potovanje v Nepal. Sestri Alji in fantu Borutu se zahvaljujem za moralno podporo. Zahvalila bi se tudi mentorici prof. Aleksandri Kanjuo-Mrčeli, ki je podprla mojo nalogo, me usmerjala in svetovala, lektorici Majdi Škarabot ter prijateljici Urški Ravnik, ki me je spremljala na poti v Nepal. Zahvaljujem se NGO Strii Shakti in vsem nepalskim sogovornicam, ki so tako ali drugače prispevale k nastanku diplomske naloge.

Nepalske ženske so kot trsje v močvirju.

Tako kot se trsje upogne ob spreminjajočem se vetru,

Nepalke vzdržijo pod pritiskom težkih življenjskih pogojev

in spreminjajoče se družbe.

1.UVOD

V meni že od malih nog vlada nemiren duh in želja po potovanju. Na koncu študija se je pokazala izredna priložnost, da s prijateljico Urško odpotujeva v Nepal in tam dva meseca delava kot prostovoljki, pri nevladni organizaciji Shtrii Shakti. Ker se je moj študij bližal koncu, sem se odločila, da to priložnost združim z diplomskim delom.

V Nepal sem se odpravila s še ne popolnoma določenim predmetom raziskovanja, saj sem izbor le-tega želela prepustiti okoliščinam in izkušnji na terenu. Ker se organizacija Shtrii Shakti, s katero sem sodelovala, ukvarja s preučevanjem statusa nepalskih žensk, socialno-ekonomskih faktorjev, ki na to vplivajo in organizacijo raznovrstnih izobraževanj za ženske, sem se odločila, da bo predmet mojega raziskovanja delo in zaposlovanje nepalskih žensk. Ženske v Nepalju so namreč še zmeraj omejene s tradicionalno vlogo, imajo nizek status in so podrejene moškim znotraj socialno-kulturnega, ekonomskega in političnega okvira.

Nepal je majhna dežela, na severu deli mejo s Tibetom, na jugu pa z Indijo. Je dežela velikih raznolikosti. Od visokih ledenih vrhov Himalaje se spusti, mimo hribovij, vse do ravninske tropske pokrajine Terai. Zaradi težko dostopne pokrajine je veliko predelov ohranilo svoj starodavni jezik in dialekt, kot tudi religiozna prepričanja in običaje.

Religija Indo-Arijskih skupin je Hinduizem. Skupine so razdeljene po kastah. Tako kaste kot kastni sistem se podedujejo in tudi delovne spretnosti se prenašajo iz generacije v generacijo. Tako je na primer krojačem in čevljarjem podeljen najnižji status na hierarhični lestvici, (včasih so jih smatrali za *nedotakljive*).

Kljub temu, da je bil leta 1963, kastni sistem in diverzifikacija znotraj kastnega sistema in med kastami formalno ukinjen, se je zelo težko otresti starih običajev in zapuščine preteklosti. Člani višjih kast in moški predstavniki družbe se lažje soočajo s spremembami kot nižje kaste in ženske, ki so še naprej diskriminirane.

Etnična skupina, v kateri se je rodila nepalska ženska, je označi za celo življenje. Od zakonov in karakteristik etnične skupine je odvisen položaj, status in svoboda ženske. Tibetansko-Burmanske skupine, kot so Sherpa, Gurung in Tamang imajo nekoliko manj omejitev, kot Indo-Arijske skupine, kamor sodijo Bramani, Chetri in Newari.

Na življenje Nepalcev je odločilno vplival tudi sam politični sistem. Pod okriljem starega *panchayat sistema*¹ je bila politična moč v rokah kralja Mahendra. Z letom 1990 je Nepal postal konstitucionalna monarhija z večstrankarskim parlamentarnim sistemom. Boj za prevlado se je politiziral. Razširile so se korupcija in nelegalna delovanja, ki so bila opazna tudi v državni upravi. Na možnost zaposlitve je vplivala strankarska pripadnost. Z vsako novo vlado so na oblast prišli novi izbranci in politične spremembe (povzeto po Reedu, 1999).

Spremembe, povezane z moderno nepalsko družbo pa so na življenje nepalskih žensk vplivale tudi pozitivno. Ženske imajo danes dostop do izobraževanja, izboljšanih storitev in zdravstvene nege kot tudi možnost potovanja. Turizem je odmaknjenim vasem hribovitega področja omogočil vpogled v drugačne načine življenja, jih ekonomsko preskrbel in prinesel nove poslovne priložnosti. Tudi tehnologija je (npr. s televizijo in radiom) pristavila svoj delež.

V zadnjih dvajsetih letih se je status in položaj žensk v Nepalju na mnogih področjih spremenil. S svojo diplomsko nalogo zato želim predstaviti položaj nepalskih žensk na trgu delovne sile, socialno-ekonomske faktorje, ki vplivajo na njihov položaj in potrditi ali zanikati hipotezo, ki se glasi: *»Kljub zakonom in ekonomskim spremembam v zadnjih dvajsetih letih, je položaj nepalskih žensk na trgu delovne sile, v primerjavi z moškimi, slabši.«*

Prvi del naloge bo vseboval podatke o pretoku delovne sile (znotraj Nepala in med Nepalom in sosednjimi državami), o načinih dela in zaposlovanja ter o ponudbi in povpraševanju na trgu delovne sile v Nepalju.

V nalogi bom tudi opisala, kako so strukturne spremembe v ekonomiji, med leti 1984 in 1995, vplivale na trg delovne sile in na zaposlitev žensk. Predstavila bom tudi, kakšni politični in drugi ukrepi so bili in še bodo sprejeti s ciljem razvoja in zaposlovanja žensk v Nepalju. Skozi poklicno strukturo in zaposlitveni status bom predstavila, kakšne priložnosti se kažejo za ženske v sferi dela ter kakšne priložnosti za zaposlitev imajo ženske v kmetijskem in kakšne v

---

¹ Panchayat sistem – lokalne skupnosti so v svoji skupnosti (panchayatu) izbrale predstavnika za državni panchayat. Političnih strank ni bilo, moč pa je imel v svojih rokah kralj Mahendra. V državnem panchayatu je sam izbral 16 predstavnikov od 35 in imenoval predsednika vlade.

nekmetijskem sektorju. Ker je kmetijstvo pomemben sektor zaposlitve, bom predstavila tudi stopnjo komercializacije kmetijstva in feminizacijo kmetijstva.

V nadaljevanju bom predstavila priložnosti za ženske v industrijskem sektorju in v podjetniških dejavnostih ter ugotavljala, kako razvoj turizma vpliva na zaposlovanje žensk. Pomemben dejavnik pri zaposlovanju in delovnem statusu žensk so seveda tudi zakoni in delovne razmere. V nalogi bodo omenjeni tudi faktorji, ki tako ali drugače vplivajo na razvoj podjetništva in dostopa do kapitala. Opisala bom tudi izobraževanje nepalskih žensk (tako deklic, kot tudi neizobraženih žena).

Na kratko se bom posvetila tudi etničnim skupinam in kastam, ki jih je v Nepalju zelo veliko in ki se, po ekonomski aktivnosti, med seboj zelo razlikujejo. Predstavila bom tudi stopnjo migracije, kajti migracija zaradi zaposlitve pomembno pripomore k dodatnemu dohodku nepalskih družin.

Vseskozi bom teoretične analize sociologov in antropologov skušala podkrepiti z zgodbami nepalskih žensk, katere sem srečala na potovanju in so mi bile pripravljene razkriti del svojega življenja. Znotraj naloge bodo vključene posamezne izjave nepalskih žensk, ki so mi razložile svoj položaj in svoje doživljanje življenja v Nepalju. V prilogi pa so dodane celotne življenjske zgodbe Nepalke, ki se po mojem mnenju tako ali drugače povezujejo s temo raziskovanja.

Večina analiz, ki jih bom interpretirala v diplomski nalogi so narejene s strani MPHBS (Nepal Rastra Bank's Multipurpose Household Budget Survey) leta 1984/85 in NLSS (Nepal Living Standard Measurement Survey) leta 1995/1996. Dostop do podatkov in tabel so mi omogočili v nevladni organizaciji Shrii Shakti, v Kathmanduju.

2.EKONOMSKI SISTEM IN TDS V NEPALU

2.1.Nepalski TDS – zgodovinska makro-perspektiva

Za nepalsko ekonomijo bi lahko dejali, da je v tesnejši povezavi z ekonomijo velikih severno indijskih provincialnih mest (Lukhow, Patna, Gorakhpur, Muzzafarpur, Silgurhi, itd.). To se kaže v pretoku dobrin in delovne sile preko meje ter v strukturi cen in plač. V različnih delih Nepala se namreč cene in višina plač gibajo vzporedno z gibanji v velikih severno indijskih mestih. Viden je tudi neprestan pretok delovne sile med deželama v iskanju zaposlitve in tudi iz drugih razlogov. To jima omogoča prost pretok nepalske rupije in indijske valute v Nepal, odprte meje z Indijo in sporazum, podpisan z Indijo, leta 1950, ki zahteva enakovredno obravnavanje državljanov obeh držav v zaposlovanju in poslovnih možnostih (Acharya, 2000).

Dvosmeren pretok ljudi, v iskanju zaposlitve, med Indijo in Nepalom, je mogoče razložiti z določenimi zgodovinskimi dejstvi in politiko držav v devetnajstem in v začetku dvajsetega stoletja. V naslednjih odstavkih bom skušala razložiti nekaj teh zgodovinskih dejstev.

Izvoz delovne sile iz Nepala v Indijo je potekal v treh oblikah: služenje v angleško-indijski vojski, delo v neformalnem sektorju, kot osebni služabniki, kuharji in varnostniki za angleške in indijske vojne oficirje ter izvoz delovne sile za delo na plantažah, večinoma v hribovju vzhodne Indije (Rahul, 1978). Večji del Nepalcev je bil zaposlen na plantažah čaja vzhodno-indijskega hribovja. Do leta 1900 je bilo četrta milijona prebivalstva, nepalskega izvora, zabeleženega v indijskem popisu prebivalstva. Po drugi strani pa je Nepal veliko število indijskega prebivalstva naselil ob južni meji z namenom kultivirati odročna območja in gozdove. Glede na to, da sta bila v tistem času, tako hribovje kot Tarai, slabo poseljena, ni bilo zadosti avtohtonega prebivalstva, ki bi kultiviralo to območje. Vladajoča elita je potrebovala denar za plačilo dobrin, ki so bile prinesene v Nepal, za potrebe indijskega kapitalizma. V ta namen so podeljevali liberalne podpore za reklimacijo, kultivacijo in prihod novih naseljencev iz Indije (Regmi, 1976). Na primer, vsaki indijski družini, ki se je priselila v Nepal, je bilo dodeljeno brezplačno zemljišče in gradbeni material, potreben za postavitev bivališča. Ko je bil Indijec, na ta način, enkrat naseljen v Nepal, mu je bil dodeljen *zamidar*². Vendar pa je zamidar sistem veljal le do leta 1920, ko je prišlo v Nepal do prepovedi dodeljevanja zemlje Indijcem. Regmi (1976) opaža, da se je ta način poseljevanja zelo

---

² regulacija zemlje iz leta 1861, ki pravi, da je zemlja, na kateri je naseljen Indijec v Nepal, neobdavčena

razmahnil in pospešil razvoj kmetijstva v Taraiju in pripeljal do presežka v kmetijstvu, ki je omogočil izvoz. Šele v zadnjih desetletjih se je ljudstvo iz hribovja začelo preseljevati v nižinski Tarai.

Tako so v devetnajstem stoletju in v začetku dvajsetega, na eni strani, Indijce vzpodbujali k emigraciji in naselitvi v Nepalskem Tarai-u, da bi ga kultivirali in presežek proizvodnje izvažali. Na drugi strani pa so Angleži kot imperialna moč subkontinenta, rekrutirali prebivalstvo hribovitega sveta za svoje osvajalne vojne in represivno vojsko im. *Gorkha*³. Ker je za prebivalstvo nepalskega hribovja služenje vojski v Indiji in drugod po svetu postala pomembna služba in način preživljanja, je bilo za razvoj kmetijstva v Tarai-u potrebno uvoziti poceni delovno silo iz Indije. Poleg tega pa je nepalsko ljudstvo rajši iskalo zaposlitev v neposeljenem in primerljivo hladnem hribovitem pasu severno-indijskega hribovja, kot pa v vročem in malarijskem področju nižinskega Taraia. Kasneje, ko so bili Tarai že poseljeni z indijskimi priseljenci, je nepalsko prebivalstvo raje odhajalo v Indijo, kot se vračalo domov. V osemdesetih je imel Nepal namreč prepoved uvoza in izvoza delovne sile (National Population Commission, 1983).

Nepalci, v iskanju zaposlitve, še vedno radi odhajajo v Indijo zaradi svojih vojaških in drugih spretnosti, medtem ko je nepalska industrija odvisna od uvožene delovne sile. Kot posledica je delovna sila hribovitega sveta zaznamovana z večjo migracijo moške delovne sile kot nižinski Tarai. Nepalski trg dela in produktov je v večji meri povezan z indijskim trgom, kot pa notranje (Acharya, 2000).

»Na mikro ravni je Nepal, tako kot druge dežele razdvojen« (Majumdar, 1992). Razdvojenost se npr. kaže v različni višini plače urbanega in neurbanega trga dela; formalnega in neformalnega sektorja; v različnih dobičkih in v načinu dela, glede na vrsto in velikost kmetijske površine. Acharya (2000) trdi, da »nepalski trg dela, na mikro nivoju, trpi zaradi svojega zgodovinskega razvoja«. Še do pred dvajsetimi leti je bilo v poljedelstvu zaposlenih zelo majhno število ljudi. Na urbanem trgu dela je prevladoval storitveni servis in gradbeništvo. Proizvodni sektor pa je zaposloval le majhen delež celotne delovne populacije.

---

³ Nepalci so bili zaradi svojih vojaških spretnosti že od nekdaj zelo iskani vojaki. Tudi v boju proti Argentincem, leta 1982, so imeli Angleži v svojih četah nepalske vojake t.i. Gurke. Dohodki nepalskih vojakov še danes za

2.2. Organizacijske oblike trga delovne sile – mikro-perspektiva

Zgodovinsko gledano je v azijskih deželah trg v preteklosti igral le marginalno vlogo. Njegova vloga je bila omejena le na omogočanje menjave presežka. V času fevdalnega sistema so bili vsi faktorji produkcije – zemlja, delo in kapital, last enega lastnika.

Že od nekdaj se je na nepalskem podeželju ureditev dela delila na štiri področja: (1) izmenjava dela; (2) podedovani pogodbeni sistem dela; (3) pogodbeno delo na kmetiji; (4) občasno mezдно delo. Te ureditve še vedno prevladujejo, vendar pa v zadnjih letih ni bilo narejenih raziskav, ki bi pokazale, kako je nanje vplivala spreminjajoča se ekonomija (Achrarya, 2000).

Sistem izmenjave dela je znan pod več imeni v različnih delih Nepala. V hribovitem svetu ga po nepalsko im. *perma*, medtem ko se v nižinskem svetu Tarai-ev im. *Madattiya Kaj*, kar bi v dobesednem prevodu pomenilo, delo za pomoč (Molnar, 1981). Ta sistem predvideva pomoč družin druga drugi pri različnih opravilih. Lahko gre za izmenjavo uslug, v primeru sezonskega sejanja in žetve, ali pa le za enostransko pomoč pri gradnji hiše. Pri tem načinu dela se ponavadi ne razlikuje vrednost dela, če ga opravi moški ali ženska. Ženske skrbijo za družino, gospodinjijo in med sezonskimi opravili (kot je žetev) pomagajo na poljih. Moški so zadolženi za vprego živali in gradnjo bivališč. Posebnost sistema izmenjave pa je ravno to, da celotna vas deluje kot ena družina in si med seboj pomaga. Velik pomen imajo v tem sistemu živali, saj veliko revnih družin ne premore več kot ene domače živali in sta tako dve družini primorani sodelovati, da npr. lahko zorjeta eno njivo. To ustreza Svetlikovi (1988) definiciji recipročne izmenjave: »poteka v sorodstvenih, prijateljskih, sosedskih ali širših lokalnih skupnostih, v katerih so posamezniki med seboj povezani s številnimi neformalnimi vezmi.«

Perma sistem menjave dela je bolj razširjen v hribovitem svetu kot v nižinskem Taraiu, ker je večinoma nižjekastni fenomen. Na nekaterih področjih, celo v Taraiu (npr. pleme Dang Deokhuri), pa je izmenjava glavna oblika dela (Rajaure, 1981).

Druga oblika delovnega razmerja, ki jo srečamo v Nepalskih vaseh, o katerih je poročal že Luschinsky (1962), pa je razmerje med pripadniki kast, ki nudijo svoje usluge, in

---

Nepal predstavljajo veliko denarno podporo. Kljub temu, da pomen Gurkov v angleški vojski danes upada, se druge dežele potegujejo za njihove čete. Tako npr. Sultana Brunejev še danes čuvajo čete Gurkov (Everist, 1993).

podeželjskimi gospodinjstvi. Po tem sistemu vsak brivec, krojač, kovač, itd. podeželjskim gospodinjstvom preko leta nudi svoje usluge in za to od vsakega gospodinjstva dobi fiksno letno plačilo v obliki žita. Delajo po tradiciji moški, ženske pa skrbijo za gospodinjska opravila. V različnih predelih dežele ima ta oblika dela različna imena, v Taraiu jo imenujejo *Kamiaya*, v zahodnem hribovju pa *jela* razmerje, vendar gre povsod za podoben kontekst. Gre za dolgoročno razmerje skrbnik-stranka, kjer je plačilo ponavadi letno. Količina in vrsta plačila pa sta določeni po tradiciji in običajih, ki se prenašajo iz roda v rod.

Med to in dnevno mezdno obliko dela pa je delo po pogodbi, ki se pogosto pojavlja v Nepal, še posebej v Taraiu. Pogodba je lahko letna, pri čemer gre lahko za navezано ali delno-navezano razmerje. V primeru, da gre za navezано razmerje, se delavec s pogodbo obveže, da bo delal samo za enega delodajalca. Tak delavec prejme plačilo mesečno ali letno v denarju. Vsak dan prejme hrano, priskrbijo mu obleko, za praznike pa dobi tudi nagrado. V primeru, da delavec ni iz vasi, mu priskrbijo tudi bivališče (Katwal, 1986).

INESC (1992) poroča o ekstremni obliki pogodbenega razmerja, kadar je delavec ne glede na svoje trdo delo, neprestano dolžnik veleposestnika. To razmerje se tudi prenaša na potomce. Dolžništva se lahko osvobodi le tako, da drug veleposestnik odplača njegov dolg. Takšno razmerje z drugimi besedami imenujemo suženjstvo.

Katwal (1986) in Acharya (1981) poročata o delu na riževih poljih, kot eni vrsti meznega dela po pogodbi. Celotna družina delavca skupaj obdela polje in v zameno dobi eno enajstino ali eno dvanajstino pridelka.

Katwal (1986) tudi piše, da pri delu, kjer gre za delno navezanost, delavcu po pogodbi ni potrebno neprestano delati za določenega delodajalca, niti od njega ne dobi fiksnega plačila. Plačano dobi samo za tiste dneve, ko je tam delal. S pogodbo se obveže samo, da ima delo pri tem delodajalcu prednost. Pri drugih lahko dela samo v primeru, če pogodbeni delodajalec zanj nima dela.

Zadnja oblika delovne ureditve je dnevno mezdno delo. Seveda obstaja več vrst takšnega načina dela. Ena od teh oblik je, ko delodajalec v višku sezone najame skupino delavcev. Tega sistema se poslužujejo predvsem veliki veleposestniki Taraia, ko v sezoni sejanja/žetve potrebujejo veliko delavcev za kratko delovno dobo. Delavce, ki na ta način delajo, priskrbijo

delavski posredniki in jih ponavadi pripeljejo iz Indije (Acharya, 1981). Za dnevno mezdo so včasih delali le moški, danes pa zaradi ekonomskega pomanjkanja delajo tudi ženske in celo otroci.

Kakšno je življenje revne družine, ki se preživlja z delom na veleposestniški zemlji, mi je na kratko opisala Asmita Basnet, stara štirideset let, doma iz vasice Tatopani:

»Smo revni in zelo težko živimo. Vso hrano si moramo kupiti, ker nimamo svoje zemlje za obdelovanje, samo tisto, kjer stoji hiša. V sezoni sejanja ali žetve skupaj z možem in otroki (starimi med devet in trinajst let) delamo na veleposestniški zemlji. Tam vedno potrebujejo delavce za sajenje in žetev riža. Za ves dan dela dobimo nekaj denarja in kosilo. Kadar je zelo vroče, imamo lahko opoldanski odmor, drugače pa delamo ves dan. To delo lahko opravljamo približno pet mesecev v letu. Za katerega veleposestnika delaš, pa ni pomembno, ker vsi enako plačajo.

Kadar ni plačanega dela na polju, porabim svoj čas za gospodinjska dela. Nič posebnega! Za družino kaj skuham, pospravljam po hiši, perem obleke, po travniku zbiram jakove iztrebke in jih sušim za kurjavo. Zadnje čase je namreč strogo prepovedano nabirati dračje v gozdu, celo policijske patrulje ga nadzirajo. Vendar pa ni vsak dan tako naporen, včasih si tudi vzamem čas in poklepetam s sosedami.«

V urbanem predelu Nepala pa se je poleg kmetijstva in domače obrti večji pomen začel pripisovati drugim oblikam dela, ki so v razvitem delu sveta že dalj časa prisotne. Svetlik (1988), ki sicer preučuje evropski trg dela, je razvoj produkcije opisal takole: »V predindustrijski dobi je bila produkcija hrane v rokah samoproducentov in samozaposlenih ter namenjena za lastne potrebe. Z industrializacijo pa je postala produkcija hrane vse bolj namenjena drugim, temelječa na delu zaposlenih delavcev. Tako proizvodnja prehaja iz neformalnega v formalni sektor«. Razviti svet je namreč že prešel obdobje industrializacije, medtem ko se dežele v razvoju, kot tudi Nepal, s tem procesom ravno soočajo.

Glede na lastniške odnose kot ene temeljnih družbenih odnosov ima na splošno gledano formalno delo lahko dve obliki: obliko zaposlenosti in samozaposlenosti. Značilnost zaposlenosti je, da »delavci ne delajo s svojimi sredstvi, temveč s sredstvi, ki so v lasti delodajalcev« (Svetlik, 1988). Delavci se zaposlujejo v delavskih oz. industrijskih organizacijah, ki so ene izmed centralnih družbenih inštitucij, »predstavljajo sistem formalnih, urejenih in koordiniranih aktivnosti med skupinami in posamezniki« (Jerovšek, 1972). Zaradi

formalizacije delovnih aktivnosti delovno organizacijo uvrščamo med formalna dela. Med formalne oblike dela, ki jih najdemo tudi v Nepalju štejejo državna, privatna in družinska podjetja, v katerih se danes zaposluje tudi vse več urbanega nepalskega prebivalstva.

Značilnost samozaposlenosti pa je, da »delavci delajo s svojimi proizvodnimi sredstvi, so v funkciji delodajalca in delojemalca in za realizacijo ne potrebujejo trga delovne sile« (Svetlik, 1988). Vendar pa ta opredelitev velja za razviti svet, o samozaposlitvi, kakršno mi poznamo v Nepalju, ne bi mogli govoriti. Označili bi jo lahko za samostojno opravljanje dejavnosti za plačilo, ki ni nikjer registrirano. Nazorno mi je takšen način dela opisala medicinska sestra iz Pokhara, ki je zaradi preselitve izgubila službo, sedaj pa neformalno nudi usluge vaščanom Pokhara, ki ji za vsako uslugo dajo kakšno rupijo (Glej prilogo).

Tako lahko zaključim, da je imel v Nepalju, zgodovinsko gledano, trg dela dolgo časa omejeno vlogo, in sicer le na menjavo presežka med družinami; pripadniki delovnih kast pa so svoje usluge nudili za zameno za žito, riž. Z veleposestništvom se je delo začelo plačevati, delavci so delali po pogodbi ali pa za dnevno mezdo. Zaradi ekonomskega pomanjkanja so se v delo za plačilo začele vključevati tudi ženske. Z industrializacijo se je delo preselilo iz neformalnega v formalni sektor. V urbanem predelu Nepalja so se ljudje začeli zaposlovati v državnih, privatnih in družinskih podjetjih, veliko pa jih samostojno nudi usluge za plačilo, kar je še posebej izrazito na podeželju, kjer je domača proizvodnja propadla, industrija pa se je skoncentrirala v mestih.

Lahko bi dejala, da je Nepal trenutno v nekakšnem obdobju pospešene industrializacije. Dolgo časa je bil namreč izoliran od razvitega sveta, sedaj pa ga te razvite kapitalistične dežele pospešeno industrializirajo, izkoriščajo njegove naravne vire in poceni delovno silo.

2.3. Makro-mikro povezava

Zagovorniki radikalno teoretične tradicije so nepalski trg dela skušali razložiti z makro perspektive. V svojih študijah zahodno-nepalskega hribovja so lokalno in družinsko ekonomijo razumeli kot del svetovno kapitalističnega sistema in v tem kontekstu tudi analizirali problem ponudbe in povpraševanja po delovni sili. Po mnenju Blakie, Cameron in Seddon (1980) je Nepal: »periferija periferije (Indije) s samozadostno ekonomijo, ki s svojo nizko produktivnostjo in očitno rigidnim podeželskim trgom dela, predstavlja integriran del

indijskega kapitalističnega sistema«. Indija namreč Nepal izkorišča za svoje kapitalistične namene. Nepalske delavce ima za poceni delovno silo, hkrati pa tukaj zaposluje tudi svoj presežek delovne sile.

Izkoriščanje Nepalcev bi lahko označila z nizko mezdno, ki jo prejmejo nepalski delavci v urbanih predelih Nepala in Indije. »Mezde nepalskih delavcev niso dovolj velike za preživetje družine, zato eksistenčna družinska ekonomija subvencionira kapitalistično produkcijski proces na ta način, da zaposlenega moškega razreši dolžnosti vzdrževalnih in gospodinjskih del v družini« (Blakie, 1980). Gre za delitev, ki loči funkcijo dela na trgu od tiste v gospodinjstvu. Ta delitev se ujema s spolno delitvijo dela, ki ženske, otroke in ostarele zadržuje na domu, medtem ko so v proces kapitalistične produkcije zajeti samo izobraženi člani družine, kamor se ženske ne štejejo, in tako predstavljajo »rezervno vojsko« delovne sile.

Blakie, Seddon in Cameron (1980) poročajo o več oblikah odnosov med delodajalcem in mezdni delavcem, vendar so jih v grobem razdelili v tri kategorije: prva oblika je med delavcem in majhnim lokalnim kmetom, ki vsako leto najame nekaj delavcev; druga oblika je med veleposestnikom in dnevnimi mezdni delavci; tretja pa je med veleposestnikom in delavcem, s katerim sklene začasno pogodbo. Pogodbo skleneta za najmanj leto dni, v katerem delavec mesečno prejema mezdno v obliki hrane in življenjskega prostora ali pa v zameno dobi del zemlje za obdelavo. V času omejitve uvoza delovne sile so veleposestniki emigrante izkoriščali in izsiljevali. Iz teh in drugih dejstev so avtorji zaključili, da je pomanjkanje »prostega« dela ena od omejitev, ki jo določa kapitalizem v Nepalju.

Acharya (1987) je skušala narediti zgodovinski pregled segmentacije dela v Nepalju z upoštevanjem različnih regionalnih potreb. Njene raziskave so pokazale veliko razliko med regijami glede odnosa do pomena moči trga v produkciji in maksimizaciji dobička. V hribovju in vzhodnem Taraiju stroški dela igrajo pomembnejšo vlogo kot v zahodnem Taraiju. Acharya pa je ugotavljala tudi, katere so tiste determinante, ki vplivajo na ponudbo in povpraševanje po delovni sili moških in žensk. Dejavniki, kot so kaste, kultura, demografski dejavniki in status lastništva, igrajo pomembnejšo vlogo kot višina mezde, tako za participacijo moškega kot ženske. Acharya je tako prišla do treh zaključkov: (1) medtem ko ženske višjega stanu nejevoljno sodelujejo na trgu dela, imajo ženske nižjega stanu manj možnosti najti zaposlitev, ko so enkrat prisiljene delati; (2) problem brezposelnosti na

podeželju Nepala je relativen, nastal je zaradi neskladja med ponujeno in potrebno delovno silo, ki zahteva specifične sposobnosti za nova dela, nastala v procesu modernizacije; (3) ženska delovna sila ni tako neprilagodljiva, kot jo ponavadi formulirajo. Ženska res dobi majhno mezdo za svoje delo, vendar pa poleg tega opravlja tudi vedno pozabljeno neplačano delo v gospodinjstvu, poljedelskih opravilih in pridelovanju hrane ter drugih manjših proizvodnih delih.

Torej, kapitalistične dežele in še posebej Indija, ki so večinski lastniki kapitala v Nepal, nadzirajo nepalski trg proizvodnje in zaposlovanja ter izkoriščajo nepalsko delovno silo. Plačujejo jim nizke mezde, ki so krive za ohranjanje spolne delitve dela. Moški morajo za svoje nizko plačilo vse dneve delati, ženske pa so zato prisiljeje ostati doma ter poskrbeti za dom in družino. Problem kapitalizma v Nepal pa je tudi preveliko število delovne sile v primerjavi s prostimi delovnimi mesti, za kar pa so med ostalim krivi tudi migrantje iz sosednjih držav, še posebej iz Indije. Indija ne samo da izkorišča nepalske delavce ampak v Nepal zaposluje svoj presežek delovne sile, ki negativno vpliva na potrebe in povpraševanje po delovni sili v Nepal.

Nepal je namreč zaradi svoje geografske lege in visokih neprehodnih gora dolgo časa sameval, sedaj pa svetovne kapitalistične dežele pod pretvezo »pomoči tretjemu svetu« izkoriščajo njegovo nemoč, nerazvitost in neizobraženost prebivalstva. Dejstvo je namreč, da je nepalsko prebivalstvo dolgo časa živelo v svojem odročnem hribovitem svetu samozadostno in skromno. Danes pa jih je razviti svet s svojimi materialnimi dobrinami zaslužuje, saj sami nimajo sredstev, znanja in tehnologije za stvaritev teh dobrin, nimajo pa tudi denarja za nakup. Tako ne morejo slediti razvitemu svetu in so njegovi neprestani dolžniki.

2.4. Strukturne spremembe v nepalski ekonomiji in gospodinjstvih med leti 1984 in 1995

V Nepal so v sredini osemdesetih sledili dvema strategijama, na eni strani so v ekonomsko dejavnost vpletli privatni sektor, na drugi pa je oblast ubrala posredniško vlogo med razvojem infrastrukture in socialnim sektorjem. Vlada je morala vzpostaviti primerno atmosfero za razširitev privatnega sektorja, makro-ekonomska politika pa se je osredotočila na ekonomske reforme in vzpostavitev makro-ekonomske stabilnosti. Z letom 1985 so začeli vlagati v

kmetijsko infrastrukturo, izobraževanje, razvoj prebivalstva, dajati kredite in podpirati samozaposlovanje.

Ekonomski stabilizacijski programi iz leta 1985 so bili usmerjeni na mobilizacijo večje vsote državnega dohodka in na zmanjšanje državne izposoje denarja. Dohodkovna politika je želela zmanjšati davke na račun novih davkoplačevalcev, ki bi jih pridobili z identifikacijo še neobdavčenih področij in z poenostavitvijo sistema oprostitev, vračil in koncesij. Najvišji davek, tristo odstotni, v letu 1980, je bil zmanjšan na 40 odstotkov, do leta 1995 (Nepal Agriculture Perspective Plan - APP, 1995).

Tudi finančni sektor se je liberaliziral, s privatizacijo bank in drugih finančnih organizacij. Narodna banka skoraj ni imela vpliva na obrestno mero in na lokalne in tuje tečajne valute. Korporacijam in nevladnim organizacijam so bile dovoljene omejene bančne aktivnosti. Skratka, v uporabi so bila posredna orodja monetarne politike (Ministry of Finance, 1999).

Po poročilu Ministrstva za finance (1999) so devetdeseta leta označena z deregulacijskimi ukrepi v ekonomiji Nepala. Vlada se je umaknila s področja industrijskih in poslovnih aktivnosti ter ekonomijo naredila dostopno tudi svetu izven Nepala in Indije. Deregulacije so zajele tako trg kot tudi razvoj infrastrukture, v katero so lahko vlagali domači in tuji investitorji. Država se je umaknila tudi iz kmetijstva in nadzora izdelkov za izvoz ter za privatizacijo odprla tudi področje telekomunikacij, letalstva in energetike.

Vzroke revščine je v Nepalju potrebno iskati v možnostih zaposlitve, katero omogočajo lokalna in tuja investiranja v privatni sektor ter vlaganje vlade v razvoj infrastrukture in razvoj prebivalstva. Po raziskavah APP – Nepal Agriculture Perspective Plan (1995) naj bi strukturne spremembe pozitivno vplivale na revščino z naslednjimi faktorji: (1) večja ekonomska rast naj bi povečala donos in porabo na prebivalca. Zaradi povečane potrošnje in s tem večje zaposlitve naj bi pridobili tudi revni; (2) sektorske politike naj bi bile oblikovane tako, da bi povečevale proizvodnjo in zaposlitev v kmetijstvu, kjer je revščina največji problem; (3) liberalizacija nekmetijskih sektorjev naj bi vzpodbujala industrijske in poslovne aktivnosti z večjimi možnostmi zaposlitve in zato povečanim dohodkom mestnemu in primestnemu revnemu prebivalstvu. Negativne posledice strukturnih sprememb, o katerih govori Panday (1999), ukinitvev subsidiarnih dobrin, gnojil, bančnih kreditov, formalnega

sektorja zaposlitve in zvišanja davkov, naj ne bi prizadele revnega prebivalstva, ki tako ali tako ne sodelujejo v denarni ekonomiji.

Iz tabele 1. je razvidno, kakšen vpliv je imela takšna makro-ekonomska politika na sektorsko porazdelitev BDP, kar vpliva na možnost zaposlitve in življenje revnega prebivalstva.

Tabela 1.:

Sektor	84/85-86/87	94/95-96/97	95/96-97/98	96/97-98/99
kmetijstvo, ribolov in gozdarstvo	50,7	40,5	40	39,9
rudarstvo	0,4	0,5	0,5	0,5
industrijska proizvodnja	6	9,3	9,3	9,2
elektrika, nafta in voda	0,6	1,5	1,6	1,6
gradbeništvo	8,5	10,9	10,6	10,3
trgovina, gostinstvo in hoteli	10,7	11,6	11,6	11,7
promet in komunikacije	5,9	6,8	7,2	7,5
finance in nepremičnine	9,1	9,9	10,1	10,2
skupnostne in socialne storitve	8,2	8,9	8,9	9
SKUPAJ (%):	100	100	100	100

Vir: Economic Survey 1998/99.

Po besedah Todara (1997) je BDP – bruto družbeni produkt »pokazatelj razvoja neke družbe oziroma kapacitete nacionalne ekonomije. Ekonomski razvoj je mogoč s planskim spreminjanjem strukture produkcije in zaposlovanja, tako da upada pomen kmetijstva in narašča industrijska proizvodnja«.

V kmetijstvu Nepala delež BDP počasi upada. V zadnjem desetletju je prispevek kmetijstva k BDP upadel za deset procentov. Vloga industrije, trgovine, gostinstva, hotelov, gradbenih del pa počasi narašča. »Zaradi povečanega dohodka industrijske proizvodnje se bo struktura proizvodnje spremenila iz vaške v industrijsko proizvodnjo« (Achrarye, 2000). Ta sprememba strukture proizvodnje in zaposlovanja pa je pokazatelj razvoja nepalske družbe.

Tako lahko zaključim, da deregulacijski ukrepi nepalske države, ki so tujim vlagateljem omogočili dostop do nepalskega trga, po eni strani, pozitivno vplivajo na razvoj nepalske družbe, kar se kaže predvsem v upadu pomena kmetijstva in naraščanju pomena industrijske proizvodnje. Po drugi strani, pa imajo ti ukrepi tudi negativne posledice, saj je kapital v rokah tujcev, ki tako nadzirajo nepalski trg proizvodnje in zaposlovanja, ter izkoriščajo nepalsko delovno silo.

2.5. Vladne in nevladne pobude na področju mobilizacije nepalskih žensk

V zadnjih desetletjih je mogoče zaslediti tudi bolj sistematično ukvarjanje s položajem žensk v gospodarstvu, družbi in politiki Nepala. Kar se tiče politike, je bila ta še najbolj dejavna na področju povečanja ekonomskih priložnosti za ženske. Vlada že od leta 1981 dela »Petletne razvojne načrte žensk«, ki zajemajo tako ekonomska področja kot socialna. Šesti, sedmi in osmi petletni načrti (NPC/HMG, 1981, 1985 in 1992) so se osredotočili na generacijske dohodke in posojila, kot tudi na izobraževanje in ozaveščanje žensk. Osmi petletni plan je govoril tudi o vključitvi žensk v vse sektorje zaposlovanja. Zahtevane legalne reforme naj bi ženskam zagotovile participacijo v razvoju (Glej tabelo v prilogi).

Deveti načrt narejen leta 1997 navaja tri cilje v zvezi z izpopolnjevanjem splošnih načel, preseganjem spolnih diskriminacij in pooblaščenjem žensk. Na splošno naj bi formulirali jasne politične definicije, naredili programe na nacionalni in regionalni ravni, izboljšali informiranje, pospešili institucionalni razvoj ter naredili evalvacijski mehanizem. Na spolno neenakost naj bi vplivale reforme diskriminacijskega zakona; sprejeti naj bi bili ukrepi, ki bi preprečevali nasilje nad ženskami in ustanovljene naj bi bile ustanove, ki bi ozaveščale ljudi o enakopravnosti obeh spolov. Pooblaščenje žensk pa je povezano s predstavnštvom žensk v politiki, omogočenim dostopom do posojila, zemlje, izobraževanja in tehnologije (NPC/HMG, 1997).

NRB⁴ (1988) in CBS⁵ (1996) sta, v obdobju med 1984 in 1995, raziskovala delovanje politik in programov za izboljšanje položaja nepalskih žensk. Raziskave so pokazale, da so bile v tem obdobju izvedene različne oblike kreditnih programov. V začetku osemdesetih let so bili izvedeni programi: Bančna podpora vasem, Program kreditiranja majhnih industrij, Kredit za produkcijo podeželskih žena in Program za razvoj majhnih kmetij. Vsi programi so bili usmerjeni predvsem na zmanjšanje revščine. Z letom 1990 je bilo pet posebnih bank, skupaj z Bangladeško banko in Mikro-kreditnim programom neprofitne organizacije za pomoč ženskam, sprejetih v vladni sektor za pomoč revnim. Takšni kreditni programi predstavljajo denarno podporo družinam in presežku delovne sile.

---

⁴ NRB – Nepal Restra Bank

⁵ CBS – Central Bureau of Statistics

Močan vpliv na razvoj nepalskih žensk imajo v zadnjem času vse bolj številne nevladne in neprofitne organizacije. Večino le-teh financirajo državne in mednarodne organizacije, ki dajo svoj prispevek v obliki denarja ali življenjskih potrebščin. Leta 2001 je bilo v Nepal registriranih 274 takšnih organizacij, kar tretjina od teh jih deluje v Kathmanduju (ibid:395). Od njih se pričakuje, da prevzamejo socialno mobilizacijo kot tudi pomoč iz ekonomskega stališča. Delujejo s pomočjo raznih razvojnih in izobraževalnih programov, programov kreditiranja, izobraževanja in ozaveščanja. O delovanju neprofitnih organizacij v Nepal in kako so le-te vplivale na življenje tamkajšnjega prebivalstva so mi v pogovoru povedale Rina, Mana in Juna (Glej prilogo).

V času svojega bivanja v Nepal sem obiskala mnogo profitnih in neprofitnih organizacij. Na splošno so bili v NGO bolj naklonjeni in pripravljeni sodelovati kot v vladnih organizacijah in na ministrstvih. Največ sem sodelovala z neprofitno organizacijo Shtrii Shakti iz Kathmanduja, ki se ukvarja predvsem z informativno-preventivnimi programi za ženske v ruralnih področjih Nepala. V organizaciji so mi tudi omogočili prostovoljno sodelovanje pri enem od programov. Obiskali smo odmaknjeno vasico v severo-zahodnem predelu Himalaje. Tam smo bili z namenom, da bi vaške ženske ozavestili o kontracepciji, higieni pri porodu in negi novorojenčka. Kajti v Nepal zaradi nečistoče pri porodu umre veliko mamic, velika pa je tudi smrtnost otrok v zgodnjih letih (zaradi podhranjenosti, pomanjkljive obleke in zdravstvene nege itd.). Seveda so poučevanje vodile izkušene prostovoljke, ki so znale tudi lokalni jezik. Jaz sem bila sicer le opazovalka, vseeno pa je bila to zame neprecenljiva izkušnja. Spoznala sem vsakdanje življenje in probleme, s katerimi se soočajo ženske iz odmaknjenih predelov Nepala in na lastne oči videla, kako pomembno vlogo v osveščanju nepalskih žensk imajo delavci NGO.

Kakorkoli že, so se socialne mobilizacije, formiranje skupin, neformalno izobraževanje in kreditiranje izkazali kot učinkoviti pri razvoju žensk, njihovem ozaveščanju in spoznavanju pravic, ki jim pripadajo. Ženske, ki so v javnosti sramežljive, s pomočjo teh programov pridobijo samozavest pri izražanju svojega mnenja. Kreditni programi ženske povežejo med seboj in jim do neke mere omogočajo zvišati življenjski standard. Programi pripomorejo tudi s stališča, da se ženske začenejajo zavedati svoje pomembne vloge v preživljanju družine. Nekatere celo postanejo aktivne pri razvoju skupnosti, npr. pri pomoči vaščanom pri odvijanju od alkoholizma.

Vendar pa so oblikovanja takšnih programov in njihovi vplivi dolgotrajni. Za njihovo mobilizacijo, rast in razvoj je potreben čas. Nadalje, pa je za večanje ekonomske moči žensk potrebno izboljšanje odnosov med spoloma. Sahavagi (1997) je v svoji raziskavi ugotovila, da se ženske pogosto zavedajo svojega položaja in podrejenosti moškim znotraj družine, kot tudi skupnosti, ampak nimajo ekonomskih pogojev, da bi kar koli spremenile.

Da bi bili socialno mobilizacijski programi uspešni, bi se morali osredotočiti tudi na osveščanje moških in skupnosti v celoti. Spreminjanje samo ženske perspektive ne bo pripeljalo do večjih sprememb socialne strukture in zakoreninjene patriarhalne ideologije.

2.6. Delovna zakonodaja in razmerja na delovnem mestu

Eden od načinov doseganja enakopravnosti ženske in moške delovne sile je postavitve mednarodnih delovnih standardov, za katere se poteguje in bori Mednarodna organizacija dela (ILO). Deluje po vsem svetu, predstavništvo pa ima tudi v Kathmanduju. Na letnih mednarodnih delavskih konferencah debatirajo o standardih in formulirajo nove konvencije in predloge, ki se nanašajo na moško in žensko delovno silo.

Nepal je uveljavil vrsto konvencij Mednarodne organizacije dela:

- ◇ Konvencija št.100, o enakovrednem plačilu, v Nepal sprejeta leta 1976
- ◇ Konvencija št.111, o diskriminaciji (v zaposlitvi in poklicu), ki jo je Nepal sprejel leta 1974
- ◇ Konvencija št.156, za delavce z družinskimi odgovornostmi
- ◇ Konvencija št.87, o pravici združevanja in varstvo pravice do organiziranja
- ◇ Konvencija št.98, pravica do organiziranega in kolektivnega pogajanja, potrjena s strani Nepala leta 1996
- ◇ Konvencija št.29 in št.105, o prisilnem delu in prepovedi prisilnega dela
- ◇ Konvencija št.138, najnižja starost delavca, sprejeta v Nepal leta 1997
- ◇ Konvencija št.127, o težavnosti dela
- ◇ Konvencija št.14, tedenski počitek, v Nepal sprejet leta 1986

Konvencije, ki varujejo žensko delovno silo:

- ◇ Konvencija št. 158, o prenehanju delovnega razmerja
- ◇ Konvencija št.177, o delu na domu

- ◊ Konvencija št.103, zaščita mater
- ◊ Konvencija št.171, o nočnem delu

Nepalska ustava (1990) zagotavlja enako plačilo zaposlenemu, moškemu in ženski, na podobnem delovnem mestu. Delovne pogoje regulirata Akt o zaposlitvi in Akt o tržnem sodelovanju, oba uzakonjena leta 1992. Zamenjala sta stare akte, ki so omejevali svobodo združevanja. Akt o zaposlitvi, ki je zamenjal starega iz leta 1959, zagotavlja varnost zaposlitve, minimalno plačo, čisto in zdravo delovno okolje, zavarovanje, socialno varnost, norme vedenja in kazni ter sodišče za poravnavo nesporazumov. Akt o tržnem sodelovanju vzdržuje mir med industrijami in hkrati varuje konstitucionalne pravice delavcev do kolektivnih pogajanj in povračil škode, ki jih, v skladu z ILO standardi, delavci zahtevajo. Ti akti nimajo specifičnih določil po spolu. Vendar pa akt, ki ga formulirata Akt o zaposlitvi in Predpisi o zaposlovanju (1993), vsebuje določila, specifična za žensko delovno populacijo (DEPROSC, 1997).

Po zakonu imajo ženske pravico do enakopravnega plačila za podobno delo kot moški, imajo tudi pravico do številnih ugodnosti v povezavi z rojevanjem, kot je porodniški dopust, intervale hranjenja novorojenčkov med delovnim časom, ustanove za varstvo otrok, itd. Toda v praksi so ženske diskriminirane, skoncentrirane so na slabo plačanih delovnih mestih in ponavadi plačane po produktu. To dokazuje tudi dejstvo, da so celo fiksne plače, ki jih določa vlada, nižje za delavce na čajnih plantažah, kjer prevladuje ženska delovna sila (DEPROSC, 1997).

O pogojih dela v industrijskih obratih obstajajo le skopi podatki. Po raziskavah Basneta (1992), ima le 55 procentov žensk, zaposlenih v industrijski proizvodnji, stalno zaposlitev, 17 procentov je začasno zaposlenih, 29 procentov pa je zaposlenih po potrebi. Samo 20 procentov žensk je napredovalo na višji nivo in samo 29 procentov jih je mnenja, da so plačane toliko kot moški sodelavci. Veliko jih dela v težkih psiho-fizičnih pogojih in več kot ena tretjina vprašanih je imela zdravstvene probleme, povezane z delom. Vsaka peta delavka (14 procentov) je članica sindikata, medtem ko le 17 procentov žensk ve za delovanje sindikata.

Druge študije (Ojha, 1984; Joshi, 1985; Thacker, 1992 in CSD/FES, 1997) o delovnih razmerah ne prikazujejo boljšega stanja. Na primer, po podatkih Thackerja (1992) je raziskava

katmandujske industrije preprog pokazala, da je od 66 zaposlenih delavk skoraj 98 procentov plačanih po izdelku, medtem ko plačilo po izdelku prejme le 14 procentov moških. Gre za dokaj mlade ženske, stare do 22 let, nepismene in tam zaposlene zaradi revščine. Mehanizacija ženskam ni dosti pripomogla, saj moški prevzamejo vsa avtomatizirana dela. Celo v industriji preprog, ki zahteva določene kvalifikacije in znanja, delodajalci ženske izkoriščajo in jih smatrajo za nekvalificirano delovno silo. Ker je konkurenca v takšni industriji majhna, delodajalci lahko ohranjajo nizke plače. O neznosnih pogojih dela in slabih delovnih razmerah mi je pripovedovala nepalska sogovornica Uta (Glej prilogo).

Tako lahko trdim in to bodo potrdila še nadaljnja poglavja, da kljub konvencijam, ki jih je Nepal uveljavil po zgledu Mednarodne organizacije dela, aktom o zaposlitvi in tržnem sodelovanju, ki jih je sprejela nepalska Ustava, se nepalske ženske zelo počasi prebijajo v sfero dela, imajo diskriminiran položaj, slabše delovne pogoje in slabša delovna mesta ter za svoje delo dobijo še vedno neenakopravno plačilo.

3.DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STATUS ŽENSK IN NJIHOVO ZAPOSLOITEV

3.1.Kultura, religija in kastni sistem ter etnične skupine

V Nepalju prevladujeta dve veroizpovedi: hinduizem in budizem. Po statističnih podatkih naj bi bilo kar 90 procentov nepalske populacije hindujske veroizpovedi, ki prevladuje v nižjih predelih Nepala, budizem pa je razširjen predvsem med prebivalstvom Himalajskega hribovja, v etničnih skupinah Sherpe in Tamang in med tibetanskimi ubežniki, ki so se naselili v Nepalju. V hribovitem svetu se je med staroselci ohranilo še nekaj šamanizma. Ob indijski meji in v odročnih izoliranih vaseh pa je tudi nekaj muslimanov.

Hinduizem je po številu pripadnikov najbolj razširjena religija v Aziji in tudi ena od najstarejših na Svetu. Vendar pa etnolog A.W. MacDonald trdi, da »Hinduizem ni religija, ampak način življenja«, kar se po njegovem mnenju kaže predvsem ob opazovanju življenja Nepalcev. Hinduizem ima svoje korenine v hindujskih tekstih Vede, ki so nastale 2000 let p.n.št. Govorijo o treh božanstvih: Brahmi (stvaritelju), Vishnuju (ohranjevalcu) in Shivi (uničevalcu). V svojih mnogih manifestacijah prevevajo vsakdanje življenje ter celotni življenjski cikel. »Ni osnovnih dogem, niti norm, ki bi definirale Hindujsca, razen mogoče, da se oseba, ki je braman, zaposli kot duhovnik« (Dunsmore,1993). Hinduizem ni vera, h kateri

bi lahko pristopil ali od nje odstopil. Ali si rojen kot Hindujec ali pa ne, ni mogoče, da bi kasneje postal Hindujec. Enako velja za kastni sistem. Hindujec, ki je rojen v nekem kastnem sistemu, le-tega ne more zamenjati. Posameznik, ki bi v naslednjem življenju rad dosegel višjo kasto, mora v tem življenju živeti svoji kasti primerno življenje: Bramani, kot duhovniki, Ksatriji kot vojaki, Vajsiji kot trgovci in kmetje, Sudre kot rokodelci in Hariani ali nedotakljivi, za katere so rezervirana vsa nečastna dela. Kastni sistem ima zato močen stabilizacijski efekt v indijski in nepalski družbi. Kastno identificiranje je bilo sprejeto v Nepalju kot zakon v obdobju Muluki Ain 1854. Kot zakon je kastni sistem danes opuščen, še vedno pa nadzira vedenje ljudi v vsakdanjem življenju. O vplivu kastnega sistema na vsakdanje življenje Nepalcev me je prepričala tudi sogovornica Indira Devi (Glej prilogo).

Budizem pa je, po drugi strani, bolj filozofija kot religija. Ustanovil ga je Siddhartha Gautama, ki je bil rojen v Lumbini, nepalskem Taraiju 623 p.n.št. Budizem poudarja štiri resnice: obstoj je trpljenje; trpljenje povzročata poželenje in navezanost; dosežek nirvane predstavlja konec trpljenja; nirvano pa dosežeš, če se držiš osmih pravil: dobrih namer, dobrih dejanj, dobrih rešitev, lepega govora, dobrega življenja, pozitivne energije, pozitivnega mišljenja in dobre koncentracije. Budistična družba podpira samostane, od katerih dobiva spiritualno moč. Budisti prakticirajo meditacijo in upoštevajo moralna načela. Z budističnim načinom življenja me je spoznala Lina Sherpa, nuna iz samostana na Muktinaku (Glej prilogo).

V Nepalju se hinduizem kaže tako v kastnem sistemu, ki definira socialni status, kot v samozadostnem kmetijstvu, ki temelji na pridelavi riža in čaščenju krave kot svete živali. Budizem, ki sicer prevladuje v hribovitem svetu in med Tibetanci, se je razširil tudi v Katmandujsko dolino, kjer ljudstvo Nevarov prakticira obe religiji, drugo ob drugi in tudi obe hkrati. Budizem je do ženske bolj prijazen kot hinduizem, ki od ženske pričakuje popolno podrejenost moškemu, zadrževanje na domu in prepoved zahajanja v javnost. Vendar pa se danes ženske teh pravil ne držijo več tako strogo, k čemur je v veliki meri pripomoglo izobraževanje. To je potrdila tudi sogovornica Dara Praja, ki je opustila vero v hindujske bogove in sedaj sledi ideologiji komunističnega voditelja Mao Tse Tungu (Glej prilogo).

V hindujsko patriarhalni družbi prevladuje kot najvišja vrednota »predanost dolžnosti in ubogljivosti«. Ženska se je s poročnimi zakramenti zavezala privrženosti možu in s tem sprejela hindujska načela moške superiornosti. »Po hindujski patriarhalni ideologiji imajo

ženske nižji status kot moški zaradi t.i. *nečistosti*, ki je v povezavi z rojevanjem in seksualnostjo» (Benne,1978). Hindujski namreč verjamejo, da sta seksualnost in rojevanje nečisti, zapriseženost celibatu pa je čista in spoštovana. Stroga pravila, ki kontrolirajo obnašanje ženske, hindujska družba opravičuje z nadzorom nad žensko spolno aktivnostjo. V pogovoru mi je Mana Mugu razložila, kakšno vlogo ima kot ženska v moževem družinskem krogu in kako status nečistosti vpliva na njeno življenje (Glej prilogo).

Kot sem omenila že na začetku, je Nepal dežela, v kateri živi skupaj veliko različnih etničnih skupin, ki pa se znotraj skupin delijo še na kaste. Tako pripadnost določeni etnični skupini in kasti odločujoče vpliva na ekonomsko aktivnost nepalskih žensk. NLSS (1996) je naredil raziskavo etničnih skupin. Za vzorec so vzeli 280 družin iz 8 vasi različnih geografskih predelov Nepala. Populacijo so v osnovi razdelili v dve skupini: indo-arijsko, kamor sodijo bramani, chetri in newari ter tibeto-burmansko, kjer so zajete etnične skupine Sherp, Gurungov in Tamangov.

Majupurii (1996) je v svoji knjigi *Nepalske ženske* takole opisala posamezne etnične skupine: **Bramani in Chetri** so v Nepalju prevladujoča etnična skupina in najvišje rangirani v kasti hierarhiji. Zato imajo najvišji socialni status. Njihova vključenost v politiko, socialne in religiozne dejavnosti je, v primerjavi z drugimi etničnimi skupinami, prevladujoča. Več kot polovica jih je naseljenih v zahodnem hribovju Nepala. Ženske bramanov in Chetrijev so popolnoma podrejene možu, nimajo besede v družinskem in socialnem življenju. Za bramane (tako moške kot ženske) je značilno, da se jih veliko preda samostanskemu življenju.

Newari so Mogoloidi, govorijo nevarsko in nepalsko. V osnovi so staroselci Katmandujske doline, sedaj pa so se razširili po celotnem Nepalju. Imajo bogato tradicijo v umetnosti in kulturi. Newarske ženske imajo nekoliko več avtonomije in svobode. Veliko se jih izobražuje, nekatere celo služijo denar z delom v proizvodnji, sicer pa večina nevarskih žensk dela v trgovini ali je učiteljic.

Etnični skupini **Rai in Limbu** poseljujeta vzhodni Nepal. Gre za nekoliko bolj liberalni skupnosti, saj imajo ženske določene pravice, kot je ta, da če neporočena ženska zanosi, mora njen ljubimec plačati stroške povezane z rojstvom, ženska pa se nato lahko poroči z drugim moškim. Ženske Rai in Limbu kaste se ukvarjajo predvsem s poljedelstvom, medtem ko njihovi moški služijo denar v vojski.

Etnična skupina **Tamang** poseljuje hribovja ki obkrožajo Katmandujsko dolino. Njihova značilnost so poroke med bratranci in sestričnami. Zaposlujejo pa se večinoma v poljedelstvu, živinoreji, izdelovanju preprog in pečarstvu.

Magari poseljujejo centralni del Nepala in so pristaši endogamije. Mladi magarski moški so ponavadi rekrutirani v vojaške čete Gurkh, ženske pa skrbijo za dom in družino.

Gurungi poseljujejo področje Annapurne, za njihove ženske je značilno, da so zelo odprte in komunikativne, tudi s tujci. Ženske so se že od nekdaj posvečale predvsem poljedelstvu in živinoreji, danes pa se vse več ukvarjajo z vzdrževanjem »tea-houses«, prenočišč za turistične pohodnike okoli Annapurne. Moški Gurungi pa se ravno tako kot magarski moški najpogosteje priključujejo indijski in britanski vojski.

Thakali poseljujejo področje severno od Pokhare, katerih ženske slovijo po skrbno negovanem domu, vodijo celo hotele.

Tharu je največja etnična skupina v nižinskem Teraju, njihova glavna dejavnost pa je poljedelstvo, tako žensk kot moških.

Rajbanshi dominirajo v vzhodnem Nepal, njihove ženske imajo glavno besedo glede družinskih zadev. Glavna dejavnost, tako moških kot žensk, je kmetijstvo.

Muslimani živijo v vzhodnem Teraju in Katmandujski dolini. Njihova tradicija je precej drugačna od drugih etničnih skupin. Muslimanske ženske imajo znotraj svoje družbe dokaj veliko pravic in svobode, kar se pa drastično spremeni ob ločitvi. Muslimanke, ki živijo v Taraiu so predvsem poljedelke, nekatere so šivilje ali prodajalke nakita. Muslimanke iz Katmandujske doline so predvsem trgovke, nekaj muslimank pa je tudi na vladnih položajih.

Sherpe so najbolj znano ljudstvo visoke Himalaje. Njihove ženske imajo enake pravice kot moški, uživajo več svobode kot ženske drugih etničnih skupin. Ukvarjajo se predvsem z živinorejo in poljedelstvom, moški Sherpe pa so znani predvsem po svojem slovesu nosačev. Zaradi svoje vzdržljivosti in prilagojenosti na nizke temperature jih himalajske visokogorske odprave najamejo za nošenje opreme. Z življenjem ženske pripadnice etnični skupini Sherp me je seznanila sogovornica Maya Sherpa (Glej prilogo).

Če primerjamo ekonomske aktivnosti, ugotovimo, da so tibeto-burmanske skupine bolj poslovno usmerjene in ekonomsko dejavnejše, kot indo-arijske skupine (NLSS,1996). Sicer pa je večina ekonomsko aktivnih žensk vseh kast najbolj skoncentrirana v kmetijstvu. Porazdelitev se giblje od 83 procentov med newarskimi ženskami do 98 procentov med

ženskami Limbu kaste. Izven kmetijske dejavnosti je največ newarskih, Gurung/Rai⁶, Yadav/Ahir žensk zaposlenih v proizvodnji. Skoraj polovica žensk kaste Tharu je skoncentriranih v storitvenih dejavnostih. Ženske kastnih skupin Brahmin/Chetri, Yadav/Ahir in Gurung/Rai so začele prodirati tudi na profesionalna / tehnična / administrativna / menedžerska delovna mesta. Ženske kast Damai/Kami/Sarki so skoraj enakomerno porazdeljene v sektorjih različnih poklicev v kmetijstvu in v proizvodnji.

Glede na status zaposlitve so tako moški kot ženske, ne glede na etnično skupino, skoncentrirani v samostojni zaposlitvi za plačilo, procentualno gledano, celo več žensk kot moških (tabela 2.). Vendar je koncentracija samostojne zaposlitve nižja pri etničnih skupinah, ki se ukvarjajo s storitvami, Damai/Kami/Sarki, tako pri moških, kot pri ženskah.

Kmetijski sektor je, za moške in ženske, prevladujoči vir samostojnega zaposlovanja za plačilo.

Tabela 2.: Procent samostojnih zaposlitev kastnih skupin za plačilo

etnične skupine	v kmetijstvu			nekmetijstvu			skupaj		
	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj
B/C	71,9	89,7	81,3	7	3,7	5,3	78,9	93,5	86,6
Tharu	67	81,9	74,4	4,3	2	3,2	71,3	83,9	77,6
Newar	49,6	79,7	63,6	22	8,6	15,8	71,7	88,3	79,4
T/M/L	73	89,9	81,5	4	2,4	3,2	77	92,3	84,7
D/K/S	44,7	69,3	57	15,1	4,8	10	59,8	74,1	67
Yadav/Ahir	57,2	79,9	66,7	2,2	2,5	2,3	59,4	82,4	69
Muslimani	38,5	66,4	51,3	22,9	6,8	15,5	61,3	73,3	66,8
G/R	68,1	80,7	74,8	6,9	6,5	6,7	75	87,2	81,4
skupaj (%)	58,4	80,6	69,4	10,2	4,2	7,2	68,6	84,8	76,6

Vir: Ibid, tabela 20.

Izobrazba, praksa, kapital in posojila so bistveni faktorji v spodbujanju ženskih nekmetijskih dejavnosti. Neizobražene ženske etničnih skupin tako ponavadi niso sposobne izkoristiti priložnosti novega posla ali zaposlitve. Znotraj posameznih etničnih skupin imajo ženske, v primerjavi z moškimi, še manj možnosti za izobraževanje in tako tudi do zaposlitve. Kmetijstvo, v katerem je skoncentrirano največ etničnih skupin, pa je najbolj neperspektivna panoga zaposlovanja. Tako lahko zaključim, da so ženske nekaterih etničnih skupin najbolj

⁶ Za lažjo analizo so, v raziskavi NLSS (1996), kaste združene v osem osnovnih skupin.

diskriminirana populacija v Nepal, saj jih ne omejuje samo pripadnost ženskemu spolu, ampak tudi pripadnost določeni etnični skupini.

V nepalski družbi namreč prevladuje mnenje, naj bi ženska ostala doma. Nemobilnost žensk opravičujejo z več perspektiv. Ena pomembnejših je varnost. Dominantna indo-arijska kultura v Nepal, idealizira osamitev žensk (Bennett,1981). Ženske, ki delajo na javnih mestih, se soočajo z neželjeno pozornostjo in nasiljem, tako pripadnice indo-arijske kot tibetansko-burmanske kulture (Sathi in ostali,1997; New ERA,1998). Ženske nosijo breme celotnega gospodinjstva in z njim povezana opravila. »Socialno gledano so odgovorne za trdnost in mir v družini, krivda za razpad se pripiše njim« (Acrarya, 2000). Družina je ženskam prvotna skrb. Zaradi socializacije, ki jim omejuje svobodo odločanja in nastanitve, ženskam primanjkuje samozavesti in odločnosti v poslovnih odločitvah in v vsakdanjem življenju. Problem pa še stopnjuje dejstvo, da imajo ženske omejen dostop do moderne izobrazbe, znanja in tehnologije.

Kako kastni sistem vpliva na izobraževanje je Indira Devi, stara štirideset let, dejala:

»V naši kasti lahko samo tisti, ki so izobraženi, dobijo dobro službo in živijo življenje visoke kaste. Tisti vedo, da je izobrazba zelo pomembna in svoje otroke pošljejo v šolo. V naši vasi pa iz moje generacije nihče ni šolan. Jaz vem, da je izobrazba zelo pomembna, zato svoje otroke pošiljam v šolo, pa tudi če za to moram malo več delati in nekoliko manj pojesti.«

Ne glede na etnično skupino, veroizpoved in kastno pripadnost pa je trenutno v Nepal opaziti opuščanje starega tradicionalnega načina življenja in kulture. Nepal je trenutno sredi tranzicije. Prehod iz absolutne monarhije v parlamentarno demokracijo vpliva tudi na spremembe formalnih kod. Na prvotne kode so predvsem vplivali hindujski spisi in prepričanja. Nove kode, ki se vzpostavljajo, pa so vezane na svetovno prevladujoča prepričanja in zakone, ki so bili sprejeti v zvezi s položajem in statusom žensk. Kakorkoli že, pa prepričanja ni mogoče tako hitro spremeniti, kot lahko zakone in vladno ureditev.

Tukaj pa lahko postavimo vprašanje:«Ali je zahodnjaški način življenja in zahodnjaška ideologija tista, ki bi lahko izboljšala položaj vzhodnjaških žensk?» Veliko azijskih feministk je mnenja, da se zahodnjaške feministke obremenjujejo s problemi, ki za azijske ženske niso aktualne. Po mnenju Sharpe (1991) je most med tradicionalnim modelom hindujske ženske in modelom zahodnjaške ženske angleški jezik. Z znanjem in uporabo angleškega jezika, je

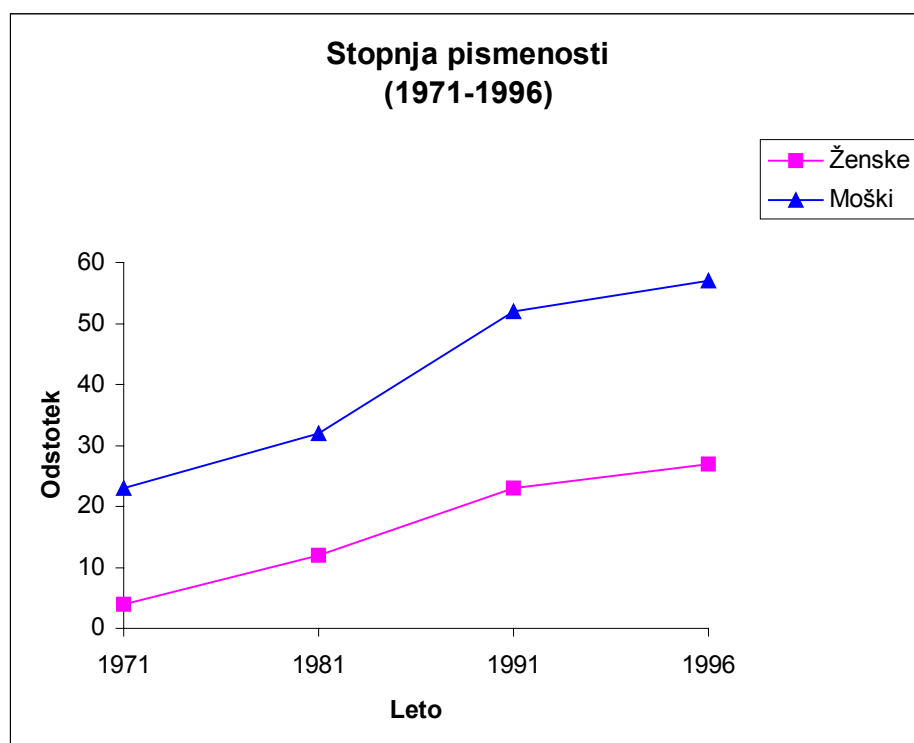
veliko Nepalcev spoznalo in sprejelo zahodnjaške ideale. Vendar pa je pomembno razumeti razlike med zahodnjaškimi ideali, ki jih uporabljajo raziskovalci in ideali, ki so značilni samo za hindujsko kulturo in katerih se držijo nepalske ženske. Po raziskavi organizacije Shtrii Shakti (1995) je veliko žensk iz Katmanduja, ki so iz višjih kast in jim je bilo zato omogočeno izobraževanje, prevzelo zahodnjaški pogled na svet. Težko pa je reči, če le-te ponavljajo, kar so se naučile v zunanjem svetu, ali pa so res svoje izkušnje integrirale v nepalski način življenja.

3.2. Izobraževanje

Skoncentriranost žensk v slabo plačanih in nekvalificiranih delih se ponavadi pripisuje nepismenosti, neizkušenosti in družbenim normam, ki določajo, katera dela so primerna za ženske in katera ne. Pismenost in izobrazba nista pomembni samo v primeru zaposlitve, ampak tudi za komunikacijo z zunanjim svetom in za dostop do tehnologije. Po definiciji Svetlika in drugih (1998) je izobraževanje »dolgotrajen in načrten proces razvijanja posameznikovega znanja, sposobnosti in navad, ki mu omogočajo vključitev v družbo in delo«.

V zadnjih 25 letih pismenost in izobrazba nepalskih žensk zelo zaostajata za moškimi, kljub velikim spremembam na področju izobraževanja. Pismenost žensk je iz leta 1971, ko je bila le 4 procentna, zrasla na 25 procentov do leta 1991. Zadnja raziskava, ki je bila narejena (NMIS, 1996), poroča o 36 procentni pismenosti prebivalstva, 57 procentov med moško in 23 procentov med žensko populacijo. Tudi Acharya je v svoji raziskavi prišla do podobnih ugotovitev: »Trenutni trend nakazuje na povečevanje prepada med pismenostjo moških in žensk. Naraščanje pismenosti je opaziti le med mlajšo generacijo, v starostni skupini med 10 in 14 let « (Acharya, 1994).

Graf: Stopnja pismenosti med leti 1971-1996

Vir: Popis prebivalstva 1971, 1981, 1991 in NPC 1996.

Opazna so tudi razhajanja med pismenostjo urbanega in neurbanega prebivalstva. Medtem ko 47 procentov odraslih žensk urbanega področja zna brati in pisati, jih zna na podeželju le 17 procentov. Veliko razhajanje v pismenosti je opaziti tudi med različnimi regionalnimi področji. Katmandujaska dolina ima najvišji nivo pismenih žensk kot tudi najvišjo splošno moško/žensko pismenost (NMIS, 1996).

Pomanjkanje izobrazbe, možnosti za izučitev, predsodki delodajalcev, omejena mobilnost in socialna odgovornost držijo ženske na nižjih nivojih industrijske hierarhije. Glede na popis prebivalstva iz leta 1991, je bilo le 27 procentov industrijskih delavk pismenih, od teh je le 6 procentov končalo srednjo in le 4 procenote visokošolsko izobrazbo. Basnetove raziskave (1992) so tudi pokazale, da je 52 procentov žensk, zaposlenih v katmandujski industriji, nepismenih, da jih je 15 procentov zaključilo šolo in le 11 procentov ima univerzitetno izobrazbo. Okoli 64 procentov jih je poročenih ali vdov in 29 procentov neporočenih. Več kot 60 procentov žensk je bilo starih med 20 in 34 let. Okoli 12 procentov pa je bilo zaposlenih otrok, starih od 10-14 let.

Da ljudje le niso tako nepomemben faktor v razvoju neke dežele, pa je v svojem delu *Ekonomski razvoj* zatrjeval M.P. Todaro (1997): »Strateško investiranje v človeške vire in ustvarjanje človeškega kapitala je osnovni steber za izboljšanje kvalitete in za povečanje produktivnosti neke dežele«. Formalno izobraževanje, poklicno izobraževanje, poučevanje odraslih in druga neformalna izobraževanja po tej teoriji bolj vplivajo na človeške vire in njihove spretnosti, kot direktno vlaganje v zgradbe, pripomočke in materiale (kot so knjige, filmi, računalniki...). Tudi primerno usposobljeni učitelji in dobra literatura lahko veliko pripomorejo k boljši in produktivnejši delovni sili.

Todaro (1997) je definiriral štiri dejavnike, ki bistveno vplivajo na nizko izobraženost revnih žensk in zatorej njihovo majhno vključenost v moderni sektor:

1. dohodkovni diferencial
2. možnost zaposlitve v modernem sektorju
3. neposredni privatni stroški izobraževanja
4. posredni ali priložnosti stroški izobraževanja

Dohodkovni diferencial predstavlja diferenciacijo med modernim (industrijskim) in tradicionalnim (npr. družinskim poljedelstvom, samozaposlitvijo...) delom. »Večja kot je diferenciacija med modernim in tradicionalnim sektorjem, večja je potreba po izobrazbi« (Todaro, 1997). Zaposlitev v modernem sektorju je odvisna od končne izobrazbe, zaposlitev v tradicionalnem sektorju pa ne zahteva fiksne izobrazbe. Zato lahko rečemo, da je zaposlitev v modernem sektorju pozitivno povezana s stopnjo izobrazbe.

O omejitvi ženske izobrazbe v Nepalju priča število šolskih let. Osnovna šola (primarna + sekundarna + visoka sekundarna) je že v osnovi za dekleta krajša za eno leto, ne glede na socialno-ekonomske in geografske dejavnike, kot so: podeželsko ali urbano bivališče ali premoženje (NLSS, 1996). Kot rezultat diskriminacije, v dostopu do izobraževanja, so ženske v veliko slabšem položaju kot moški. »Brez usposabljanja in izobrazbe bodo ženske ujete na slabo plačanih delovnih mestih« (Acero, 1994).

Verjetnost zaposlitve v modernem sektorju je po mnenju Todara (1997) »pozitivno povezana s potrebo po višji izobrazbi«. Posameznik, ki bo uspešno zaključil izobraževanje, ki je potrebno za zaposlitev v modernem sektorju, ima večje možnosti, da bo dobil dobro plačano službo, kot nekdo, ki potrebne izobrazbe nima.

V Nepalu število žensk z visoko izobrazbo strmo pada. Kljub temu, da se je na vseh nivojih izboljšal status izobraženih žensk, je bilo leta 1991 le 22 diplomantk na 100 diplomantov. Redke ženske so se uspele prebiti do specializacije (Achrarya, 1997).

Pri **neposrednih privatnih stroških izobraževanja** gre po mnenju Todara za razmerje, ki pravi, da: »višji kot so stroški izobraževanja in stroški, v povezavi z njim, manj prebivalstva se izobražuje.« Gre namreč za neposredne stroške, ki so potrebni za izobraževanje otroka (šolnina, knjige, obleke...), ki pa revnemu prebivalstvu predstavljajo veliko breme in finančno omejitev. Zato npr. v Nepalju revna družina najprej izobrazi dečke in nato deklice. V primeru, da je dečkov preveč, denarja pa premalo, se izobrazba nudi najstarejšemu dečku. Poleg tega pa so šole za dečke kvalitetnejše kot za deklice. Naslednja prepreka, s katero se soočajo dekleta na poti do izobrazbe, so privatne šole. Privatne šole so namreč zelo drage, zato je dostop za dekleta in revne družine omejen. Državne šole imajo, v primerjavi s privatnimi, zastarel šolski sistem, potrebne so temeljitejših izboljšav, od same prenove zgradb do izgradnje tehničnih učilnic, ki bi zadostile tržnim potrebam (CERID, 1997).

Pri **posrednih ali priložnostnih stroških** pa gre za razmerje med priložnostnimi stroški in izobraževanjem: »Višji kot so priložnostni stroški, manj potrebe po izobraževanju ima prebivalstvo.« (Todaro, 1997). Gre za stroške, ki presegajo neposredne stroške izobraževanja, še posebej, ko otrok doseže starost, v kateri lahko produktivno pripomore k družinskemu dohodku. Na tej točki, z vsakim nadaljnjim letom šolanja otrok rabi denar, lahko bi ga pa v tem času že prislužil z delom, npr. na kmetiji. To dejstvo še toliko bolj velja za nepalske deklice kot za dečke, kajti nepalska družba od deklice in ženske pričakuje delo na domu, dečke pa je po njihovem mnenju potrebno izobraziti, da bodo kot moški lahko poskrbeli za finančno varnost družine.

Kakorkoli že, družba pomembno vpliva na izobraževanje, kot tudi izobraževanje na družbo. Če je npr. družba neenakopravna v ekonomski in socialni strukturi, se bo to reflektiralo v izobraževalnem sistemu, ki bo določal, kdo v družbi bo napredoval. Hkrati pa tudi izobraževanje vpliva na prihodnost v kateri naj bi se razvoj družbe odvijal. Glede na pogovore z nepalskimi ženskami (glej prilogo), sem dobila občutek, da je vse več žensk prepričanih, da jim bo izobraževanje prineslo boljše življenje.

Kaj o izobrazbi meni Devraj Karna, stara približno štirideset let iz vasice Beni:

»Že v otroštvu sem morala trdo delati. Vsak dan sem morala živino gnati na pašnik, pa če je deževalo ali pa je pripekalo sonce. V šolo me starši niso poslali in ko sem jih nekega dne vprašala, če bi lahko tudi jaz hodila v šolo, so mi dejali, da nima smisla hoditi v šolo, ker bom tako ali tako po poroki morala iti v drugo družino. Sicer pa je dolžnost dekleta, da žene živino na pašo, hodi po vodo in pomiva posodo.

Nekega dne se je v bližini naše hiše pričelo poučevanje pisanja in branja za starejše. Tudi jaz sem se prijavila. Še danes ne znam dobro brati in pisati, lahko pa napišem svoje ime. Zaradi težav v življenju sem ugotovila, da je zelo težko živeti, če si nepismen, zato sem se odločila, da bom svoje otroke poslala v šolo, da ne bodo tako trpeli kot jaz. Ker moj mož s kmetijstvom ne zasluži dovolj, da bi poslala otroke v šolo, sem si od sosedov izposodila nekaj denarja in v sobi, katere okno gleda na cesto, odprla majhno trgovinico. Sprva so mi domači nasprotovali, ker pa je stvar dokaj donosna, so se sprijaznili. Sedaj moji otroci hodijo v šolo.«

3.3.Dostop do lastništva, kapitala in denarnih posojil

Pomanjkanje kapitala je glavni problem pri osamosvojitvi ženske. Ženska pride do zemlje in posestva samo s poroko. Poročena ženska nima pravice do posestva svojih staršev. Ženska si skupaj s svojimi sinovi enakovredno deli moževo posestvo, če ostane svojemu možu in njegovi družini zvesta. To je le nekaj omejitev žensk pri dostopu do lastnine.

Poroka je za žensko prevladujoči faktor, ki determinira njene življenjske opcije. Ženska, samohranilka, ob preselitvi ne dobi zemlje, tudi če ima veliko otrok in je njena družina najbolj revna od revnih. Tudi nima pravice do najema. Kljub temu, da ima veliko mož posestvo napisano na ženo, žena nima pravice delati kakršnih koli transakcij, brez privolitve moža in sinov. Te omejitve ne veljajo za moža in sinove. Družina dobi dostop do skupnostne posesti, kot so gozdovi. Žena ima uporabniške pravice, dokler je mož ne zapusti. Ko mož pripelje novo ženo in staro zapusti, kar je pogost pojav v Nepal, le-ta izgubi dostop do celotne skupnostne lastnine. Ta proces je težko podkrepiti s statističnimi podatki, ker je v zvezi s poligamijo narejenih zelo malo raziskav. Glede na nedavno raziskavo (Sathi in ostalih, 1997) med ženskami, nad katerimi je bilo izvedeno nasilje, jih je 64 procentov poročalo o

tradicionalnem izvajanju *Deuki/Badini*⁷, kot glavnem problemu, ki ga prakticirajo moški. Dogajajo se še naslednje krivice: proglasitve za čarovnico, poroke z otroki, prisilno delo in izvajanje *Jari*⁸. Lahko da gre za napihovanje, vendar je s stališča žensk to velik problem (glej tudi New ERA, 1998). Ker je nezakonito imeti več žena (vladno prepovedano od leta 1963), ženske pa ob ločitvi ostanejo brez premoženja, se jih veliko odloči ostati v zakonu, čeprav samo na papirju. Kako se je Mana Mugu znašla, ko je mož pripeljal drugo ženo, mi je razložila v pogovoru (Glej prilogo).

Nepalsko civilno pravo dovoljuje ženski podedovati očetovo posestvo le v primeru, če ostane neporočena do svojega petintridesetega leta, vdova lahko po zakonu podeduje posestvo svojega moža le, če je poročena več kot petnajst let, pravice žensk ob ločitvi pa so v zakonu ignorirane. Zakon se namreč še zmeraj sklicuje na hindujske spise, ki predpostavljajo, da je lastništvo posestva v lasti družine, nato pa se prenese na naslednjo generacijo, ki jo predstavlja najstarejši sin. Nepalski parlament ima sicer v obravnavi reforme, ki bodo staršem dovoljevale prostovoljno izbrati dediča, vendar pa je obravnava te reforme trenutno zamrznjena. Za nekatere je ideja o delitvi posestva nesprejemljiva, ker bi to pripeljalo do preprirov med otroki in ker bi lahko prišlo do opustitve indijskega običaja, da moški ob poroki od staršev prejme denar ali posestvo (Economist, 2001).

Krishna Dargi, stara petintrideset let, iz Pokhara, je o svojem zakonu povedala:

»Po nekaj letih zakona z možem še vedno nisva mogla imeti otrok, zato se je mož na novo zaljubil in drugič poročil. Takrat sem spoznala, da do konca življenja ne bom mogla imeti svojih otrok in bom za to morala plačati s trpljenjem ob drugi ženi. Nikoli pa nisem pomislila, da bi zbežala proč, takrat sem bila stara samo devetnajst let in še nisem točno vedela, kaj bi, nisem bila izobražena in tudi svoje lastnine nimam prav veliko. Vendar še danes, kljub temu, da se dobro razumemo, vlada napetost v zraku, jaz pa se po vsem tem počutim kot tretje kolo.«

»Kar se tiče lastnine, so v moji lasti samo moje obleke, tri posode, dve skodelici in žlica. Imam tri jablane, kozo in šest piščancev, ki so mi jih dali moji starši. Ko na tržnici prodam jabolka, je denar od prodaje moj in s tem denarjem si lahko kupim, kar želim. Če je denarja dovolj, si ponavadi kupim kakšno obleko.«

---

⁷ Deuki/Badini: Ženske Deuki so darovane boginjam in se od njih pričakuje, da se ukvarjajo s prostitucijo. Kaste Badi so v družbenem in ekonomskem pogledu obsojene na komercialno prostitucijo in kot take nimajo dostopa do lastnine in izobraževanja.

Z vidika spolne delitve dela je zaposlitev v poljedelstvu in živinoreji problematično področje za ženske. Ti dejavnosti sta namreč vezani na zemljo, ženske pa imajo zelo malo možnosti do lastništva zemlje. Po mnenju Battha (1994) pa je problem neaktivne vloge žensk pri upravljanju s posestvom v tem, da so ženske neizobražene in opravljajo le gospodinjska dela.

Najma Chodiri, stara približno petinštirideset let, iz vasice Dane, je o pooblastilih ženske povedala naslednje:

»Ker smo preveč zadolženi, mora mož v zimskem času na delo v Indijo. Tako sem takrat jaz zadolžena za vsa družinska in poljedelska opravila. Še dobro, da imam nekaj svoje lastnine, ki sta mi jo ob poroki dala starša, s katero lahko razpolagam, kajti prijateljice, ki so brez svoje lastnine, kljub dostopu do družinskega premoženja ne morejo prosto razpolagati z njim. Za vsako porabljeno rupijo morajo dobiti dovoljenje od moža.«

Kot je bilo že večkrat omenjeno, je ženskam dostop do posojila omejen, ker tako formalne kot neformalne kreditne organizacije posojajo denar le lastnikom posesti. Nedostopnost kredita je tako za ženske največja ovira v podjetništvu vseh sektorjev, tudi kmetijskem. Vse kreditne organizacije iščejo varne naložbe, kar pa ženske niso, ker imajo zelo malo podedovanega posestva. Tudi vaški posojevalci denarja rajši posodijo denar tistemu, od katerega bodo imeli dobiček, kot da bi vzdrževali revne vaščanke.

Acharya (2000) je prepričana, da je dostop do institucionalnega kredita ženskam omejen tudi s stališča, da so ženske obsojene na gospodinjska opravila, so slabo razgledane in imajo nizko stopnjo izobrazbe. Kot take, morajo, za razliko od svojih moških kolegov, pristati na izkoriščevalske pogoje vaških posojilodajalcev. Raziskava NLSS (1996) je pokazala, da si večji procent, tako moških kot žensk, izposodi denar izven institucij. Največ denarja si oboji sposodijo od prijateljev in družin. Moški si v primerjavi z ženskami nekoliko več izposodijo v institucijah, medtem ko se skoraj polovica žensk (45,3 procente) zateče po posojilo k prijateljem in družinam (tabela 3.).

---

⁸ Jari: Plačilo za osvajanje žene drugega moža.

Tabela 3.: Sposoja denarja v formalnih in neformalnih institucijah, na podeželju

vir kredita	vsa gospodinjstva	moško vodena	žensko vodena
institucije	16,2	16,8	11,4
kmečka banka	9,9	10,7	3,9
komercialna banka	2,6	2,5	3,1
Grameen banka	1,2	1,2	1,3
ostalo (skupaj z NGO in lokalnimi sk.)	2,5	2,4	3,1
neformalni viri	83,8	83,2	88,6
prijatelji in sorodniki	40,4	39,8	45,3
sposojevalci denarja	31,6	32,1	27,8
veleposestniki	4,1	4,2	2,9
trgovci in drugi	7,7	7,1	12,6
skupaj (%)	100	100	100

Vir: NLSS 1996.

Poraba posojila se pri moških in ženskah ne razhaja dramatično. Po podatkih NLSS (1996) gre največ denarja za vsakdanjo porabo oz. preživetje, ki je celo nekoliko večja na podeželju. Drugi večji zalogaj so kapitalske investicije v zemljo, hišo, živino in obdelovalne pripomočke. Ženske nekoliko več vlagajo v zemljo, medtem ko je njihov vložek v tehnične izpopolnitve zelo majhen, kar je povezano z neizobraženostjo in neseznanjenostjo s tehnološkim napredkom. Vložek v osebne potrebe je za moške in ženske približno enak (tabela 4.).

Tabela 4.: Poraba kredita

Namen porabe za	urbano		ruralno		skupaj	
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske
orodje	2,1	0	0,6	0	0,7	0
zemljo	2,2	2	3,7	5,3	3,7	5,2
živino	5,5	2,2	9,9	8,2	9,8	8
popravilo bivališča	2,7	2,3	0,9	0,7	1	0,8
prihranke	1	2,6	4,3	1,6	4,2	1,7
kmetije in posl. dejavnosti	24,2	14,2	9,7	5,7	10,3	6
vsakdanjo porabo	36,4	41,7	48,9	58	48,4	57,5
stanovanje	9,5	15,2	4,9	5,8	5	6,1
poroko	4,8	2,6	7,5	5,9	7,4	5,8
tehnologijo	0,5	5,9	0,4	0	0,4	0,2
osebne stvari	11,1	11,3	9,1	8,7	9,2	8,8
skupaj (%)	100	100	100	100	100	100

Vir: Ibid, tabela 12.

Številne študije so pokazale, da ženske, ki imajo dostop do denarnih sredstev, več porabijo za družinsko blaginjo - udobje, zdravje, srečo in izobraževanje. Po besedah Blumberga: »Ženske

s svojim denarnim vložkom spremenijo ustaljene družinske vzorce v smeri napredovanja« (Blumberg,1995). Tudi Todoro (1997) se s tem strinja, ko meni, da tam, kjer je prispevek ženske k družinski blaginji relativno visok, je manj diskriminacije do deklic in ženske lažje zadovoljijo svoje potrebe, kot tudi potrebe otrok.

Ženske so ujete v zaprti krog, iz katerega ne morejo pobegniti in se osamosvojiti. Ker niso lastnice zemlje, jim posojilodajalci nočejo dati posojila, ki pa je odločilen dejavnik pri osamosvajanju in ustvarjanju podjetniške dejavnosti. Ženske so odvisne od svojih mož, moževe družine in celotne skupnosti, v kateri živijo. Tako se začaran krog ne bo mogel prekiniti, vse dokler ženske ne bodo postale tudi lastnice zemlje, s katero bodo lahko prosto razpolagale.

3.4.Migracije zaradi zaposlitve

Migracije zaradi zaposlitve predstavljajo nepalskim družinam enega izmed glavnih virov dohodka. Delavci, ki migrirajo, svoji družini, ki ni migrirala, pošiljajo denarne pošiljke. Po podatkih NLSS (1996) denarne pošiljke v povprečju predstavljajo 26,6 procentov družinskega dohodka. Gre za pomemben vir dohodka vseh vrst gospodinjev.

Po podatkih NLSS (1996) so ženske in moški približno enako udeleženi v prejemanju denarnih pošiljk, medtem ko ženske predstavljajo le 11,2 procenta pošiljateljic denarnih pošiljk. Pošiljatelji so v največji meri hčerke in sinovi (45 procentov), od katerih naj bi bilo kar 90 procentov moških. Acharya pa je v svoji raziskavi ugotovila, da ženske v povprečju prejmejo manjšo vsoto denarja kot moški in da meščanke prejmejo štirikrat večjo vsoto kot ženske s podeželja. Ugotovila je tudi, da je porazdelitev pošiljk, ki pridejo s podeželja, mesta ali Indije, približno enaka. Sektorsko gledano pa je po raziskavah največ denarnih pošiljk iz storitvenega sektorja (Acharya, 2000).

Migracija predstavlja premike v vseh smereh: iz urbanega v urbano okolje; iz urbanega v ruralno; iz ruralnega v urbano in iz ruralnega v ruralno. Todoro (1997) definira migracijo kot: » Naravni proces selitve prebivalstva, ki se seli zaradi socialnih koristi. Človeški viri se premikajo iz lokacije, kjer je njihov socialni marginalni produkt ničen, na prostor, kjer ta marginalni produkt ni le pozitiven, ampak se celo povečuje zaradi kopičenja kapitala in tehnološkega napredka«.

Po podatkih iz tabele 5 ni videti, da bi ženske zaradi zaposlitve migrirale v Indijo ali druge države. Podobno se tudi manj kot en procent moških zaradi zaposlitve selil v Indijo. Podatki torej kažejo, da se zaradi vzroka zaposlitve iz Nepala v sosednje države seli zelo malo prebivalstva. Večina prebivalstva, tako moškega kot ženskega, se je po podatkih preselilo z enega podeželja na drugo. Velik procent prebivalstva se je tudi preselilo iz mesta na podeželje, kar velja za oba spola. Nekoliko manjša migracija je opazna iz enega v drugo urbano področje, najmanjši procent preseljevanja pa je opazen s podeželja v urbano okolje. Da so bile zaradi pomanjkanja denarja in zaposlitve prisiljene migrirati, so mi v pogovoru pritrdile tudi nepalske sogovornice (Glej prilogo).

Tabela 5.: Migracije v %

migracija iz	migracija v		
	Urbano	ruralno	Indijo, druge dežele
urbanega			
- moški	30,4	66,5	3,1
- ženske	47	53	0
- skupaj	33,3	64,1	2,6
ruralnega			
- moški	9,8	89,5	0,7
- ženske	17,5	82,5	0
- skupaj	10,6	88,7	0,6
skupaj			
- moški	10,7	88,5	0,8
- ženske	19,7	80,3	0

Vir: NLSS 1996.

Glede na to, da je procent migracij razmeroma podoben med moško in žensko populacijo, pa sektor zaposlitve po migraciji ni tako naklonjen ženski delovni sili. Kakorkoli že, se večina, tako moških kot žensk, po migraciji, zaposli v kmetijstvu, vendar pa je procent žensk, ki se zaposli v kmetijskem sektorju, dokaj večji od moškega. V mestu se za žensko delovno silo največ dela najde v pisarnah in trgovini. Po statističnih podatkih nobeno podeželsko dekle ne migrira zaradi študija (tabela 6.).

Tabela 6.: Zaposlitev po migraciji

Zaposlitev po migraciji	moški			ženske		
	urbano	ruralno	skupaj	urbano	ruralno	skupaj
prof. in tehnični	5,3	5,9	5,8	0	0	0
administ. in menedž.	7	0	0,8	0	0	0
pisarniški poklici	4,7	0,7	1,2	21	0	2,9
prodaja	7,8	4,3	4,7	20	0	2,7
storitve	2,6	1,6	1,7	0	3,4	2,9
kmet. in gozdarski	49,2	76,5	73,5	48,6	88,7	83,2
proizvodnja	5,7	3,1	3,4	0	0	0
nekvalificirana dela	0,9	1,9	1,8	0	0	0
študenti	7,4	1,9	2,5	1,9	0	0,3
neaktivni	3	0,7	1	8,6	7,9	8
vojska	4,1	2,2	2,5	0	0	0
drugo neopredeljeno	2,3	1,1	1,3	0	0	0
skupaj (%)	100	100	100	100	100	100

Vir: Ibid, tabela 31.

Tako lahko zaključim, da je vzrok migracijam ekonomsko pomanjkanje in iskanje zaposlitve. Največ migracij je opaziti iz ruralnega v drugo ruralno področje, kar je verjetno tudi eden izmed vzrokov, da se največ žensk po migraciji zaposli v kmetijstvu. Denarne pošiljke pa pošiljajo v večji meri moški migrantje kot ženske, kar bi lahko povezala z dejstvom, da moški več migrirajo kot ženske in da ženske za svoje delo prejemajo manjše plačilo kot moški, kar se bo potrdilo še v nadaljnjih poglavjih.

3.5.Vpliv množičnih medijev

Aktivna udeležba žensk je nepogrešljiva v vsakem aspektu življenja. Vloga ženske je tako pomembna tudi v množičnih medijih, kot so televizija, radio, časopisi, literatura itd. Mediji so pomembni osveščevalci družbe, v družbo vnašajo pozitivne spremembe.

Kot smo že omenili, je bilo po statističnih podatkih leta 1993 le 25 procentov pismenih žensk (v primerjavi s 55 procenti pismenih moških). Zato ima lahko le majhen del žensk dostop do časopisov, knjig in drugih pisnih virov. Indra Majapurja (1996) meni, da »večina nepalske literature predstavlja ženske le v njihovi tradicionalni vlogi, ženske kot seksualni objekt in samopostrežne gospodinje«. Na splošno oglaševalne agencije in množični mediji pomembno vplivajo na podobo ženske v družbi. Lahko imajo pozitiven ali negativen vpliv. V Nepalju množični mediji, zaradi poudarjanja le tradicionalne vloge žensk, na položaj žensk vplivajo bolj negativno kot pozitivno. Ta problem je bil namreč že izpostavljen na konferenci v

Nairobiju leta 1985. Že takrat so govorili o spremembah, ki jih je potrebno uvesti v odnos do žensk, njihovo vlogo v družbi in aktivno vključenost žensk v komunikacijskem sektorju. Res je, da so bili od takrat sprejeti mnogi zakoni v zvezi z enakopravnostjo žensk (o katerih sem več napisala v odlomku o zakonih), vendar pa so mnogi zaenkrat le zapisani na papirju, za katere pa mnogo nepalskih žensk niti ne ve, saj jih ne zna prebrati.

Glede na raziskave je zelo malo žensk vključenih v medije, še posebej v časopise, revije, film, radio in televizijo. Glavni razlog za ne vključenost žensk v publiciranje so po mnenju Majupurje (1996) omejene možnosti dostopa žensk do izobraževanja, usposabljanja in sredstev. Poleg tega pa so preokupirane z gospodinjskimi deli, zaradi katerih se, tudi če imajo talent, toliko težje izkažejo kot npr. pisateljice.

Kljub vsem preprekam pa je v Nepalju kar nekaj znanih pisateljic. Priljubljena pisateljica in pesnica je Bishnu Waiba. Shahi Kala Sharma je bila izdajateljica prve nepalske ženske revije »Swashimanche«. Maya Thakuri in Bhagirathi Shrestha sta napisali veliko kratkih zgodb o ženskah v nepalski družbi. Trenutno so v Nepalju štiri revije, ki se posvečajo ženskim problemom: *Asmita*, *Nari Manch*, *Richa* in *Riwaz*.

Nepalska pisateljica Majupurja kritizira nekatere nepalske programe televizije in radia, da predstavljajo žensko v slabi luči. Ženska naj bi bila po mnenju medijev le gospodinja. Televizijski programi, ki so namenjeni ženski populaciji govorijo le o kuharskih receptih in lepotnih nasvetih, kar je po mnenju mnogih feministk žaljivo za ženske. Prativa Subedi (1993), znana ženska pisateljica, je na to temo zapisala: »Predstavitev ženske v množičnih medijih, kot seks simbola, neumne, šibke in jokave, bi bilo potrebno nemudoma opustiti«. Narejenih je bilo namreč že veliko raziskav, ki so potrdile, da se ljudje identificirajo z osebami v medijih.

Šibka točka množičnih medijev pa je tudi ta, da so bolj razširjeni v urbanih področjih, kjer je tudi večja pismenost. Glede na to, da je v Nepalju 90 procentov neurbanega prebivalstva, ki je tudi pomembno za ekonomski razvoj dežele, je potrebno tudi njih vzpodbujati in osveščati preko množičnih medijev.

Po mnenju Subeti (1993) so potrebne spremembe v lastništvu množičnih medijev. Množični mediji so pretežno v lasti države. Za neobremenjene diskusije o problemih žensk pa bi bilo

potrebno uvesti tudi privatne televizijske in radijske družbe. Tam bi lahko pomembno vlogo igrale nevladne organizacije, v obravnavo pa bi lahko prišle tudi teme kot so prostitucija, delo otrok, aids, trgovina z ženskami, posilstva itd, o katerih vladne organizacije javno ne želijo razpravljati.

Fatma Alloo (1988) je o enostranskosti množičnih medijev povedala: »Informacija je moč. Lastnik je tisti, ki pove, koliko in katere informacije bodo posredovane preko množičnih medijev. Ni sodelovanja, gre za enosmerno, od zgoraj navzdol komunikacijo, ki povzroča odvisnost in posamezniku določa njegovo identiteto«.

O moči medijev pa sta Mlama in Lihamba (1988) dejali, da so kolonialisti tisti, ki so si izmislili pisne in elektronske medije kot ideološko orodje za nadzor nad družbo. Toda tradicionalne medije, kot so folklorne pesmi, plesi in gledališke predstave ne morejo nadzorovati kolonialisti, ne samo zato, ker folklora uporablja ljudski jezik, ampak tudi zato, ker se prenaša z ustnimi viri iz roda v rod, za kar ni potrebna izobrazba in pismenost.

Tako lahko zaključim, da so za pozitiven vpliv medijev na položaj žensk v nepalski družbi pomembne predvsem spremembe na treh področjih. Mediji ne bi smeli nepalskih žensk obravnavati samo iz tradicionalne perspektive ampak tudi iz drugih perspektiv (npr. ekonomske in politične). Množični mediji bi morali biti ženskam bolj dostopni, za kar pa so potrebne spremembe na področju izobraževanja. Nenazadnje pa je za širitev pravih informacij množičnih medijev potrebna tudi aktivnejša vloga žensk v njih, za kar pa je potrebno ženskam omogočiti dostop do javne sfere.

3.6.Vpliv tehnologije

Vloga ženske v definiranju tehnologije ni opredeljena na podlagi različnosti med moškim in žensko, ampak glede na materialne pogoje, ki žensko vključujejo ali izključujejo iz trga dela in institucij. Lastniki materialnih dobrin pa so ponavadi moški. Swasti Mitter (1995) je v svojem članku o tehnološkem napredku zapisala: »Tehnološka inovacija postane uspešna šele takrat, ko jo snovalec lahko uporabi v politične, ekonomske ali pravne namene. Tako dominantna skupina določa obliko in smer tehno-ekonomskega reda, podoba snovalca pa je skoraj vedno moška«.

Različen vpliv tehnologije na moške in ženske izvira iz dejstva, da so imele ženske že od nekdaj omejen dostop do plačanega dela, kjer se je tehnologija začela naglo uveljavljati (Mitter,1995). Medtem ko so ženske ostajale doma, skrbele za otroke in ostarele, so moški odhajali na delo, kjer so se srečali z novo tehnologijo in uporabo le-te. Po besedah Wajcmana in Probrta (1988): »Tehnološki razvoj povečuje razlike med spoloma v relaciji med plačanim in neplačanim delom na domu, kot tudi v tehnični delitvi dela«.

L.Acero (1995) meni, da so tehnološke spremembe v zaposlitvi žensk pripomogle k feminizaciji določenih poklicev, kot je v primeru Nepala kmetijstvo. Določeni poklici so zaradi tehnološkega napredka izgubili status, med katere v Nepalju sodi tudi tekstilna industrija, v kateri se zaposluje vse več žensk, ki pa so za svoje delo, za katerega ni potrebno veliko tehnološkega znanja, slabo plačane.

Medtem ko se dežele v razvoju počasi razvijajo, jih razvite dežele izkoriščajo. Vandana Shiva v svojem delu *Staying Alive* kritizira tehnologijo, ki jo podpira socialno-politično-ekonomski sistem zahodnih kapitalističnih patriarhatov, ki dominirajo in izkoriščajo naravo, ženske in revne (Shiva, 1993). Lahko bi dejali, da zahodni način razvoja tretjemu svetu, kamor sodi tudi Nepal, prinaša veliko negativnih posledic. Zahodnjaki izkoriščajo naravne vire v Nepalju, s svojo kulturo razdirajo skupnosti in tradicionalni način življenja v himalajskem hribovju in drugod po Nepalju. Nenazadnje zaposljujejo ženske, kot poceni delovno silo v nemogočih delovnih razmerah, za dela, za katera ni potrebno tehnološko znanje in katerih se zahodnjaki otepajo.

V deželah v razvoju razvoj tehnologije zelo zaostaja za razvitimi deželami. Za primer naj samo omenim pomen računalnika, kot pripomočka v vsakdanji rabi na delovnem mestu tako menedžerja kot prodajalke razvitega sveta. Revni in ženske v Nepalju si namreč ne morejo privoščiti računalnika niti izobraževanja in usposabljanja za delo. Mayuri Odedra-Strau (1995), ki je delala raziskavo o ženskah in informacijski tehnologiji v Afriki, je ugotovila, da je IT Afriki prinesla marsikatero negativno posledico. Veliko kapitala, ki so ga razvite dežele namenile za razvoj Afrike, je bil porabljen za nakup računalniške opreme, ki pa jih neizobraženi afričani niso znali uporabljati. Zato Odedra-Strau trdi, da v dežele v razvoju ni potrebno prinesiti nove tehnologije in sistemov, ampak prebivalstvo naučiti, kako uporabljati tisto kar že imajo.

Skratka, za ženske kot za celotne dežele ni pomembno vprašanje spejeti ali zavrniti novo tehnologijo, ampak kako jo primerno uporabiti, da bo v korist večini. Takšne zahteve pa so povezane z enakopravnostjo tako med spoloma, kot med razredi, etničnimi skupinami in regijami.

4. ŽENSKÉ IN DELO V NEPALU

4.1. Poklicna struktura

Podatki o zaposlitvi so lahko klasificirani glede na industrijo ali glede na poklic. Za preučevanje delitve dela po spolu ima klasifikacija glede na poklic večji pomen. Ljudje znotraj nekega poklica, imajo lahko zelo različen socialno-ekonomski status, celo v isti industriji. Ženske so že od nekdaj opravljale poklice, ki so bili necenjeni in poklice nižjega statusa. Z vidika žensk je bolj pomembno, da razumemo socialno-ekonomski status poklicev, ki jih zasedajo ženske, kot sektorsko delitev ženske delovne sile. Nadaljnje analize sicer zajemajo obe dimenziji, vendar pa je poudarek na poklicni porazdelitvi.

NLSS⁹ (1996) definira kot poklic tisto delo, kateremu je posameznik namenil večino delovnih ur v zadnjih dvanajstih mesecih. Za MPHBS¹⁰ (1985) pa je poklic tisto delo, za katerega delavec prejme večino svojega dohodka. MPHBS-jeva definicija poklica se ujema tudi z ILO-vo standardno definicijo in tisto, ki jo definira nepalski popis prebivalstva.

Poklic je po definiciji Svetlika (1998): »Smiselno zaokrožena celota znanja, sposobnosti, spretnosti in navad, ki posamezniku omogočajo, da opravlja dela in naloge določene zahtevnosti na nekem določenem področju dela neke dejavnosti.«

---

⁹ NLSS – Nepal Living Standard Measurement Survey

¹⁰ MPHBS – Multipurpose Household Budget Survey

4.2. Področja, na katerih se zaposlujejo nepalske ženske

4.2.1. Zaposlitev nepalskih žensk v kmetijski dejavnosti

Kot sem omenila že v prejšnjem poglavju, so v Nepal v zadnjem desetletju opazni premiki v strukturi BDP stran od kmetijstva. Kljub temu pa kmetijstvo še vedno zagotavlja največji delež zaposlitev tako za moške kot ženske.

Tabela 7. : stopnja aktivnosti žensk znotraj celotne populacije in razporeditev ženske delovne sile po poklicih

poklic	popis prebivalstva 1981	popis prebivalstva 1991	NLSS 1995/96
profesionalni in tehnični	16,6	15,1	20,7
administrativni in menedžerski	6,6	9,3	11,2
pisarniška dela	5,8	10	7,7
prodaja	14,6	22,6	32,8
storitve	14,5	25,1	28,6
kmetijstvo in gozdarstvo	36,4	45	53
proizvodnja	19,2	18,8	17,5
neopredeljeni	15,1	18,2	3,5
SKUPAJ (% aktivnosti žensk)	34,6	40,4	48,7

Vir: Population Monograph 1981,1991; NLSS 1995/96

Glede na popis prebivalstva med letoma 1981 in 1991, je zaposlenost žensk zrasla v kmetijstvu, trgovini in storitvah, upadla pa zaposlitev žensk v proizvodnji, profesionalnih in tehničnih poklicih. Podatki NLSS iz leta 1996 pa kažejo porast zaposlitve žensk v vseh poklicnih skupinah, razen v proizvodnji in pri neopredeljenih poklicih. Glede na NLSS ženske po zadnjih podatkih predstavljajo približno 49 procentov celotne delovne populacije. Od tega jih je 53 procentov v kmetijskem sektorju, 33 procentov v trgovskem in 29 procentov v storitvenem sektorju. Kot sem že omenila, pa zaposlitev žensk v proizvodnji upada. Vsa industrija, gradnja, transport, komunikacije pa so zajeti v sektorju proizvodnje, ki pa je glede na strukturo porazdelitev BDP razvijajoči se sektor. Šele poglobljena analiza bi lahko pokazala, ali se zaposlitev žensk, znotraj teh sektorjev giblje v pozitivni ali negativni smeri, vendar pa je trend pomikanja v smeri kmetijskega sektorja za ženske prej negativen, kot pozitiven, kar dokazujejo manjši dohodki v kmetijstvu in nezmožnost žensk do direktnega dostopa do lastništva zemlje.

V zadnjem desetletju je v nepalskih urbanih področjih opaziti rahlo upadanje zaposlenih v kmetijskem sektorju, tako moške kot ženske populacije. Glede na primerjavo statistik iz leta

1984 in 1996 (tabela.8.) je na urbanem področju opaziti rahlo naraščanje števila zaposlenih žensk v produkciji. Velik porast pa je opaziti le v zaposlitvi urbanih žensk kot trgovk, in sicer z 8,4 procentov na 18 procentov. Pri moških rast ni tako skokovita. Storitveni sektor je v urbanih področjih nekoliko zrastel le pri ženski populaciji, medtem ko je pri moških celo upadel. Na podeželju pa se je poklicna struktura spreminjala nekoliko drugače kot v mestu. Število vključenih v kmetijstvo je naraslo, tako za moške kot za ženske z neurbanega področja. Pri ženski populaciji je celo opazen nekoliko večji porast, kot pri moških. Na žalost pa je opazno zmanjšanje števila zaposlenih žensk v produkciji na neurbanem področju. Kot vir zaposlitve podeželskih žena je opazno tudi nazadovanje v storitvenem sektorju. Procent žensk, zaposlenih v tržnem sektorju, pa je ostal približno konstanten.

Tabela 8.: Sprememba poklicne strukture (v odstotkih) urbanega in neurbanega prebivalstva med leti 1984 in 1996.

Sektorji	moški		ženske	
	MPHBS 1984/85	NLSS 1995/96	MPHBS 1984/85	NLSS 1995/96
profesionalni in teh. poklici				
mesto	7,9	9,9	3,2	7,7
podeželje	2,7	2,3	0,2	0,5
pisarniško delo				
mesto	13,8	17,9	3,0	4,9
podeželje	2,2	1,8	0,1	0,1
kmetijstvo				
mesto	23,5	22,2	54,6	49,3
podeželje	76,6	82,8	88,3	95,3
proizvodnja				
mesto	20,2	18,4	9,5	9,8
podeželje	5,2	5,8	2,5	1,7
trgovina				
mesto	16,0	20,4	8,4	18,0
podeželje	3,5	3,9	1,9	2,0
storitve				
mesto	8,1	6,5	8,9	9,5
podeželje	2,3	1,6	0,7	0,5

Vir: MPHBS 1984/85 in NLSS 1995/96.

Po mnenju Todara (1997) je v deželah v razvoju glavni razlog za skoncentriranost ljudi in produkcije v kmetijski dejavnosti in drugih primarnih dejavnostih nizek dohodek. Glavna skrb vsakega posameznika je hrana, obleka in zavetišče. Vzrok nizke kmetijske produktivnosti ni samo v prevelikem številu prebivalstva glede na razpoložljivo zemljo, ampak tudi zaradi primitivne tehnologije, skope organizacije in omejenih materialnih in človeških vložkov.

»Kmetijstvo dežel v razvoju tehnološko zaostaja zaradi nekomercialnega načina kmetovanja« (Todara,1997). V večjem delu Azije, kot tudi v Nepal, kmetje svoj majhen del zemlje rajši najamejo kot kupijo. Povprečen najem je od 1 do 3 hektarje. Število ljudi, ki jih mora ta zemlja oskrbeti, neposredno (za lastno porabo) in posredno (pridelek, ki je namenjen za prodajo), pa ponavadi presega 15 ljudi na hektar zemlje. Zato ni čudno, da so in bodo potrebe po produktivnosti kmetijstva eden od glavnih razvojnih ciljev.

Na svetovni konferenci o kmetijskih reformah in razvoju podeželja so že leta 1979 ugotovili potrebo po vzpodbudi nepalskih žensk in njihovi enakopravni udeležbi v razvoju podeželja. V ta namen so sprejeli program »Integracija žensk v razvoj podeželja«, s katerim naj bi si prizadevali porazdeliti moč na podeželju in spoštovati vlogo ženske, ki je na podeželju še toliko pomembnejša. Glej tudi petletni razvojni načrt za ženske v Nepal (Priloga).

Indra Majupuria (1995) meni, da so za integracijo žensk v razvoj podeželja potrebni določeni pogoji, med katere sodijo:

- ◇ Ženskam bi moral biti omogočen dostop do lastništva zemlje.
- ◇ Ženske bi za gospodinjska dela morale dobiti plačilo ali neke vrste ugodnosti.
- ◇ Ustanoviti bi bilo potrebno vaško industrijo.
- ◇ Ženske organizacije bi se morale okrepiti in sicer s participacijo lokalnih žensk.
- ◇ Učinkovito se mora uvesti zaposlitvene in dobičkonosne dejavnosti.
- ◇ Omogočiti se mora kreditiranje izobraževalnih centrov, v katerih bi podeželske ženske spoznale vaško proizvodnjo in poljedelsko industrijo, kar bi pripomoglo k njihovi zaposlitvi.
- ◇ Aktivirati se mora tudi razvoj kmetijstva in drugih dejavnosti na vasi.
- ◇ Vloga ženske v razvoju podeželja je potrebno natančno preučiti in spremljati.

Kakorkoli že, za razvoj podeželja in položaj žensk v njem je pomembna osveščenost in izobrazba žensk, aktivna vključenost v razvojne programe in nenazadnje naklonjenost države, ki bi vse to podprla s finančnimi sredstvi.

4.2.2. Zaposlitev za mezdo/plačilo v industrijski proizvodnji

Kljub temu, da je več žensk kot moških porinjenih v kmetijski sektor in samozaposlovanje, se prisotnost žensk v modernih sektorjih ekonomij povečuje. V zadnjih letih se najhitreje razvijajo proizvodnja, transport, komunikacije, gostinstvo, hoteli, finance in trgovina z nepremičninami. Proizvodnja, kot je izdelava preprog, se iz družinske proizvodnje seli v industrijsko proizvodnjo. Ravno tako prihaja do formalizacije trgovine in storitvenega sektorja. Zaenkrat še ni bilo narejenih raziskav, ki bi potrdile ta proces, vendar je fenomen viden vsepovsod. Ženske urbanega področja se počasi pridružujejo tem naraščajočim modernim sektorjem, še posebej v proizvodnji, trgovini in storitvah.

Predno se osredotočim na stanje zaposlenosti Nepalcev v industrijskem sektorju, naj razložim kakšna je razlika med urbanim področjem dežel v razvoju in tistimi, ki jih sedaj smatrajo za razvite. V 19. stoletju se je Zahodna Evropa veliko hitreje industrializirala kot urbanizirala. Populacija industrijske delovne sile je bila vedno večja od populacije, ki je živela v mestih. V Nemčiji je leta 1870 v mestih živelo le 12 procentov celotnega prebivalstva, v industrijo pa je bilo vključenih 30 procentov. V nasprotju pa je v deželah v razvoju industrializacija precej počasnejša kot urbanizacija. Med počasi razvijajoče dežele npr. sodi Brazilija, ki je leta 1990 imela 71 procentov urbanega prebivalstva in le 20 procentov populacije je bilo vključene v industrijsko proizvodnjo (povzeto po Todaru, 1997). V Nepalju razmerje med urbanizacijo in industrializacijo ni tipično značilno za dežele v razvoju. Saj je bila po statističnih podatkih iz leta 1996 urbanizacija približno 10 procentna, v industrijo pa je bilo vključenih 17 procentov prebivalstva. Kakorkoli že, pa lahko rečemo, da se je industrializacija v razvitih deželah drugače odvijala kot v deželah v razvoju zato je v Nepalju potreben drugačen pristop k razreševanju problemov zaposlovanja.

V azijskih deželah je vsesplošno videnje zaposlovanja žensk še vedno tradicionalno. Zaposlitev v nekmetijskem sektorju je za ženske namreč bolj nevsakdanja kot za moške. »Po tradiciji je v Nepalju za družino nespoštljivo žensko poslati v zaposlitev za mezdo/plačilo« (Achrarya, 2000). Vendar pa je s pospešenim industrijskim razvojem trg moške delovne sile postal nezadosten, kar je povečalo tendenco po pospešenem zaposlovanju žensk.

Po podatkih NLSS je zaenkrat v industrijski proizvodnji zaposleno samo 7 procentov ženske populacije, v primerjavi s 27 procenti moške. Od tega je le 2,6 procenta žensk vključenih v

zaposlitev za mezdo in 16,4 procentov moških, ostali del populacije pa opravlja samostojno dejavnost za plačilo (tabela 9.).

Tabela 9.: Procent mezdnih/nemezdnih zaposlitev zunaj kmetijstva

področje	mezdna zaposlitev			samostojna dejavnost			skupaj		
	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj	moški	ženske	skupaj
urbano področje	45,9	22,7	37,3	33,5	26,2	30,8	79,4	48,9	68,2
neurbano	14,4	1,8	8	8,7	3,3	6	23	5,1	14
skupaj v %	16,4	2,6	9,5	10,2	4,2	7,2	26,6	6,8	16,8

Vir: NLSS 1996.

Depriviligiran položaj ženske delovne sile se očitno odraža v dejstvu, da kljub vse večjemu zaposlovanju v industrijskem sektorju stopnja zaposlenosti žensk ostaja precej nižja od stopnje zaposlenosti moških. Depriviligiranost žensk pa ni stalnica le v deželah v razvoju, ampak povsod po svetu. Po mnenju S. Drobnič (1984), ki je delala raziskavo na primeru evropskega trga dela, obstajajo različne razlage vzroka za manjšo zaposlenost žensk kot moških. Navaja naslednje možne razlage:

- ◇ manjša geografska mobilnost in zato večja podvrženost regionalnim neskladjem v delovni sili;
- ◇ med žensko delovno silo je več mladih kot med moško. Mladi pa so bolj ogroženi;
- ◇ poročene ženske ne sprejmejo neprimernih del, ker lažje počakajo na primerno zaposlitev;
- ◇ večkrat so brez potrebne izobrazbe in kvalifikacije (tudi moški brez izobrazbe težje dobijo delo);
- ◇ spolna diskriminacija

Na splošno se zdi, da na strukturno neskladje v zaposlitvi žensk in moških v industrijskem sektorju v največji meri vpliva diskriminacija žensk, zaradi katere je bila njihova družbena vloga vedno potisnjena v ozadje oziroma v družinski krog.

Ženske v Nepalju pa so, glede na ženske razvitega sveta, še v slabšem položaju. Diskriminiran položaj Nepalke se kaže v veliki omejenosti ženske delovne sile na sekundarni trg v nezanimive in slabo plačane rutinske, sezonske in začasne zaposlitve. Podatki iz tabele kažejo na določena razhajanja v mezdni zaposlitvi moških in žensk. Ženska delovna sila je najbolj skoncentrirana v tehniških poklicih, storitvah, proizvodnji in nekvalificiranih delih. (tabela 10.). Acharya (1997) je v svoji raziskavi ugotovila, da so ženske zaposlene v proizvodnji, največkrat predilje, tkalke in šivilje. Kakorkoli že, pa je največ žensk in moških

skoncentriranih pri nekvalificiranih delih in v proizvodnji, kar bi lahko povezala tudi s podatki iz tabele 9., ki dokazuje, da se precej nepalskega prebivalstva ukvarja s samostojno dejavnostjo za plačilo, za katero ne potrebujejo poklicne izobrazbe.

Tabela 10.: Poklicna razdelitev delovne sile zunaj kmetijske dejavnosti

poklici	moški	ženske	skupaj
tehniski in administrativni poklici	11,4	24,7	13
pisarniški delavci	10,9	7,7	10,5
prodajalci	2,7	2,1	2,6
storitvene dejavnosti	5,5	12,4	6,3
delavci na kmet. In gozdarstvu	3,3	5,6	3,6
delavci v proizvodnji	21,6	23,4	21,8
gradbeništvo, transport in komunikacije	13,2	9,2	12,7
nekvalificirani	29,9	14,6	28,1
nedefinirani	1,4	0,4	1,3
skupaj (%)	100	100	100

Vir: NLSS 1996.

Regmi Nirmala, stara petindvajset let, razlaga kako se je ona zaposlila:

»Moje življenje se je spremenilo, ko sem izvedela, da se lahko zaposlim v »Himalaya clothes« centru. Moj mož je seveda nasprotoval, ker center vodijo tujci, ki po njegovem mnenju negativno vplivajo na Nepalce. V center pa so me z veseljem sprejeli, ker sem bila spretna v pletenju. Delamo razne puloverje, kape, nogavice, za kar dobimo plačilo. Odkar sem tukaj zaposlena, se je moje življenje čisto spremenilo, ne bojim se več govoriti s tujci, lahko se lepo oblačim, in mi ni treba drugih prositi za denar, celo sama ga nekaj prihranim.«

Večina žensk, ki se zaposli v industrijski proizvodnji, zaseda slabo plačana delovna mesta. Rena in Shah (1987) sta ugotovila, da v letu 1987 zaposlitev žensk v industriji in organiziranem sektorju ni bila toliko odvisna od vrste industrije, ampak od lokacije, veličine investicij in stopnje mehanizacije. Večji delež ženske delovne sile je bil v hribovitem svetu, kot v Taraiu. Zaposlitev žensk je bila skoncentrirana v industriji, ki je zahtevala najmanj fiksnih investicij. Večina žensk formalnega sektorja dela kot delno kvalificiranih ali nekvalificiranih. V skoraj vseh industrijah, prehrambeni, tobačni, proizvodnji vžigalic, so ženske skoncentrirane v pakiranju končnih produktov in v podobnih procesih. Tekstilna industrija ni izvzeta (Shrestha, 1990).

Trditev, da večina ženske delovne sile zaseda slabo plačana delovna mesta, je potrdilo več različnih raziskav. Na primer, v tekstilni industriji Hetauda, kjer je zaposleno 50 procentov ženske delovne sile, je le redko katera v funkciji nadzornice in niti ena na vodilnem položaju (Shrestha M. 1990). Glede na podatke NLSS (1996), v proizvodnem, storitvenem in tržnem sektorju, skoraj ni ženske, ki bi zasedala vodilni položaj. Tudi CSD/FES (1997), ki so raziskavo naredili na primeru industrije preprog v Jhapu (1997), so potrdili, da le redko katera ženska zaseda visoki ali srednji nivo vodstvenih funkcij podjetja.

Nepalske žensk so se v industrijski proizvodnji prisiljene zaposliti zaradi ekonomskega pomanjkanja. Raziskava, ki jo je leta 1992 naredil Basnet in ki je zajela 66 žensk, zaposlenih v devetih katmandujskih tovarnah, je pokazala, da je skoraj 71 procentov žensk tam zaposlenih zaradi revščine. Skoraj 29 procentov le-teh preživlja svojo družino, saj so edine, ki v družini služijo. Te ženske so v večini primerov zaposlene na nezahtevnih, nepomembnih, ponavljajočih in neodgovornih delovnih mestih. Tudi raziskava GDS (1998) potrjuje, da se večina žensk pridruži industrijskemu delu zaradi revščine, da so skoncentrirane na nižjih nivojih in da so ponavadi stare od 15-25 let. Kako je socialni položaj prisilil Nepalke v mezno zaposlitev, pojasnjujejo tudi pogovori z nekaterimi Nepalkami, ki so se bile prisiljene zaposliti (glej prilogo).

Kljub ekonomskemu pomanjkanju, ki je nepalske ženske prisililo k zaposlitvi v proizvodnji, pa je po letu 1991 v Nepalju opažen trend upadanja zaposlitve žensk v industrijskem sektorju. Raziskava o zaposlitvi žensk med leti 1986 in 1997 (tabela 11.) kaže, da so leta 1986 v industriji ženske predstavljale 11,2 procenta delovne sile, da je zaposlitev žensk do leta 1987 zrasla na 17 procentov in do leta 1991 na 23 procentov. Od leta 1991 pa zaposlitev žensk v industriji počasi upada. Pozitiven trend zaposlitve žensk v industrijski proizvodnji je viden le v lesni, papirni in tiskarski industriji.

Tabela 11.: Struktura zaposlitve žensk v industrijskem sektorju

Industrija	1986/87	1990/91	1993/94	1996/97
prehrambena	10,6	12,7	17	8
tobačna	13,5	8	10	8
tekstilna	33,3	39,7	33	33
lesna in papirna	5,8	5,6	10	10
kemična in farmacev.	12,9	14,4	7	9
mineralov	14,4	17,2	5	15
metalnih izdelkov	1,9	3,3	3	2
elektrike	6,8	2,8	3	5
ostalo	7,7	6,3	16	8
skupaj (%)	17,4	23	22	21

Vir: Annual Survey of Manufacturing Establishments, CBS, 1986/87, 1990/91, 1993/94 in 1996/97.

V nacionalni raziskavi nepalskega industrijskega sektorja iz leta 1987 sta Rana in Shah (1987) poročala, da odkar so se ženske, razen z gospodinjskim delom, začele ukvarjati z dejavnostmi za plačilo zunaj doma, so večinoma vključene v domači obrti, kot je predelava hrane, izdelava preprog, pletenih izdelkov in ročnih del. Te obrti so sčasoma izumrle ali pa so bile prenesene v organizirane formalne enote. Premestitev tradicionalnih ročnih del v industrijsko predelavo je povzročila tudi zamenjavo ženske delovne sile z moško. Po drugi strani pa so ženske domačo obrt zamenjale z mezдно zaposlitvijo v specializiranem sektorju, kot je predelave hrane, preprog in druge podobne industrije, ki so, kot kaže, po prihodu ženske delovne sile začele nazadovati. Število žensk, zaposlenih v tekstilnem sektorju, se je med leti 1986 in 1994 potrojilo, od takrat pa je v upadanju. Po mnenju Acharye (1997) ženske, v primerjavi z moškimi, niso bile sposobne v celoti izkoristiti novo nastalih služb in zato je delež ženske delovne sile znotraj tekstilne industrije z letom 1990 začel upadati. Po mnenju drugih raziskovalcev nepalske družbe, pa je upad zaposlitve žensk v industrijskem sektorju povezan z dejstvom, da se večina ženske delovne sile ne zaposluje v tovarnah ampak v družinskih podjetjih.

Večina nepalskih žensk, ki je zaposlena v nekmetijskem sektorju, je zaposlena v družinskih podjetjih in sicer iz sorodstvenih razlogov. Po podatkih iz raziskave Acharye (1997), 24 procentov nepalskih družin vodi svoje lastno podjetje, od teh jih je 34 procentov takih, ki zaposlujejo tudi ženske družinske člane. Družinskih podjetij, ki zaposlujejo samo moško delovno silo, je v primerjavi s tistimi, ki zaposlujejo oba spola, nekoliko manj in sicer le 26 procentov. Največ družinskih podjetij, kjer so zaposlene tudi ženske, je skoncentriranih v proizvodnji, trgovini in storitvah. Če citiram besede Acharye (1994):«Po tradiciji, so

trgovina, vaška opravila in družinska podjetja glavna področja dejavnosti žensk.« Sicer pa so to sektorji, ki zunaj kmetijstva predstavljajo največ možnosti za samostojno dejavnost za plačilo.

Če povežem vsa dejstva, katera zaznamujejo delovne ženske dežel v razvoju, lahko zaključim, da je stanje zaposlenosti žensk v industrijskem sektorju precej slabše kot v razvitih deželah. Industrializacija in urbanizacija, ki sta v tretji svet prišli z zamudo, sta se tukaj odvijali drugače kot v Evropi, velik vpliv je imel pri tem tradicionalni pogled na življenje in ženske znotraj njega, ki je ženske izključil iz javne sfere. Ekonomsko pomanjkanje pa je prisililo ženske vtopiti na trg dela, ki pa so bile zaradi neizobraženosti porinjene v sekundarni trg ali pa so se morale znajti v družinskih podjetjih ali samostojnem opravljanju dejavnosti za plačilo. Tako lahko zopet trdim, da je za izboljšanje položaja žensk v življenju kot v sferi dela potrebno spremeniti odnos do žensk in spoznati njihovo pomembno vlogo v družbi. S tem dejstvom pa se morajo soočiti ne samo ženske, ampak tudi in predvsem moški.

Življenje skozi oči Shinte Lama, stare približno petindvajset let, industrijske delavke, zaposlene v tovarni preprog v Katmanduju:

»Ker oče ni imel denarja, da bi nas vse preživeljal, sem se jaz morala preseliti v Katmandu, kjer sem se zaposlila v tovarni preprog. Ta tovarna je postala tudi moj dom. Skupaj z ostalimi dekleti živimo v nadstropju, nad delavnico. Lastnik tovarne je vsaki priskrbel žimnico, odejo in škatlo, v kateri shranjuje svoje stvari. Same si kuhamo, preprosti dal bhaat¹¹. Zaslužim ne prav dosti. Plačilo dobim, preden grem na obisk domov, sicer pa mi lastnik da malenkost denarja, če si hočem kaj kupiti. Delo je zelo težko, pogosto imam roke čisto v ranah od niti, ki jih neprestano vlečem, prste imam že čisto deformirane in tudi oči mi več ne služijo najbolje. Vendar pa je od nečesa pač treba živeti.«

4.2.2.1. Neenakopravnost v dolžini delovnega dne in plačilu

Kot sem omenila že v poglavju o delovni zakonodaji, je položaj delavk tesno povezan z zahtevami po enakopravnosti v delovnem pravu, vendar pa ni nič novega, da formalnopravna enakost ne pomeni tudi uresničevanja enakopravnega položaja vseh delavcev v delovni sferi.

---

¹¹ Hrana, ki jo nepalska gospodinja pripravi že zjutraj in jo nato jejo za vsak obrok. Sestavljena je iz kuhanega riža, fižolove juhe in zelenjave ali krompirja.

Koliko nepalske ženske delajo in koliko so za to plačane, je odvisno od vrste zaposlitve. Po podatkih NLSS (1996) ženske v kmetijstvu posvetijo delu približno enako število ur kot moški (tabela 12.), vendar zaslužijo le 4/5 plačila, ki ga za enako delo zasluži moški (tabela 13.). Ženske, ki so zaposlene za mezdno plačilo, nekmetijskim dejavnostim posvetijo 6-7 ur na dan. Tako, po podatkih raziskave, na dan delajo manj ur kot moški. To velja za profesionalna, tehnična, administrativna in pisarniška dela in to je mogoče razložiti s skrajšanim delovnim časom. Po drugi strani pa ženske, zaposlene v proizvodnji, delajo dnevno skoraj tako dolgo kot moški (tabela 14.).

Tabela 12.: Št. delovnih ur na dan in št. delovnih dni na leto, mezdnih delavcev zaposlenih v kmetijstvu.

	dnevno št. delovnih ur		letno št. delovnih dni	
	moški	ženske	moški	ženske
urbano področje	7,5	7,4	173	125
neurbano	7,7	7,1	116	104
skupaj (%)	7,7	7,1	116	104

Vir: NLSS 1996.

Tabela 13.: Povprečna mezda/plača v kmetijski dejavnosti

	na dan		na uro	
	moški	ženske	moški	ženske
urbano področje	66,4	49,3	8,9	6,7
neurbano	53,1	39,5	6,9	5,6
skupaj (%)	53,3	39,6	6,9	5,6

Vir: NLSS 1996.

Tabela 14.: Št. delovnih ur na dan in št. delovnih dni na leto, delavcev, zaposlenih v nekmetijskem sektorju

Sektorji	dnevno št. delovnih ur		letno št. delovnih dni	
	Moški	ženske	moški	ženske
prof. in tehnični	6,2	5,1	221,3	203,3
adm. in menedžerski	7	6,3	312	216
pisarniški poklici	7,8	6,1	239,4	266
prodaja	8,5	5,4	222,3	106,1
storitve	7,9	7,2	191	195,4
kmet. In gozdarski	7,5	6,6	133,3	163,5
proizvodnja	7,8	7,3	127,3	152,1
drugi neopredeljeni	7,2	4,6	145,6	306
skupaj %	7,7	6,6	154,8	177,2

NLSS 1996.

Delavci so v Nepalju plačani na različne načine: v obliki letne prehrane in stanovanja; stanovanja in dnevnega plačila; ali pa samo z dnevnim plačilom. Toda po NLSS (1996), večina delavcev prejme le dnevno plačilo, tako v kmetijstvu kot v nekmetijstvu. Ženske, zaposlene v nekmetijskem sektorju, zaslužijo 12 procentov manjšo dnevno mezdo kot moški. Vendar pa, po podatkih NLSS, ženske ne zaslužijo manj kot moški v vseh ekonomskih sektorjih. Ženske, zaposlene v administraciji, namreč delajo krajši delovni čas in zaslužijo več kot moški, kar je za socialno-kulturne razmere Nepala presenetljivo (tabela 15.)

Tabela 15.: mezdno plačilo v poklicni strukturi nekmetijskih dejavnosti

poklici	zaslužena plača				plača+dodatek			
	na dan		na uro		na dan		na uro	
	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske
prof. in tehnični	65,8	70,5	10,6	13,8	105,6	79,2	17	15,5
administ. in menedžerski					174,4	417,6	24,9	66,3
pisarniški poklici	80,1	48,8	10,3	8	101,4	90,8	13	14,9
prodaja	58,3	42,9	6,9	7,9	78,4	131,7	9,2	24,4
storitve	85,1	34,7	10,8	4,8	88,9	61,9	11,3	8,6
kmet. in gozdarski	76,1	37,6	10,2	5,7	58	156,5	7,7	23,7
proizvodnja	83,6	43,5	10,7	6	96,5	53,9	12,4	7,4
gradbeništvo, transport, komunikacije	81,8	71,7			99	79,6		
nekvalificirani	71,6	61,6			83,7	62,1		
drugi neopredeljeni	41,7		5,8		108,3	31,5	15	6,9
na splošno (%)	76,5	57,6	9,9	8,7	92,37	76,46	12	11,6

Vir: NLSS 1996.

Različno obravnavanje ženske in moškega na delovnem mestu pa ni samo problem dežel v razvoju, s tem problemom se ukvarjajo tudi razvite dežele. »Spolna segregacija je glavni vzrok za razhajanje v plači moškega in ženske zahodne ekonomije« (Walby,1988).

Ženske zaradi svoje reproduktivne funkcije v večji meri kot moške smatrajo za nezanesljivo in drago delovno silo, ki jo delodajalci, če je mogoče, nadomestijo z moško delovno silo. Devetak (1986) vzroke za odklanjanje ženske delovne sile vidi v :

- ◇ krajšem delovnem aktivnem obdobju zaradi množičnega opuščanja dela v starostnem razredu od 25 do 29 let;
- ◇ krajšem delovnem urniku, pri čemer je potrebno poleg predvidenega urnika upoštevati še nepredvidene odsotnosti;
- ◇ manjši gotovosti opravljanja dela zaradi nepredvidenih odsotnosti.

Če delodajalec upošteva že samo te tri dejavnike, ima realno z žensko delovno silo več stroškov kot z moško. To pa je tudi eden od vzrokov, da se podjetnik, kadar ima možnost, raje odloči za moško delovno silo.

»Statistike o delovni sili ponavadi definirajo delo in način dela glede na to, kaj merijo. Vrednote pa so ponavadi določene glede na učinkovitost dela moške delovne sile« (Rees, 1992). Takšne moškousmerjene statistike vplivajo na naše razumevanje trga dela ter prevladujejo v debati o ekonomiji in zaposlovanju. Vplivajo tudi na pojmovanje, vrednotenje in nagrajevanje poklicev.

»Ženske, ki jih podpirajo sindikati, so boljše plačane in imajo boljše pogoje dela« (Martin in Roberts, 1984). Še več, tam kjer so sindikati slabi ali jih ni, je ponavadi delo žensk definirano kot delnokvalificirano ali celo nekvalificirano (Mitter, 1983).

Dejstvo je namreč, da moški in ženske opravljajo različna dela, v različnih sektorjih in da so tista dela, ki jih opravljajo moški, bolj cenjena in zato tudi bolje plačana. Če bi želeli odpraviti vse razlike v višini plač moških in žensk, bi bilo potrebno, po mnenju P. Končar (1986): » odpraviti vse pomembne ukrepe v korist žensk, ki v resnici odvrtaajo delodajalce, da bi zaposlovali ženske, spremeniti pa bi bilo potrebno tudi vzgojno-izobraževalni sistem.«

Tako bi lahko dejali, da glavni problem ne tiči v neenakem vrednotenju moškega in ženskega dela, ampak v tem, da v Nepal, kot tudi drugod po svetu, še niso ustvarili vseh možnosti za resnično enakost dostopnosti do vseh del in nalog moškim in ženskam. Resnična izenačitev možnosti za zaposlovanje pa je verjetno najzanesljivejši način tudi za izenačitev osebnih dohodkov moških in žensk.

4.2.3. Nepalske ženske v turizmu in dejavnostih, ki so povezane s turizmom

Turizem v Nepal, sodi med najbolj razvijajoče se sektorje. Predpostavlja se, da so ženske v velikem številu vključene v turistične dejavnosti, kot so hoteli, letališča, turistične agencije in druge podobne storitve povezane s turizmom, npr. restavracije, proizvodnja preprog in

rokodelstvo. Vendar pa je bilo do sedaj narejenih zelo malo raziskav, povezanih z ženskami v turizmu. Zadnjo takšno raziskavo je v letu 1988 naredila NRB¹².

Tabela 16.: Ženske v turizmu in dejavnostih, ki so povezane s turizmom (1988)

Sektor	%
turizem	10,8
hoteli	13,7
4 in 5*	11,8
1 do 3*	13,5
brez *	17,3
turistične agencije	8,5
agencije za pohodništvo	3,2
letalske družbe	8,4
povezani sektorji	48,6
gostinstvo	6,7
prevoznništvo	5,3
rokodelstvo	30,2
industrija preprog	66,4
tekstilna industrija	7,4
skupaj v %	20,6

Vir: NRB 1989.

NRB raziskava turističnega sektorja je pokazala, da je 20,6 procentov delavcev v turizmu in podobnih panogah žensk. Proizvodnja preprog zaposluje 66,4 procente ženske delovne sile. Razporeditev ženske delovne sile je, tako kot v drugih sektorjih, skoncentrirana na osnovna opravila. Ženske v turistični industriji predstavljajo 11 procentov delovne sile, od tega jih je na vodilnih položajih le 10 procentov. Industrije, povezane s turizmom, pa zajemajo 48 procentov ženske delovne sile, od katerih jih je največ, kar 66,4 procente, zaposlenih v industriji preprog (NRB,1989). V času, katerem je bila izvedena raziskava, je bilo relativno malo žensk zaposlenih v tekstilni industriji (7,4 procente), verjetno zaradi prevlade emigrantske delovne sile.

Da je turizem ena od najbolj perspektivnih panog v Nepal, poudarjajo tudi podatkih Ministrstva za kulturo in turizem, po katerih je leta 1998 Nepal obiskalo 463684 turistov, obisk pa se povečuje za približno 10 procentov na leto. Od teh obiskovalcev je bilo več kot 56 procentov takih, ki so prišli na počitnice in trekking, 24 procentov je prišlo zaradi visokogornštva, le 10 procentov pa jih je Nepal obiskalo iz poslovnih ali uradnih razlogov. Nenazadnje pa se je iz leta 1995 do 1998 dohodek od turizma povečal za skoraj 24 odstotkov.

¹² Nepal Rastra Bank

Zato se strinjam, da je turizem v Nepalju zelo perspektiven in da ga je potrebno izkoristiti. Kajti zaradi velikega števila obiskovalcev turizem ponuja veliko možnosti za zaposlitev. Turizem prinaša tudi veliko dohodka, kar opozarja na to, da bi si nerazviti predeli Nepala s turistično dejavnostjo lahko opomogli.

Seveda pa turizem prinaša tudi negativne posledice. Turizem in zahodni svet s seboj ne prinese samo denarja, vendar tudi svojo kulturo in način življenja, po čemer se začnejo Nepalci zgledovati. Opuščajo stare tradicionalne obrti in se posvetijo dejavnostim, ki so povezane s turizmom. Mladi zapuščajo hribovite predele, v šoli pa se še pred materinskim jezikom srečajo z angleškim jezikom in knjigami, s katerimi so jih založile zahodnoevropske neprofitne organizacije, ki so sicer mislile dobro. Velika škoda se dela ravno otrokom, katerim turisti dajejo bombončke in denar in se zato že v zgodnjem otroštvu navadijo prosjačiti.

Kako na turizem gleda Chali Mishra, stara petinštirideset let, iz vasice Marpha, pod Annapurno:

»Ko sem bila majhna, je v našo vas prihajala skupina turistov. Vsa vas je hodila gledat bele ljudi. Spraševala sem se, zakaj ti bogati ljudje, ki živijo v razkošnih hišah, prihajajo v našo revno vas. Šele sedaj, ko sem starejša, spoznavam, da ima Nepal kljub svoji revščini veliko naravnih lepot. Imamo mir, gozdove, čist zrak, hribovje Himalaje in veliko različnih kultur. Mislim, da turiste privlači prav to naravno in odmaknjeno okolje.«

Kaj so turisti dobrega ali slabega prinesli?

»Mislim, da so nam turisti prinesli veliko dobrega in slabega. S planinskim turizmom so ustvarili veliko novih služb, od nosačev, vodičev, do lastnikov¹³ «čajnih hiš«, kar je pripomoglo k razvoju hribovitega predela Nepala. Vendar, če se spomnim, smo veliko let nazaj imeli vsega dovolj in ni bilo treba kupovati npr. riža. Sedaj, ko pa moramo nahraniti še trumo turistov, smo odvisni od trgovine, ta pa je z dneva v dan dražja.

Zaradi turizma so prizadeti tudi gozdovi. Včasih smo domačini v gozdu nabirali le dračje za kurjavo, sedaj pa se velike količine drevja seka za gradnjo turističnih hotelov.

Turisti so tudi glavni onesnaževalci narave s svojimi plastičnimi izdelki in pločevino.

---

¹³ Čajne hiše so koče v nepalskem hribovju. Vodijo jih domačini, v njih pa si lahko turisti pohodniki odpočijejo, kaj pojejo in tudi prenočijo.

S svojim načinom oblačenja so turisti prizadeli tudi našo kulturo. Mladi se nočejo več tradicionalno oblačiti in nosijo moderne turistične obleke. Višek vsega pa je pomanjkljiva obleka turistov, ki je za vaščane žaljiva.»

4.2.4. Nepalske ženske v menedžmentu in podjetništvu

Nepalske ženske, kot tudi ženske drugih dežel v razvoju, zasedajo predvsem nekvalificirana delovna mesta, medtem ko moški dominirajo na delovnih mestih, za katere je potrebna izobrazba in kvalifikacija. Nekvalificirana dela imajo manj avtonomije kot kvalificirana, nižji status in manjše plačilo. Za ženske se na splošno smatra, da so bolj primerne za socialna dela, kot so poklici medicinske sestre, vzgojiteljice, učiteljice in socialne delavke. Vendar pa so tudi znotraj teh poklicev ženske le redko na vodilnih položajih.

Diskriminacija žensk na vodilnih položajih pa ni problem le v Nepalju in deželah v razvoju, temveč tudi v razvitih deželah. Po mnenju A. Gorše (1992) je eden od vzrokov za majhno število žensk na vodilnih položajih tudi ta, da »ženske hitreje kot moški prenehajo z izobraževanjem in se zaposlijo v proizvodnji ali drugih rutinskih delovnih mestih«. Zaradi slabe izobrazbene strukture in tudi zaradi nekaterih socialnih in kulturnih razlogov ženske težje dobijo željeno zaposlitev, počasnejše pa je tudi njihovo napredovanje na vodilne položaje. V Nepalju je ponavadi realnost takšna, da je ženska na vodilnem položaju le, če je sama začela z dejavnostjo, za rast katere je sama zaslužna.

V Nepalju je le 5,7 procentov podjetij, večinoma družinskih, vodenih s strani žensk. Ta podjetja so v 90 procentih skoncentrirana v trgovini, hotelirstvu, restavracijah in proizvodnji. Podjetja, ki jih vodijo moški, so prav tako najbolj skoncentrirana v trgovini in proizvodnji, le da je moško vodečih podjetij nekoliko več v storitvenem sektorju (NLSS, 1996).

Po mnenju feministk P. Abbott in C. Wallace (1990), ki sta raziskovali položaj žensk v razvitem svetu, je vzrok za manjšo podjetniško usmerjenost žensk »ženska predanost družinskemu življenju«. Ženske si namreč vzamejo čas za otroke in porodniško, iščejo delo s polovičnim delovnim časom in niso predane svojemu delu. V deželah v razvoju, kot tudi v Nepalju, je situacija nekoliko drugačna. Nepalske ženske ki so večinoma neizobražene, so vesele, če delo sploh dobijo. Porodniškega dopusta, ki je sicer uzakonjen tudi v Nepalju, si ne morejo privoščiti, saj bi ostale brez dela. Zaradi velikega števila otrok bi lahko ostale doma

vsako drugo leto. Tako se v Nepalju s podjetništvom ukvarjajo predvsem samske ženske, ki nimajo družinskih obveznosti ali pa ženske bogatejših kast, ki jim je bilo omogočeno izobraževanje.

Kako je Nirmala Praja, stara triintrideset let, iz Katmanduja, obdržala svojo samozavest in vztrajala pri svoji zaposlitvi :

»Kot vidiš, sem zaposlena na Ministrstvu za socialo, kjer mi pisarniško delo vzame veliko časa, tudi izven delavnika, zato sem se odločila, da se ne bom poročila, ker možu gotovo ne bi bilo prav, da neprestano delam. Naša družba ne podpira samskih žensk in je zelo čudno, če se ženska ne poroči do tridesetega leta. Jaz imam srečo, da me moja družina v tem podpira. Menijo namreč, da s tem, ko pomagam družbi, že tako delam plemenito delo.«

Na diskriminiran položaj žensk v podjetniški dejavnosti vsekakor vpliva omejen dostop do kapitala in državnih kreditov. Po podatkih NLSS (1996) so glavni vir kreditiranja žensko vodenih podjetij (75%) prijatelji in sorodniki, le 8% kreditov pa prejmejo od bank in finančnih inštitucij. Pri moško vodenih podjetjih je to razmerje nekoliko bolj enakomerno porazdeljeno (tabela 17).

Tabela 17: Viri kreditiranja podjetij, ki jih vodijo moški/ženske.

lastnik podjetja	glavni vir kreditiranja v %	
	prijatelji in sorodniki	banke in fin. inštitucije
moški	42,3	32,2
ženska	74,3	8,2
povprečno	43,9	19,9

Vir: NLSS 1996.

Tudi Tuladhar (1996) je v svojih študijah ugotovil, da ženske, ki so lastnice industrijskega obrata, v primerjavi z moškimi, težje pridejo do denarja, državnega kredita, marketinške mreže in informacij, primernega trženja in izobrazbe. Ravno tako imajo omejen dostop do modernih menedžerskih metod in tehnologije, ki bi zmanjšali visoke stroške proizvodnje in pripomogli h konkurenčnosti. Pri ženskah je tudi opaziti pomanjkanje samozavesti pri prevzemanju rizikov in kopičenju večjih zalog, kar pa je v veliki meri povezano z majhno vsoto kapitala in družinskimi problemi v podjetju.

Sabita Rana, stara približno trideset let, lastnica in upraviteljica prenočišča v Larjunku, hriboviti vasi v pogorju Annapurne, je o svoji podjetniški dejavnosti povedala:

Prenočišče sem uredila s prihrankov in s pomočjo staršev. Veščine vodenja sem pridobila med petletnim delom v stričevem hotelu, potem ko sem končala izobraževanje v Katmanduju. Angleščino sem se v večji meri naučila iz pogovora s turisti. V svojem prenočišču dajem poudarek na gostoljubnosti, čistoči in dobri domači hrani. Zaposlene imam večinoma ženske in jih tudi pošteno plačujem, zato so mi tudi zveste in pridno delajo. Zelo sem ponosna na svoje delo in vesela, da lahko pomagam tudi drugim ženskam v vasi.

Tako lahko zaključim, da ženskam v Nepalju na poti do podjetniške dejavnosti stoji veliko preprek. Omejene so s socialno in kulturno strukturo ter hindujskimi načeli, ki ženske vežejo na delo na domu in v družini. V primeru, da se Nepalke zaposlijo, so zaradi nekvalificiranosti obsojane na nepomembna delovna mesta. Tistim nekaj, ki se jim je uspelo prebiti do vodilnega položaja, pa omejen dostop do kapitala in modernih menedžerskih metod onemogoča razvoj podjetja in konkurenčnosti.

4.2.5. Nepalske ženske v politiki

V južnoazijskih deželah je vključenost žensk v politiko zelo nizka in Nepal pri tem ni izjema. V obdobju *Panchayat* (1962-1990) je Nepalska ženska organizacija do neke mere pospešila vključenost žensk v lokalne in skupnostne programe.

Po statističnih podatkih o ženskah v Nepalju (1995) in raziskavi SOWN (Status of Women in Nepal, 1995) status ženske v politiki ni ravno vzpodbuden. Npr. med lokalnimi volitvami leta 1991 je bilo med izbranimi kandidati za lokalna razvojna predstavništva izbranih le 0,33 procenta žensk. Županje predstavljajo le 0,55 procenta, kar je 241 žensk v primerjavi z 44462 izbranih moških županov. Do sedaj je bila v Nepalju le ena predsednica okrožja, v Nepalgunj okrožju. Na lokalnih volitvah glavnih okrožij, kot so Katmandujska dolina, Bhaktapur, Lalitpur, Biratnagar in Birjung, pa v politično stranko ni bila vključena niti ena ženska. Na ministrstvu za delo sta le dve ženski predstavnici, zelo malo pa je tudi pravnice. Izbrana pa je bila tudi samo ena ambasadorica in sicer Bindeswari Shah, predstavnica v Indiji. Da je malo Nepalcev vključenih v politiko, me je prepričala tudi sogovornica Dara Praja, ki je ena izmed redkih žensk v Nepalju, ki vidi perspektivo v politični dejavnosti (Glej prilogo).

Po mnenju Acrarye (1994) je za ne vključenost žensk v politično sfero kriva »dominantna indo-arijska kultura, katere značilnosti so: patriarhalna ureditev družbe in ekstremna zavzetost za ohranjanje čistosti ženskega telesa«. Patriarhalni sistem je namreč tisti, ki določa položaj in status ženske v zvezi z lastništvom, ki pa ji ponavadi omejuje uporabo materialnih virov tako za politične kot individualne namene. Poleg tega pa se indo-arijska skupnost ekstremno zavzema za ohranjanje čistosti preko ohranjanja čistosti ženskega telesa, ki jo po njihovem mnenju dosežejo tako, da ženski v dobi odraščanja omejujejo mobilnost. Posledica teh dveh dejavnikov je izoliranost ženske iz javne sfere, kar je vzrok za omejen dostop do znanja, izobrazbe in nenazadnje do položaja moči.

O podprezentativnosti žensk v politiki poroča večina držav v Svetu, raziskave pa so opozorile na nekatere skupne značilnosti. Večina držav se namreč še vedno ukvarja s pomembnimi družbenimi temami, pri katerih, po mnenju vodilnih politikov, ni mogoča enakopravnost žensk in moških. Druga značilnost je tudi prevlada antifeminističnih stališč, katere posledica je pomanjkanje ženske solidarnosti, ki se v politiki odraža v zanikanju potrebe po doseganju večjega vpliva žensk v političnem odločanju. Eden od razlogov je tudi apolitična drža žensk, do katere je pripeljala odsotnost žensk iz politike, ki je posledica neskladja med družinskim in poklicnim življenjem. Za ženske je namreč ukvarjanje s politiko »zapravljanje časa«. Nenazadnje pa so pomembni dejavniki, ki vplivajo na podprezentativnost žensk v politiki, dejavniki političnega sistema, med katerimi najključnejše mesto zasedajo politične stranke. Kajti od političnih strank je odvisno, koliko kandidatke bodo uvrstili na kandidatne liste in kakšne bodo njihove možnosti za izvolitev (povzeto po M.G. Antič, 1998).

Vključenost žensk v politično sfero je ključnega pomena, saj se tam sprejemajo vse odločitve o najpomembnejših vprašanjih našega življenja. Prisotnost žensk v politiki je namreč pomembna zato, da bi se začele v politiki obravnavati tudi tiste teme, ki za moško populacijo niso tako pomembne. Socialni problemi so npr. bolj domena žensk kot moških.

Politične spremembe, ki so z letom 1990 v Nepal uvedle demokratični sistem vlade, bodo na daljši rok morda prinesle večjo vključenost žensk v politično sfero. Na kratki rok pa teh sprememb na žalost ni mogoče pričakovati.

5. TRENDI, KI SO OPAŽENI V NEPALU

Trend, je po Longmanovem slovarju (1995) označen kot »splošna težnja po določenem načinu ali smeri spreminjanja ali razvoja neke družbe«. V Nepalju je opaziti veliko različnih trendov, na katere so vplivali različni dejavniki. V nadaljnjih odstavkih bom skušala omeniti nekaj najpomembnejših oziroma najizrazitejših trendov in s pomočjo različnih avtorjev razložiti njihove vzroke in posledice ter njihov vpliv na položaj žensk v gospodarstvu Nepala.

5.1. Trend upadanja družinske proizvodnje in živinoreje

Na podeželju je opaziti trend upadanja družinske proizvodnje. Storitvene kaste, ki so se preživljale z družinsko proizvodnjo, so tako ostale brez dela. Organizirana proizvodnja, kot vir zaposlitve, ni sposobna nadomestiti izginjajočih vaških delavnic, saj so večino novoustanovljenih delovnih mest zasedli migranti iz sosednjih dežel, od koder je prišel tudi denar. Tudi naraščajoči planinski turizem in pohodništvo ne moreta zadostiti potrebam hribovitega sveta. O vzroku upada proizvodnje je Acharya (2000, str.40) zapisala: » Trend upadanja proizvodnje je na podeželju potrebno pripisati izginjanju vaške in družinske proizvodnje, ki ga je povzročila masovna proizvodnja dobrin, kot so plastični in aluminijasti produkti, tekstil, vrvi, blazine in pohištvo. Niti storitvi kot sta turizem in trgovina nista sposobni nadomestiti izginjajoče proizvodnje kot vira zaposlitve na podeželju«.

Na žalost pa kmalu tudi živinoreja ne bo mogla zadovoljiti življenjskih potreb hribovitega prebivalstva. Dohodek, ki so ga revne družine pridobile z živinorejo, sedaj upada zaradi pomanjkanja prostih pašnikov. Do podobne situacije je prišlo v področju Humla, zahodnem predelu Nepala. Članek *Desantar Saptahik* (7.junij, 1998) je poročal, da je gozdarska skupnost preko-himalajskim trgovcem onemogočila trgovanje. Domačini Humle so vzgajali ovce, s katerimi so preko Himalaje trgovali s soljo, oblekami in žitom. Do takrat so letno plačevali kralju 1000 Rp. in s tem lahko gnali svoje ovce čez to področje, nato pa je gozdarska skupnost prepovedala ovcam prečkati tamkajšnje gozdove, kar pa je povzročilo uničujoče posledice za vaščane Humle, ki so bili odvisni od preko-himalajske trgovine. O opustitvi živinorejske dejavnosti je poročala tudi Maya Sherpa (Glej prilogo).

Zaradi upadanja družinske proizvodnje in živinoreje, kar je posledica industrializacije in vpliva zahodne družbe, je najbolj prizadeto podeželsko prebivalstvo, saj na strari tradicionalni način ne morejo več preživeti, na novega pa se ne morejo tako hitro prilagoditi. Spremembe

namreč prihajajo prehitro. Razviti svet namreč v Nepal uvaja svoj način življenja in na katerega se je privajal že stoletja; od dežel v razvoju pa pričakujejo spremembo v trenutku.

Kako se je življenje v Nepal spreminilo, je Ambika Basnet, stara približno šestdeset let, domačinka iz vasi Ghandruk, povedala:

»Z mozem sva bila prva, ki sva se tukaj naselila, sedaj, kot vidiš, je pa že celo naselje. Včasih smo živino gnali na oddaljene pašnike, sedaj pa jih krmimo kar v staji, doma. Včasih smo gojili samo riž, današnji napredek pa nam je sedaj omogočil gojenje tudi drugih pridelkov.

Ko sem bila jaz še majhna, še ni bilo šol, kjer bi se učili brati in pisati, sedaj pa vsi otroci hodijo v šolo. Naše življenje je bilo dosti bolj kruto, danes so otroci brez skrbi, se igrajo in nimajo nobenih odgovornosti. Vseeno mislim, da jim bo šola pomagala do boljšega življenja. Po mojem mnenju se je spremenil tudi odnos do religije, ljudje so postali bolj odprti, odkar več potujejo.«

Na žalost pa pomanjkanje in nezadostni zaslužek s kmetijstvom Nepalce silijo tudi v nevarne, ekstremne in ponižujoče dejavnosti. Moški so se npr. prisiljeni zaposliti kot vozniki kamionov na nevarnih nepalskih cestah ali pa kot nosači v visokem Himalajskem pogorju z neprimerno in pomanjkljivo obleko, ženske pa se v skrajni sili zaposlijo kot prostitutke v Indiji (Glej prilogo).

5.2.Feminizacija kmetijstva

Po besedah Acharye (1997): »Kmetijstvo postaja vse bolj feminizirano. Večino žensk, ki se ukvarjajo z družinskimi kmetijami obravnavajo kot ekonomsko neaktivne.« Tudi popis prebivalstva priča o porastu ženske delovne sile s 36,4 procente leta 1981 na 53 procentov v letu 1996 (tabela 2.). Na podeželju imajo ženske pomembnejšo vlogo kot moški, gledano iz delovne perspektive, kot tudi glede odločanja. Moški hribovitih področij zaradi iskanja dela migrirajo v dolino, ženskam pa je v oskrbo prepuščena kmetija. Na premožnejših kmetijah ženske vzdržujejo kmetijske aktivnosti tako, da kuhajo za delavce na poljih in nadzorujejo žetev, shranjevanje pridelka, vrtnarjenje, itd. Tudi skrb za živino je ena od pomembnejših ženskih odgovornosti. Feminizacijo kmetijstva pa potrjujejo tudi podatki iz tabele 3., ki kažejo, da je tudi v urbanem področju večina žensk skoncentriranih v kmetijstvu in gozdarstvu.

Feminizacija, ki je po besedah T. Rees (1992), »proces, v katerem število ženskih članov narašča«, je v Nepalju predvsem opazno v kmetijski panogi predvsem zato, ker je to delovno področje, ki so ga dolgo smatrali za neformalno delo in zato neplačano in zanj ni bila potrebna izobrazba. Vse te karakteristike pa se vežejo na nepalske podeželske ženske. Na žalost pa je posledica feminizacije dekvifikacija poklicev ali dejavnosti. S to definicijo se strinjata tudi Spencer in Podmor (1986).

5.3. Trend počasne komercializacije kmetijstva

Komercializacija kmetijstva je »proizvodnja, ki ni namenjena le samozadostni pridelavi, ampak tudi pridelavi viška produkta, namenjenega za prodajo« (I. Shrestha, 1995). Kmetijstvo se v Nepalju komercializira zelo počasi. Večina poljedelcev ima v lasti ali v najemu majhno obdelovalno površino, na kateri ni mogoče pridelati viška produkta, ki bi ga namenili prodaji. Na nepalskem podeželju namreč še zmeraj prevladujejo samozadostne kmetije. Po raziskavah, ki jih je naredila organizacija Strii Shakti (1995), ima večina gospodinjstev (66 procentov) v povprečju manj kot hektar zemlje, več kot 40 procentov pa jih ima manj kot 0,5 hektarja. Vsekakor pa na počasno komercializacijo kmetijstva vpliva tudi majhen odstotek delovnega prebivalstva, ki bi bilo za svoje delo plačano. Po podatkih NLSS je bilo leta 1996 v kmetijstvu 83 procentov delovnega prebivalstva, od tega jih je za plačilo delalo le 14 procentov, 15 procentov moških in 13 procentov žensk. O komercializaciji proizvodnje mlečnih izdelkov je poročala tudi sogovornica Maya Sherpa (Glej prilogo). Na žalost pa še niso bile narejene nikakršne raziskave, ki bi potrdile komercializacijo manjših družinskih kmetij, vodenih s strani žensk, ki bi prinesle odgovor na vprašanje, ali imajo ženske od tega procesa kakšno korist.

5.4. Trend upadanja števila samostojnih dejavnosti

Med leti 1971 in 1991 je opaziti trend upadanja števila samostojnih dejavnosti za plačilo. Glede na podatke iz popisa prebivalstva se večji del nepalskih delavcev ukvarja s samostojno dejavnostjo. Manj kot en procent je delodajalcev, medtem ko je bilo delavcev, ki so se ukvarjali s samostojno dejavnostjo med leti 1971 in 1981 približno konstantno, okoli 86 procentov, jih je v letu 1991 padlo na 75 procentov. Ta padec je še posebej izrazit pri moški populaciji (70 procentov). Z drugimi besedami bi lahko dejali, da je odstotkovno gledano med tistimi, ki se ukvarjajo s samostojno dejavnostjo večje število žensk kot moških.

Tabela 18.: Zaposlitveni status ekonomsko aktivnega prebivalstva

status	moški			ženske			skupaj		
	1971	1981	1991	1971	1981	1991	1971	1981	1991
delodajalec	0,6	0,9	0,7	0,2	0,4	0,4	0,5	0,7	0,6
delavec	11,7	11,8	27,8	3,6	3,8	12	9,3	9,1	21,4
sam. dejavnost	84,6	83,2	69,5	89	90	83,7	85,9	85,5	75,3
delo na domu	3,1	1,7	1,5	7,2	4	3,5	4,3	2,5	2,3
neopredeljen		2,4	0,4		1,8	0,5		2,2	0,4
SKUPAJ (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Vir: Acharya 1994.

Tabela prikazuje počasne, vendar opazne spremembe v zaposlitvenem statusu populacije. Procent zaposlenih moških kot tudi žensk v populaciji narašča, medtem ko procent tistih, ki služijo s samostojno dejavnostjo in neplačanih družinskih članov, upada. Po mnenju Acharye (1994) bi to lahko označili kot pozitivne ali negativne trende, odvisno od tega, če tisti, ki izstopajo iz samostojne dejavnosti, dobijo boljšo zaposlitev ali pa se umaknejo iz vzrokov osiromašenja, kot so npr. večji davki na zemljo. Razloge za upadanje samostojnih dejavnosti je po mnenju Tofflerja (1981) potrebno iskati v: »naravi industrijske družbe in v njeni ideologiji, ki poudarja koncentracijo, gigantizem in centralizem«.

Da se število moških, ki se ukvarjajo s samostojno dejavnostjo manjša, je razvidno tudi iz pogovora z nepalskimi ženskami (glej prilogo), saj jih veliko poroča, da so njihovi možje zaradi denarne stiske zapustili poljedelsko dejavnost in se zaposlili v industriji ali podobnih dejavnostih. Po pogovoru bi lahko sklepala, da se tudi nekaj žensk zaposli v industrijski dejavnosti (primer Ute Kale), veliko pa se jih znajde po svoje, s samostojno dejavnostjo za plačilo (primer Rine Shive, Maye Sherpe in June Gupte).

Večina nepalskih žensk, ki se ukvarja s samostojno dejavnostjo, dela kot neplačani družinski član. Po podatkih raziskave, ki jo je naredila leta 1994 Acharya je večina neplačanih družinskih članov, tako moških kot žensk, starih do dvajset let. Procent le-teh s starostjo upada. Leta 1991 je bilo še zelo malo starejših moških, ki sodijo v skupino neplačanih družinskih članov. Enako velja za ženske, samo da vzpon ni tako izrazit.

Medtem ko je v deželah kot je Slovenija, samozaposlitev povezana s privatizacijo in se bo zniževala s stabiliziranjem gospodarskega sistema (Svetlik,1992), je v deželah v razvoju, kot je Nepal, samostojna dejavnost povezana z neplačano delovno silo in t.i. »sivo ekonomijo«. Zaradi spreminjajoče se družbe, prehoda iz domače obrti v industrijsko proizvodnjo ter samozadostnega kmetijstva, ki ne more več zadostiti potrebam prebivalstva, prihaja potreba po prehodu iz samostojne dejavnosti v legalno zaposlitev za plačilo. V tem procesu pa so bolj prizadete ženske, kajti novonastajajoča industrija ne potrebuje samo več kapitala, ampak tudi vse bolj izobraženo in mobilno delovno silo. Poleg tega pa se nepalski trg dela sooča s prostim pretokom poceni delovne sile sosednjih držav, še posebno v kmetijskem sektorju.

6.SKLEP

Še preden sem se lotila pisanja diplomske naloge, sem imela priložnost v živo videti in spoznati okoliščine življenja in dela, s katerimi se soočajo ženske v Nepal. Izkušnje so potrjevale mojo hipotezo, da je kljub zakonom in ekonomskim spremembam v zadnjih dvajsetih letih, položaj nepalskih žensk na trgu delovne sile, v primerjavi z moškim, slabši. To potrjujejo življenjske zgodbe nepalskih žensk, kot tudi sistematično zbrani empirični podatki in raziskave, ki sem jih predstavila v diplomski nalogi.

Od leta 1984 je nepalska ekonomija izpostavljena številnim strukturnim spremembam. Nekatere od njih so pozitivne, nekatere pa tudi nazadujoče. Vloga kmetijske panoge je v zatonu. Narašča komercializacija proizvodnje, proizvodnja se iz domače obrti seli v industrijo. Populacija se seli iz kmetijskih v nekmetijske zaposlitve, kar pa je bolj opazno med moško kot med žensko populacijo.

V zadnjih desetletjih so se priložnosti za ženske v nekmetijskih dejavnostih precej povečale, vendar pa so, v primerjavi z moškimi, ženske še vedno bolj skoncentrirane v kmetijstvu. Po zadnji raziskavi so ženske predstavljale 55 procentov kmetijske delovne sile, v primerjavi s 37 procenti iz leta 1981. V nekmetijskem sektorju pa so leta 1996 predstavljale 32 procentov delovne sile v primerjavi s 15 procenti iz leta 1981. Ženske, ki živijo v urbaniziranih okoljih, kot sta Katmandu in Pokhara, so v večji meri zaposlene v nekmetijskih dejavnostih.

Vaške ženske, ki so se ukvarjale z rokodelstvom, so v večji meri ostale brez dela. V zadnjem obdobju je procent proizvodnih delavcev na podeželju upadel. Ta upad je bil bolj oster za ženske. Z redkimi zaposlitvenimi možnostmi, so se ženske morale vrniti v kmetijsko dejavnost, ali celo huje, kot so zapisali v New Eri: »Zaradi pomanjkanja so se bile ženske prisiljene preživljati z neželjeno aktivnostjo, kot je prostitucija« (New ERA, 1998).

Podatki MPHBS-ja in NLSS-ja so pokazali, da so ženske, v primerjavi z moškimi, bolj skoncentrirane v samostojnih dejavnostih za plačilo, vendar pa to razmerje v zadnjem času upada, kar Acharya (2000) pojasnjuje z nepravilnim investiranjem. Kakorkoli že, so ženske, ki delajo za mezdn plačilo, bolj skoncentrirane v kmetijskih kot nekmetijskih dejavnostih. V nasprotju so moški, mezdni delavci, bolj enakomerno porazdeljeni med tema dvema vrstama zaposlitve.

Mezdne delavke posvetijo nekmetijski zaposlitvi toliko časa kot moški, zaslužijo pa le 4/5 moške plače. V organizirani proizvodnji so ženske zaradi pomanjkanja izobrazbe, prakse, omejene mobilnosti in svojih družinskih odgovornosti, skoncentrirane na manj pomembnih delovnih mestih, najnižjih na hierarhični lestvici del.

Po statistiki o lastništvu, se večja število družinsko vodenih podjetij, ki je opaznejše v urbanih predelih. Po mnenju Acharye (1997) je to posledica vpada ženske delovne sile v proizvodnji in le rahle rasti tržnih dejavnosti na podeželju. Po mnenju drugih raziskovalcev nepalske družbe je upad zaposlitve žensk v industrijskem sektorju povezan z dejstvom, da se večina ženske delovne sile ne zaposluje v tovarnah ampak v družinskih podjetjih.

Le okoli šest procentov družinskih podjetij vodijo ženske. Tako moško kot žensko vodeča podjetja se pretežno ukvarjajo s trgovino, restavracijami, hoteli in proizvodnjo dejavnostjo. Izkazalo pa se je, da imajo žensko vodeča podjetja bolj omejen dostop do posojil kot moško vodeča. Druge omejitve so povezane z omejenim dostopom do modernih menedžerskih metod, tehnologije in nekonkurenčnostjo zaradi previsokih proizvodnih stroškov. Zaradi omejenega kapitala in morebitnih družinskih problemov znotraj podjetja ženskam manjka samozavesti, prevzemanja pobud in ustvarjanja zalog.

Ženske imajo manj možnosti dobiti institucionalno posojilo, tako na individualni ravni, kot na ravni podjetja. Tako ženske kot moški si največ denarja sposodijo od prijateljev in družinskih članov, kar še posebej velja za ženske, katerim to predstavlja daleč največji vir sposojenega denarja. Moški in ženske porabijo posojilo za približno podobne namene. Največji del posojila gre za vsakdanje življenje.

Etnična in kastna pripadnost sta močna dejavnika, ki vplivata na vse plati življenja ljudi v Nepal. Že v osnovi imajo nižje kaste in etnične skupine omejen dostop do izobraževanja, kar je tudi osnovni vzrok za manjše možnosti zaposlitve. Vse to se pri ženskih pripadnicah kast in etničnih skupin samo še negativno stopnjuje.

Ženske pri iskanju zaposlitve ne migrirajo veliko. Pri iskanju zaposlitve se največ preseljujejo znotraj nepalskih meja. Opaziti je več premikov na podeželje kot v mesta. Najverjetnejša

zaposlitev je v kmetijstvu, kar še posebej velja za ženske, ki sicer po migraciji težje najdejo zaposlitev kot moški.

Tako ženske kot moški prejmejo približno enako količino denarnih pošilk družinskih članov, ki so migrirali v iskanju zaposlitve. Toda ženske v povprečju prejmejo nižjo vsoto kot moški.

Količina denarja, ki jo ženska prispeva k družinskemu proračunu, je tesno povezana z deležem, ki se ga nameni izobraževanju in hrani. Zato, več kot ženska zasluži, večji delež družinskega proračuna gre za izobraževanje in prehrano.

Na spreminjanje položaja žensk znotraj nepalske družbe so vplivali različni faktorji, vendar pa ni vedno jasno, kateri je v neki situaciji najbolj izpostavljen. Vsekakor pa je na življenje žensk, ekonomsko kot socialno, odločilno vplivala patriarhalno zastavljena družba. Zakoni, religija, lastniške pravice in običaji so vsi tradicionalno patriarhalni. Družbena ureditev je bila in je še pod kontrolo moških, ki še niso spoznali, da bi delitev odgovornosti, lahko bila tudi v njihovem interesu. Na osnovi povedanega, lahko potrdim svojo hipotezo, *da je kljub zakonom in ekonomskim spremembam v zadnjih dvajsetih letih, položaj nepalskih žensk na trgu delovne sile, v primerjavi z moškimi, slabši.*

Kar v Nepalju manjka, je politična želja po spremembah in ne pomanjkanje sredstev. Ni mogoče pričakovati, da se bo politična volja prikazala sama od sebe. Zaradi tega so potrebne dejavnosti, ki bodo spodbujale osredotočanje na pravice žensk in reorganizacijo politike in programov, ki bodo pripomogli k temu cilju. Pomembno je, da se ženskam omogoči dostop do sodelovanja pri odločanju glede življenja, tako na makro kot na mikro nivoju.

Da bi se status žensk izboljšal, so potrebne spremembe dvojnih standardov, ki veljajo za moške in ženske, tako v zakonih, socialnih kodah, sistemu pravice do lastnine, kot tudi v družinskem življenju, delovni zakonodaji ter socialnih in legalnih institucijah, ki vzdržujejo kontrolo in privilegije moških. Posledice nepravilnosti se kažejo v zdravju žensk, delovnih obremenitvah, dostopu do zaposlitve in dohodka. Shrestha (1995) je v svoji knjigi zapisala: «Osnovne pravice žensk so lahko dosežene samo z manjšanjem prepada med enakopravnostjo in razvojem, ter reorganizacijo institucij, ki ženske držijo v podrejenem položaju.»

Za izboljšanje položaja žensk so potrebne dolgoročno zastavljene dejavnosti in strategije. Manjši projekti, omejeni na posamezne družine ali vaške skupnosti, ne morejo vplivati na splošno izboljšanje položaja ženske znotraj nepalske družbe. Ženski glas se mora slišati pri vladnih in nevladnih odločitvah. Ženske morajo biti vključene na vseh področjih razvoja in najti morajo način, s katerim bi pridobile pravico do avtonomije in odločanja.

»Potrebno bi bilo narediti več raziskav o ženski populaciji, ki bi omogočile boljši pregled nad stanjem in potrebnimi akcijami« (Shrestha, 1995). Zaželjene bi bile tudi ankete med ženskami, ki bi pokazale, kakšne so njihove potrebe in želje. Seveda pa je to težko izvedljivo, glede na veliko stopnjo nepismenih žensk. Zato bi bilo potrebno razviti prilagojen izobraževalni sistem, ki bi skrbel za množično izobraževanje in pismenost.

Kot sem že večkrat omenila, moški v veliki meri vplivajo na položaj žensk in zato je pomembno, da se začnejo zavedati spolne diskriminacije. Dokler se moški ne bodo zavedali tega problema, bo napredek k izboljšanju počasen. Moški bi se morali naučiti, da je v njihovem osnovnem interesu vzpodbujati participacijo žensk na vseh področjih življenja. S tem dejstvom pa bi jih morali soočiti že v šoli.

K večji formalni izobrazbi in neformalni obveščeni pa ne pripomorejo samo študije in raziskave, ki ostanejo ujete znotraj akademijske sfere in raziskovalnih centrov. Vzpodbude morajo biti opazne tako v parlamentu, kot tudi na lokalnem nivoju. Zato bi bilo potrebno več žensk vključiti v razvojne dejavnosti, kot so radio, televizija in ostali množični mediji, ki bi pripomogli k večji obveščeni širše javnosti.

Na razvoj Nepala v veliki meri vplivajo tudi številne neprofitne organizacije, od podeželskih skupin samopomoči do mestnih NGO. Niso pa dosegli velikih socialnih sprememb. »Moč neprofitnih organizacij bi bilo potrebno okrepiti s socialno podporno mrežo« (Majupuria, 1996). Socialna podporna mreža bi temeljila na solidarnosti in menjavi delovne sile in sicer tako, da bi med seboj sodelovale tradicionalne, poklicne in poslovne skupine.

Ker je Nepal danes sestavljen iz različnih akterjev v politiki, ekonomiji in razvoju, in ker imajo ti ponavadi nasprotni interese, lahko pričakujemo, da se bo stanje na trgu dela in položaj nepalskih žensk izboljševal zelo počasi.

7.LITERATURA

- Abbott, P.(1990): An introduction to sociology (Feminist perspectives). New York: Routledge.
- Achrarya, M.(1987): A Study of Rural Labor Markets in Nepal. Kathmandu: Manila.
- Achrarya, M.(2000): Labor Market Development and Poverty: With Focus on Opportunities for Women in Nepal. Kathmandu: TPMF.
- Achrarya, M.(1997): Proposed Gender Strategy For the Asian Development Bank. Kathmandu: Manila.
- Achrarya, M.(1981): The Maithili Women of Sirsia. The Status of Women in Nepal, Vol II, Part 1. Kathmandu: CEDA.
- Achrarya, M.(1994): The Statistical Profile of Nepalese Women: An Update in the Policy Context. Kathmandu: IIDS.
- Antić,M.(1998): Ženske v parlamentu, Ljubljana. Znanstveno in publicistično središče.
- APROSC & John Mellor Associates, Inc.(1995): Nepal Agriculture Perspective Plan (APP). Kathmandu: HMG/N and Asian Development Bank.
- Basnet, P.(1992): Status of Women Workers in Some Industries (Nepali). Kathmandu: Ministry of Labor and Social Welfare, WDD and ILO.
- Bennett, L.(1981): The Parbatiya Women of Bakundol. The Status of Women in Nepal, Vol II, Part 7. Kathmandu: CEDA.
- Bhatta, N. et. al.(1994): Managing Resources in a Nepales Village: Changing Dynamcs of Gender, Caste and Ethnicity. Kathmandu: IIDS.
- Blaikie, Cameron, and Seddon(1980): Nepal in Crisis: Growth and Stagnation at the Periphery. Bombay: Oxford University Press.
- Blumberg, R.L.(1995): Gender, Micro-Enterprise, Performance and Power. Kathmandu: IIDS.
- (1996)Central Bureau of Statistic NPC/HMG Nepal Living Standards Survey. Vol I. & II.
- (1994)Central Bureau of Statistic: Annual Surveys of Manufacturing Establishments(1993-94). Kathmandu.
- (1995)Central Bureau of Statistic: Population Monograph of Nepal 1995. Kathmandu.
- CSD/FES(1997): Women in Garment Industries. Kathmandu.
- DEPROSC(1997): Sustainable Human Development Action Research on Employment Generation. Kathmandu.
- Dunsmore, S.(1993): Nepalese Textiles. London: British Museum Press.
- INSEC(1992): Bonded Labor in Nepal under Kamaya Sistem. Kathmandu.

Jogan, M. et al.(1986): Ženske in diskriminacija. Ljubljana: Delovska enotnost.

Joshi, A.(1985): Women Participation in Carpet Industry: With Special Reference to Kathmandu District. Nepal: Tribhuvan University.

Katwal, B.(1986): Wages and Welfare. Research Paper Series No. 31. HMG-USAID-WINROCK Project. Kathmandu.

(1995)Longman Dictionary. Longman Grup.England.

Luschinsky, M.(1962): The Life of Women in a Vilage in North India. Crnell University. Michigan University Press.

Majupuria I.(1996): Nepalese Women. Craftsman Press. Bankok.

(1995) Ministry of Education: Education Statistics of Nepal.

(1999) Ministry of Finance: Economic Survey, Fiscal Year 1998/99. Kathmandu.

Mitter, S. et.al.(1995): Women encounter technology: changing patterns of employment in the third world. London: Routledge.

Molnar, A.(1981): The Kham Magar Women of Thabang. The Status of Women in Nepal. Vol. II, Part. 2., Kathmandu: CEDA.

Možina, S. et al.(1998): Management kadrovskih virov. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mrgole-Jukič,T. et al.(1998): Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes. Zgodovinski arhiv Ptuj.

National Commission on Population(1983): Internal and International Migration in Nepal. Kathmandu.

National Planing Commission/HMG(1992): Five Year Plan. 1981- 1992.

National Planing Commission/HMG(1995): Nepal Multiple Indicators Surveillance (NMIS) – Primary Education Sector Cycle, April- June.

National Planing Commission/HMG(1997): Revised Approach Paper to Ninth Plan.

Nepal Restra Bank(1989): Income and Employment Generation From Turism in Nepal. Kathmandu.

Nepal Restra Bank(1988): Multipurpose Household Budget Survey: A Study on Income, Distribution, Employment and Consumption Patterens in Nepal. Kathmandu.

New ERA(1998): A Situation Analysis of Sex Work and Trafficing in Nepal with Reference to Children, October 1996. Lalitpur, Nepal.

Ojha, H.K.(1984): Women's Participation in Handloom Industry At Kirtipur Village. Kathmandu: Tribhuvan University.

Panday, D.R.(1999): Nepal's Failed Development. Kathmandu.

Prayag, S.(1991): Cultural Systems and Resources. UNDP/ World Bank.

Rahul, R.(1978): The Himalaya as a Frontier. New Delhi: Vikas Publication House.

Rajaure, D.(1981): The Women of Sukhawar. The Status of Women in Nepal. Vol. II Part.6. Kathmandu: CEDA.

Rana M., A. Shah(1987): Role of Women in Nepal's Industrial Development: Status, Constrains, Oportunities and Prospects. Vol. I & II. Kathmandu: CEDA.

Reed, D.(1999): Nepal. London: The rough guides.

Rees, T.(1992): Women and the labour market. London: New Fetter Lane.

Regmi,M.C.(1976): Land-Ownership in Nepal. California: Univeristy of California Press.

SATHI and The Asia Foundation(1997): A Situation Analysis of Violence Against Women and Girls in Nepal, Kathmandu.

Sharma, K.R. et al.(2000): Statistical pocket book. Nepal: Central Bureau of Statistic.

Shrestha, M.(1990): Participation of Woman in Industrial Development (in Nepali). Kathmandu: Ministry of Labor and Social Welfare.

Shrestha, P.(1995): Educated women in Nepal. Delhi: D.K. Fine Art Press.

(1978) Status of Women in Nepal. Aiswarya Birthday Special, Kathmandu: HMG Press.

Svetlik, I.(1988): Neformalno delo. Ljubljana. Delovska enotnost.

Svetlik, I.(1992): Zaposlovanje. Ljubljana.Znanstveno in publicistično središče.

Thacker, P.(1992): Technology, Women's Work and Status: The Case of the Carpet Industry in Nepal. Kathmandu: Mountain Regeneration and Employment.

Todaro, M.(1997): Economic development. New York: New York University.

(1995)Women, Development, Democracy: A Study of Socio-Economic Change in the Status of Women in Nepal. Kathmandu: Shtrii Shakti.

World Bank (1990): World Development Report.

DRUGI VIRI:

<http://www.ilo.org>

<http://www.epnet.com>

<http://www.unifem.undp.org>

<http://www.worldbank.org>

<http://www.womenink.org>

<http://www.un.org>

8. PRILOGA A: Petletni načrt za razvoj žensk v Nepalu

Šesti načrt 1980/81-1984/85	Sedmi načrt 1985/86-1989/90	Osmi načrt 1992/93-1996/97	Deveti načrt 1997
Vključitev žensk v programe izobraževanja v kmetijstvu.	Dodatni programi za ženske v vzpodbujanju razvoja kmetijstva.	Strategije in programi za povečanje participacije in zaposlenosti žensk v ekonomskem in socialnem sektorju (kmetijstvu, gozdarstvu, industriji, zdravju in izobraževanju)	Formulirali naj bi jasne politične definicije, naredili programe na nacionalni in regionalni ravni.
Vzpodbujanje žensk k aktivnosti v vaških in majhnih proizvodnjah s pomočjo usposabljanja, kapitalskih in marketinških sredstev.	Kvote in posebne vzpodbude ženskam/dekletom v izobraževanju in drugih programih usposabljanja.	Zagotavljanje posojil, spoznavanje s tehnologijo, usposabljanje za vodenje in marketing.	Izboljšali informiranje, pospešili institucionalni razvoj ter naredili evalvacijski mehanizem.
Povečati vključenost žensk v formalnem in neformalnem izobraževanju, kot usposabljanja o zdravem načinu življenja in prehranjevanja.	Posebne vzpodbude pri treningu žensk, posojilih in drugih sredstvih namenjenih za vaške proizvodnje in razvoj marketinga njihovih izdelkov.	Strategije za vzpodbijanje žensk k vključitvi v vladni in nevladni sektor in razvoju kariere.	Reforme diskriminacijskega zakona; ukrepi, ki bi preprečevali nasilje nad ženskami.
Zagotavljanje večje možnosti zaposlovanja izobraženih žensk in bolje izkoristiti njihovo znanje in spretnosti.	Vzpodbujanje žensk k varovanju gozdov in k drugim naravovarstvenim programom.	Spremljanje in dokumentiranje informacij o spolni diskriminaciji na delovnih mestih.	Oblikovane naj bi bile kampanje, ki bi ozaveščale ljudi o enakopravnosti obeh spolov.
Reformirati zakone in regulacije, ki ženskam onemogočajo participacijo in razvoj.	Posebne vzpodbude, ki bi ženskam omogočile vstop v vladni in nevladni sektor zaposlitve.	Reformirati zakone, ki ženskam otežujejo razvoj.	Predstavnštva žensk v politiki.
	Legalne reforme, ki bi odstranile prepreke, ki ženskam stojijo na poti do participacije in nacionalnega razvoja.		Ženskam omogočen dostop do posojila, zemlje, izobraževanja in tehnologije.

Vir: Respective Five Year Plans 1980/81-1995/96; NPC/HMG,1997.

9. PRILOGA B: Življenske zgodbe nepalskih žensk

Med svojim dvomesečnim bivanjem v Nepalju sem imela priložnost osebno spoznati nekaj Nepalk. V sporazumevanju z njimi sem imela sicer nekoliko problemov, saj zelo malo nepalskih žensk govori angleško. V veliko pomoč so mi bila dekleta iz NGO Shtrii Shakti. Pomagale so mi s prevodi in omogočale kontakte z nepalskimi ženskami, ki sicer nerade spregovorijo s tujci. Z nekaterimi Nepalkami sem se uspela celo tako zblížati, da so mi zaupale svoje intimne izkušnje in skrite želje.

Pogovor z nepalskimi ženskami mi je pomagal identificirati in razumeti, kako so različni faktorji vplivali na spreminjanje življenja nepalskih žensk. Faktorji kot so: osebnost, socialni pogoji, etnične skupine, kastni sistem, možnosti za spremembe in dostop do kapitala lahko vplivajo na sposobnost žensk, da prevzamejo nadzor nad svojim življenjem in delom.

Iz življenskih zgodb nepalskih žensk je mogoče spoznati njihov pogled na življenje, kaj mislijo o spremembah in kakšno prihodnost vidijo.

1. POGOVOR Z MEDICINSKO SESTRO IZ POKHARE

»Ime mi je Rina Shiva. Rodila sem se v Beniju pred štiridesetimi leti. Sem najstarejša od otrok. Imam še dva brata in dve sestri, dva brata pa sta umrla že pri porodu. Starši so nas poslali vse v šolo, vendar pa so meni po šestih letih prepovedali hoditi v šolo, češ da je zadosti, da znam brati in pisati in da me sedaj potrebujejo v kuhinji in na polju.

Moja mama in oče sta oba iz vasi, mama ni nikoli hodila v šolo, oče pa šest let. Oče se je angleško naučil govoriti v Katmanuju, kjer je nekaj let delal kot trgovec, nato pa se je vrnil v Beni in prevzel delo v očetovi čajni hiši.

Ko sem bila stara štirinajst let, se mi je zgodilo nekaj groznega. Dobila sem svojo prvo menstruacijo, vendar takrat še nisem vedela kaj je to. Bilo me je sram in tega si nisem upala nikomur povedati. Kasneje mi je mama razložila, da smatrajo ženske v obdobju menstruacije za nečiste in ne smejo hoditi v kuhinjo niti ne smejo častiti bogov.

Poročila sem se pri devetnajstih letih. Z možem sva se ljubila, vendar sva se morala poročiti naskrivaj, saj se v naši družbi skoraj vsi poročijo po dogovoru staršev. Zaradi kastnega sistema je zelo malo porok iz ljubezni. Ženska v primeru poroke iz ljubezni v očeh obeh družin izgubi svoj ugled. Najina poroka je bila zelo skromna. Prisoten je bil samo še možev

prijatelj. Dobili smo se na templju Pasupatinath v Katmanduju. Možev prijatelj mi je na čelo naredil rdečo piko, ki je pomenila, da sem sedaj poročena.

Obe družini sta nasprotovali najini poroki in nama odrekli kakršnokoli pomoč. Najela sva skromno sobico v Katmanduju, kjer sem rodila tudi prvo hčerko. To je bil samo še en razlog več, da je tašča začela prepričevati moža, naj si poišče drugo ženo, ki mu bo rodila sina.

Da bi se čutila bolj pomembno, sem se odločila, da grem zopet v šolo. Prijateljica, soseda, me je povezala z neko neprofitno organizacijo, ki mi je omogočila izobraževanje za medicinsko sestro. Šolanje je trajalo tri leta, nato pa sem še tri leta delala v privatni ambulanti, kjer sem dobila veliko izkušenj. Mož je nato dobil službo taksista v Pokhari, tako da sem službo v Katmanduju pustila.

V Pokhari nisem bila več zaposlena, razvedelo pa se je, da sem medicinska sestra in ljudje so kar tako hodili k meni po pomoč (prevezovat rane, po zdravstvene nasvete...). Za vsako uslugo dobim nekaj denarja.

Sedaj imava z možem, poleg prve hčerke, še tri sinove. Vsem svojim otrokom omogočava izobrazbo in upava, da jim bo življenje zato toliko bolj prijazno.«

2. POGOVOR Z DARO PRAJO, KI JO ZANIMA POLITIKA

»Ime mi je Dara Praja, živim v Katmanduju, stara sem dvaindvajset let. Za razliko od mojih vrstnic, sta meni starša omogočila šolanje. Ne verjamem v hindujske bogove in zato sem tudi nehala hoditi v templje. Za vzgled imam kitajskega komunističnega voditelja Mao Tse Tunga. Veliko Nepalcev meni, da komunizem ni dober in da je bolje, če trdo delaš, kot da se pridružiš politični stranki. Večina ljudi ne vidi rada ženske v politiki. Menijo, da politika ni za ženske in če se ji kakšna pridruži, začnejo o njej krožiti čudne govorice. Zato se veliko žensk, ki podpirajo politično dejavnosti, aktivno ne pridružijo stranki ali pa zato, ker imajo preveč dela z opravili na domu.

Sem pripadnica Nepalskega ženskega združenja. Naša organizacija se ukvarja s problemom alkoholizma. Hodimo po nepalskih vaseh in se pogovarjamo z revnimi nepalski ženskami. Večina jih je podrejena moškim, zato jih prepričujemo, naj se začnejo boriti za svoje pravice, se izobrazijo in postavijo po robu svojim možem.

Vaške ženske ne vedo nič o politiki in na volitvah volijo enako kot njihovi očetje ali kot jim kasneje ukažejo možje. Na nekaterih vaseh je celo praksa, da nepismenim ženskam poleg imen kandidatov narišejo npr. sonček, oblaček in jim ukažejo, naj npr. naredijo križec pri sončku.

V Nepalju še ni enakopravnosti, kljub temu da komunistični principi zagovarjajo enakopravnost moškega in ženske. Trenutno enakopravnost še ni mogoča, saj se stranka šele

razvija. Sicer pa tako ali tako stranka ne more narediti nič, če ljudje niso izobraženi in poučeni. Ljudje morajo biti pripravljene slediti komunistični stranki, saj so ravno ljudje tisti, ki delajo mejo med revnimi in bogatimi. Vplivni ljudje so si izmislili kastni sistem, da lahko nadzirajo revne v imenu religije, zato je treba kastni sistem čimprej ukiniti. To in druge delitve med ljudmi so si izmislili ljudje, zato jih morajo ljudje tudi ukiniti.

Jaz in moja družina smo pripadniki najvišje kaste, Brahmani. Po hindujskih zakonih čez naš prag ne bi smeli stopiti pripadniki nižjih kast. Mi se tega ne držimo in tudi vse ljudi smatramo za enakovredne. Problem so stari ljudje, kot sta moja babica in dedek, ki sta nejevoljna, ko nas obiščejo ljudje iz nižje kaste.

Kar se tiče moje prihodnosti, še ne razmišljam o poroki, starši me ne silijo, zato bom skušala postati pravnica, služiti komunistični stranki in skrbeti za boljši položaj revnih v Nepalju.«

3. POGOVOR Z MANO MUGU, KI JI JE IZOBRAŽEVALNA DELAVNICA SPREMENILA ŽIVLJENJE

»Ime mi je Mana Mugu, sem iz vasice Jumle, stara sem približno 25 let. Ne vem točno, ker mi v otroštvu nihče ni povedal, koliko sem stara, kajti starost v naši družbi nima pomena. Imam še dva brata in tri sestre. En brat se je zaposlil kot krojač v Katmanduju, drugi pa je odšel k vojakom v Indijo. Vse tri sestre so poročene in živijo pri družinah svojih mož.

Otroštvo sem preživela doma in opravljala dela, ki naj bi jih ženske opravljale: kuhala, prala, prinašala vodo in drva. Imela sem petnajst let, ko so mi izbrali moža. Ko sem izvedela, da se bom poročila, me je začelo skrbeti, kakšen človek bo, kako bo ravnal z menoj in kako se mi bo godilo v novi družini. Moža sem prvič videla na svoji poroki. Imel je osemnajst let in bil je pripadnik moje kaste.

Pri moževi družini sem morala vstajati še pred zoro, da sem zadosti kmalu začela z dnevnimi gospodinjskimi opravili. Pomivala sem posodo in prala obleke, kuhala za vso družino, pospravljala in dekorirala dom, ter namakala žito, riž in koruzo. Med prazniki sem morala možu umiti stopala in v dokaz, da ga spoštujem, spiti nekaj te vode. Ob neprazničnih dnevih leta pa sem se morala pred njim le prikloniti in se z glavo dotakniti njegovih stopal. Vsak večer sem morala taščo in moža zmasirati, moževim sestram pa skrtačiti lase. Kadar sem šla iz hiše, sem si morala glavo in obraz prekriti s sarijem ali šalom. V hiši pa sem morala biti zakrita v prisotnosti moževih staršev in starejših bratov, včasih pa celo pred možem. Kadar sem želela kaj povedati starejšemu moškemu, sem za to morala prositi mlajše sorodnike, da so to storili namesto mene.

Po treh letih zakona sem rodila prvega sina. Med porodom in še nekaj dni po porodu sem morala preždeti v umazani in zanični sobi. Nisem smela jesti riža in zelenjave, le porridge in neko zdravilo iz ingverja. Za to obdobje so najeli nekoga iz kaste nedotakljivih, da je vsak večer zmasiral taščo. Šesti dan po porodu, ki ga mi imenujemo chathiyaar, je prišel brivec, ki je meni in otroku porezal nohte in naju okopal v t.i. ritualu očiščenja. Otroku in jaz sva nato lahko oblekla novo obleko, družina pa je v ta namen pripravila gostijo.

Po treh letih je mož pripeljal novo ženo. Takrat so se zame začeli dnevi groze. Z menoj je nato cela družina ravnala kot s služkinjo. Niso mi dajali nič denarja, niti za obeke niti za zdravila, če sva jih potrebovala s sinom.

Sreča se mi je nasmehnila, ko so v bližini našega doma naredili izobraževalno delavnico za ženske kot sem jaz. Tam sem se naučila izdelovati različne stvari iz platna (torbe, kape, prte...). Ker sem bila zelo spretnih rok, so me povabili v njihovo proizvodnjo, kjer sedaj te izdelke delamo za prodajo v Katmanduju. Začela sem služiti svoj denar. S sinom sva se odselila. Najela sem majhno sobico, sedaj pa dajem denar na stran za sinovo izobraževanje.

Mislim, da bi izobraževalne delavnice, kot je bila moja, lahko pomagale marsikateri ženski, ki jo je mož zavrnil. Če bi bili že v mojem otroštvu izobraževalni programi, mogoče ne bi živela v revščini. Na svoje noge bi se postavila že od samega začetka in si izbrala moža po lastni želji.»

4. POGOVOR Z INDIRO DEVI, KI MI JE PAVEDALA, KAKO JE NJO IN NJENO DRUŽINO ZAZNAMOVAL KASTNI SISTEM

»Sem Indira Devi, stara sem približno štirideset let. Z možem in šestimi otroki živimo v Katmanuju. Kaj naj vam povem o svojem življenju? Je eno samo trpljenje. Življenje v Nepalju je eno samo trpljenje. Veliko ljudi je brez zemlje, veliko pa jih je tudi brez denarja. Mnoge države nam pomagajo, stanje revnih pa se ne izboljšuje. Ljudje so iz dneva v dan bolj revni, ker ne dobijo službe in si morajo denar sposoditi, ki pa ga ponavadi ne morejo vrniti. Izposojevalci pa jim nato vzamejo še tisto malo lastnine ki jo imajo.

V Nepalju so nižje kaste diskriminirane od višjih kast. Ženske višjih kast na nas iz nižjih gledajo izviška in z zaničevanjem. Tako npr. ko grem po vodo k javnem vodnjaku brahmanska ženska ne dovoli, da bi pristopila, dokler ona ne konča. Če bi se po nesreči dotaknila nje ali njene posode, bi se začela polivati z vodo, da bi s sebe sprala »onesnaženje«, ki sem ji ga prizadejala.

Tudi moj mož se sooča z diskriminacijo. Zaprošil je za delo taksista v Katmanduju, vendar je dobil delo možki iz višje kaste. Sedaj dela kot voznik avtobusa. To delo je dosti bolj nevarno

zaradi slabih cest, prepadov in slabo vzdrževanih vozil. Vseeno pa je moral to delo sprejeti, saj nas je v družini osem, on pa je edini, ki v družini služi denar.

V preteklosti so bila kastna pravila strožja kot so danes. Mi, pripadniki nižje kaste, še zmeraj ne smemo stopiti v hišo višjih kast ali pa se dotakniti njihove hrane. Vendar pa danes otroci iz nižjih in višjih kast hodijo skupaj v šolo in so med seboj prijatelji. Problem nam dela šolnina, za katero nižje kaste nimamo dovolj denarja, še posebno za univerzitetni študij.

Najstarejši sin bi se želel vpisati na univerzo v Katmanduju, zato bomo skušali zaprositi za državno šolnino. Nama z možem je namreč veliko do tega, da otroke čim boljše izobraziva, saj bodo imeli tako več možnosti za zaposlitev, midva pa bova imela preskrbljeno starost.«

5. POGOVOR Z MAJO SHERPO O ŽIVLJENJU ŽIVINOREJCEV VISOKEGA HRIBOVJA

»Ime mi je Maya Sherpa, stara sem sedemintrideset let. Od svojega rojstva že živim v himalajskem hribovju. Moja starša sta imela osem ovc in deset jakov, ki smo jih gnali na pašo, tudi na nadmorsko višino 5000m. Tam smo si naredili zavetišče, ki ga mi imenujemo goth. Narejeno je iz bambusa, kamenja in jakovih kož. Bilo je začasno, zato sem ga lahko lastnoročno prestavila na drugo mesto ali si naredila novo. Vse svoje otroštvo sva s sestro sami prebili v takšnem zavetišču, gonili živino na pašo in izdelovali razne mlečne izdelke: jogurt, sir in maslo. Oče naju je obiskal vsak teden, nama prinesel hrano iz doline in odnesel mlečne izdelke, namenjene prodaji. Ker moji starši niso imeli sinov in sem bila najstarejša hčerka, sem tudi po poroki nadaljevala z živinorejo svojih staršev.

Moža sem spoznala v gorskem zavetišču pri svojih osemnajstih letih. Mož in njegov oče sta kmalu zatem obiskala mojega očeta in ga prosila za mojo roko. Z možem sva nato živela pri mojih starših in prevzela živinorejo v svoje roke. Imava štiri otroke, dva sina in dve deklici. Vsi nama pomagajo, vendar danes živinoreja ni več dovolj za preživetje velike družine. Vse manj je pašnikov, na katerih smemo pasti svojo živino. V mestih imajo že industrijsko proizvodnjo mlečnih izdelkov, ki jih lahko oskrbujejo le kmetije, ki niso preveč oddaljene. Za nas, ki živimo visoko v hribovju, pa je to predrag podvig, saj bi morali najeti nosače t.i. porterje, ki bi nam mleko odnašali v dolino. Tretji problem, s katerim se spopadamo, pa je izobraževanje otrok. Prva šola, v katero bi lahko hodili moji otroci, je od našega doma oddaljena pet ur hoda, pa tudi cesta še ni speljana do naše vasi, da bi jih v šolo lahko odpeljal avtobus.

Tako smo bili lansko leto prisiljeni prodati živino in se preseliti v dolino. Mož je za nekaj let odšel v Katmandu, da bi zaslužil nekaj denarja, jaz pa skušam čim boljše poskrbeti za družino

z denarjem, ki smo ga dobili od prodaje kmetije. Otroci hodijo v šolo, da si bodo kasneje lahko poiskali zaposlitev.

Na življenje v dolini se nikakor ne morem privaditi. Manjka mi visokogorski zrak, pogrešam tudi hrano iz mlečnih izdelkov, saj mi je že dovolj te tsampe¹⁰ in riža.«

6. POGOVOR Z LINO SHERPO O ŽIVLJENJU V SAMOSTANU

»Sem Lina Sherpa in sem nuna iz samostana oziroma gompe v Muktinaku. Prvi ženski samostan v Nepalju je bil narejen leta 1925 blizu Tengboche. Do takrat ženske niso mogle biti nune. V Nepalju je danes le približno 1200 nun, večina od njih je tibetanskih izbežnic.

V samostanu imamo nune vsaka svojo sobo, kjer lahko spimo, kuhamo in sprejemamo goste. Večji del hrane in denarja mi pošlje družina, nekaj hrane pa nune dobimo od pridelka skupnosti, v kateri živimo in iz donacij gompi-ju.

Nune v našem samostanu smo Budistke, vodi pa nas Guru Lama ali verski učitelj. Ko sem se hotela pridružiti nunam, mi je to moral Guru odobriti. Ko so me sprejeli, so me v znak predanosti pobrili, čez eno leto pa sem prejela status gyengi ali 'življenjske predanosti božanstvu'. Ko sem imela dovolj znanja iz božanskih spisov, sem dala rabdzung zaprisego, s katero sem potrdila, da sem v celoti predana verskemu življenju.

V samostan so me starši dali že pri osmih letih. Veliko družin namreč da enega od svojih otrok v samostan, v čast in spoštovanje Boga. Ponavadi gre v samostan eden od dečkov, ker pa sta moja starša imela samo deklice, sem morala v samostan jaz. Vendar pa v samostan pridejo tudi ženske, po dvajsetem letu, ponavadi, ko jih zapustijo možje ali pa stare ženske, ko postanejo vdove.

Včasih smo nune živele podobno kot hindujski jogiji, meditirale smo v votlinah in hodile po romarskih poteh. Danes nam ni potrebno več delati težkega gradbenega dela na poljih. Veliko samostanov, kot tudi naš, se preživlja z obiski turistov. Nudimo jim prenočišča, vodimo pa tudi gompa trgovinico. Mlade nune imajo danes celo moderno tehnologijo npr. televizijo in videorekorderje.

Kako zgleda naš vsakdanjik? Hm... Ob rani zori nas zbudi zvok činel, ki nas kliče k jutranji molitvi. Nato nune, ki delamo v kuhinji, pripravimo zajtrk. Samostan zaživi. Nuna nadzornica npr. nadzira nove nune pri njihovi molitvi. Nekaj nun dela na vrtu, ena nuna šiva nove obleke, druge krasijo svetišče za prihajajočo ceremonijo, zopet druge prenašajo umazane obleke v pralnico, kjer jih nekaj deklet opere. Tako je naše življenje vsak dan pestro.«

---

¹⁰ Tsampa – kaša, ki je lahko narejena iz različne vrste žitaric; prehrana Tibetancev in Sherp.

7. POGOVOR Z JUNO GUPTO O PRISILNEM DELU V INDIJI

»Ime mi je Juna Gupta, stara sem trideset let in prihajam iz Gundrunge. Moja mama in oče sta zelo revna. Imata le majhno hiško, nekoliko zemlje, vendar ne dovolj, da bi s svojim pridelkom lahko preživela devetčlansko družino. Zato ob sezonah poljedelskih opravil cela družina dela na polju veleposestnika in tako zaslužimo toliko, da preživimo.

Ko smo bili še majhni, je mama vedno imela veliko dela, zato smo starejši otroci pazili na mlajše. V šolo nismo hodili, ker za to ni bilo denarja. Ko sem bila stara osemnajst let, mi je soseda povedala, da lahko v Bombaju hitro in dobro zaslužiš ter da bo ona odšla tja. Ker sem vedela, da meni starši ne bi dovolili iti sem z njo odšla brez njihove vednosti.

Zbralo se nas je veliko deklet iz vsega Nepala. Vse so bile navdušene nad odhodom, niti ena pa ni vedela, kaj bomo v bistvu počele. Prvi slab občutek sem dobila, ko je prišel nek moški in nas z nekim umazanim tovornjakom odpeljal proti Bombaju. Na poti, ki je bila kar dolga in naporna, nismo dobile nič hrane. Tja smo prispele čisto izmučene. Odpeljali so nas v en na pol podrt hotel, kjer nas je prevzela neka starejša gospa. Začeli so nas pomanjkljivo oblačiti in šminkati. Da smo v bordelu, se mi je posvetilo, ko so nas zvrstili v vrsto in je neki moški izbral dekle in jo odpeljal v sosednjo sobo. Takrat se je zame začelo obdobje groze.

Zajtrk smo dekleta dobila, večerjo pa smo si morale plačati z denarjem, ki smo ga čez dan zaslužile. Vsak dan je vsako dekle imelo okoli deset strank. Pobegniti sem poskušala, pa se mi ni posrečilo, vse, kar sem lahko naredila, je bilo, da sem se skrivala v zadnji vrsti, da me stranke niso takoj opazile in me manjkrat izbrale.

Pobegniti mi je uspelo šele po štirih letih. Bila sem bolna in me je menedžerka bordela pustila spati. Ker me nihče ni nadzoroval, se mi je uspelo izmuzniti. Prepešačila sem dolgo pot, preden mi je ustavil kamionist, ki je bil na poti v Katmandu.

Ker sem bila čisto slabotna in brez prebite pare, sem odšla domov, k staršem v Gundrung. Kljub temu, da sem pobegnila, sta bila vesela, da me vidita. Dovolila sta mi ostati.

Pred nekaj leti so v Gundrungu naredili izobraževalni center za ženske. Tu sem se naučila brati in pisati. Sedaj pa prostovoljno pomagam pri različnih delavnicah. Ženske osveščam o kontracepciji, AIDS-u ter vsaki povem tudi svojo nesrečno zgodbo o delu v Bombaju. Ženske, ki se vrnejo iz Bombaja, namreč nerade govorijo, kaj se tam dogaja. Ponavadi se zlažejo, rečejo, da je bilo dobro in da so veliko zaslužile. Jaz pa ženske skušam obvarovati pred usodno odločitvijo, da bi odšle za delom v Bombaj in bi se jim ponovila moja zgodba.«

8. POGOVOR Z DELAVKO V TOVARNI PREPROG

»Ime mi je Uta Kala. Stara sem devetnajst let. Otroštvo sem preživela v vasi Baglung. Starša sta poleg mene imela še dva sina in tri hčerke. Doma smo imeli dokaj veliko njivo. Ker je bilo potrebno veliko delovne sile za obdelovanje, smo dekleta pomagala pri delu na njivi, v šolo pa so hodili samo bratje.

Poročili so me, ko sem dopolnila petnajst let. Takrat sem se preselila k moževi družini v Pokharo. Tudi moj mož je neizobražen, zna sicer brati in pisati, nima pa izobrazbe, s katero bi si našel zaposlitev s primerno plačo. Zato sva se bila oba prisiljena zaposliti. Mož dela pri nekem tesarju, jaz pa sem se zaposlila v tovarni preprog. Moje delo je zelo naporno, saj za statvami sedim od jutra do večera, zaslužim pa nekaj rupij na dan. Od neprestanega klečanja imam mravljince v nogah, roke imam čisto obrušene od volne, čutim bolečine v križu, po vrhu vsega sem pa še noseča, kot vidiš sama. Srečo imam, da živim v bližini tovarne, da do doma ne porabim veliko časa, še posebej ponoči.

Do sedaj nisem imela večjih problemov z delodajalcem, ne vem pa, kaj me čaka po porodu. Ne morem si vzeti porodniškega dopusta. V primeru, da bom dolgo časa odsotna, bo delodajalec našel zamenjavo, saj se dela za statvami ni težko naučiti. Zato upam, da pri porodu ne bom imela večjih zapletov in da bom kmalu lahko spet začela delati. Otroka pa bo čuvala moževa sestra.

Življenje nas navadnih delavcev ni lahko, zato bom vse naredila, da se bodo moji otroci lahko šolali in našli boljšo zaposlitev.«